

22. JULIJ

1941 – 1951

BOREC

BOREC

GLASILO GLAVNEGA ODBORA ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Letnik III

Julij

Štev. 7

Urejuje uredniški odbor

Rokopise je pošiljati: Uredništvo revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva ul. 16,
poštni predal 195

VSEBINA:

Miha Marinko — 22. JULIJ — DAN VSTAJE SLOVENSKEGA NARODA
Tomo Brejc — IZ NARODA HLAPECV — V NAROD JUNAKOV
Vinko Hafner — TRIJE VZORI
Franc Konobelj-Slovenko — CANKARJEVA ČETA POD STOLOM
Ivo Juvančič — PRVE ČETE NA PRIMORSKEM
Franc Primožič-Marko — SPOMINI NA KOROŠKO
Martin Greif — OSVOBODITEV TRSTA
Leopold Krese-Još — LJUBLJANA — SRCE OSVOBODILNEGA GIBANJA
Stanko Semič-Daki — SPOMINI NARODNEGA HEROJA

NAROČNIKE REVIJE »BOREC«

ponovno obveščamo, da smo morali zaradi podražitve papirja zvišati ceno posamezni številki od 15 na 30 dinarjev. Letošnja naročnina znaša 315 dinarjev in je plačljiva vnaprej.

Vse naše naročnike naprošamo, da čimprej poravnajo letošnjo, a tudi zaostalo naročnino iz prejšnjih let. Opozorilo velja za posamezne naročnike, predvsem pa za Okrajne in Krajevne odbore ZB, od katerih številni še sploh niso poslali nobenih vplačil!

Z rednim plačevanjem naročnine omogočate pravočasno izhajanje revije!

Uredništvo in uprava revije »Borec«

Slika (kliše) na naslovni strani prikazuje del freske, ki jo je napravil tov. Slavko Pengov za zgradbo CK KPJ v Beogradu

»Borec« izhaja mesečno. Posamezna številka 30 din, celoletna naročnina 315 din. Naročnino pošiljajte na upravo revije, ček, račun pri Narodni banki 601-90321-3. Uprava »Borca«, Ljubljana, Erjavčeva ul. 16, poštni predal 195
Tisk Celjske tiskarne v Celju

22. JULIJ – DAN VSTAJE SLOVENSKEGA NARODA

MIHA MARINKO*

Mi smo edina republika v naši Jugoslaviji, ki ima državni praznik vezan na dogodek partijsko-političnega značaja, medtem ko v štirih republikah slavijo z državnim praznikom začetek dejanske oborožene vstaje, v Makedoniji pa zgodovinski akt formiranja in zasedanja prvega najvišjega državnega parlamentarnega organa ASNOM-a podobno, kakor se zvezni državni praznik 29. november opira na zgodovinski državni akt zasedanja v Jajcu leta 1943. in na proglasitev republike dve leti kasneje. Vsekakor je mnogo primerneje, če je državni praznik nacionalne republike zvezan s takimi zgodovinskimi dejstvi, ki pomenijo neposredno začetek revolucije ali pa dejanj državnega pomena na mesto tega v našem primeru, ko zgodovinskemu datumu ustanovitve naše vse ljudske politične organizacije, kakorkoli je za naš narod važen v zgodovinsko političnem pogledu, vsiljujemo državni pomen, ki ga ne more imeti. To tudi iz ozirov zunanjega zanimanja za naše prilike ni prikladno, ker je povsod v svetu v navadi, da je državni praznik povezan z nekim zgodovinskim dogodkom, ki ima neposreden državni pomen. Zunanjemu zanimanju se vsiljuje vtis, da v naši domovini nimamo drugega dogodka, ki bi bil bolj neposredno povezan z revolucijo oziroma z nastajanjem naše nacionalne državnosti in suverenosti. 27. april kot državni praznik zamegljuje zunanjemu svetu dejansko zgodovinsko stanje naše oborožene osvobodilne vojne. Posebej pa je za splošno pojmovanje zunaj neobičajno, da partijsko-politični praznik predstavljamo kot državni praznik. Mi pa nimamo nobene potrebe, da puščamo tak vtis, ki samo zmanjšuje pomen prispevka našega naroda v skupnem boju za osvoboditev naših narodov in naše socialistične revolucije.

Razen neke prednosti v organizacijski moči našega političnega subjektivnega faktorja smo imeli 1941 nedvomno težje objektivne okoliščine za začetek in za razmah oborožene osvobodilne vojne. Kljub temu pa imamo dovolj zgodovinskih dejstev o oboroženi vstaji na Slovenskem, da ne

Miha Marinko, politični komisar Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet leta 1941. Na sliki: Miha Marinko govori na mitingu v Šmarju pri Vipavi, 1. 1944

moremo biti v zadregi pri določanju datuma za državni praznik, ki letos predstavlja 10-letnico začetka oborožene vstaje slovenskega naroda.

S prenosom državnega praznika na ta dan in s primernim oživljanjem spominov na ta odločilna dogajanja naše revolucije pred desetimi leti in potem, kakor jih je orisal s svojo znano globoko analitičnostjo že tovarš Kardelj v svojem govoru na III. kongresu OF, bomo zlasti v nas samih okrepili zavest in vztrajnost za nadaljnje borbe, obenem pa popularizirali naš delež osvobodilne vojne v socialistični jugoslovanski skupnosti in izven nje.

Zakaj smo se odločili za 22. julij kot datum začetka oborožene vstaje, ki bi ga proglasili za

* Iz govora v Ljudski skupščini LR Slovenije

republiški državni praznik? Ker so akcije okrog 22. julija že izrazito napadalnega značaja in smotno organizirane! Imeli smo seveda že dosti prej najrazličnejše večje in manjše konflikte z okupatorjevo oblastjo in njegovo oboroženo silo, vendar so konflikti z okupatorjem bili do tega trenutka več ali manj rezultat okupatorskega terorja, rezultat globoke mržnje našega naroda, medtem ko so se same priprave za oborožen odpor začele že s samim zlomom stare Jugoslavije.

Pod pripravi za oboroženo borbo pojmemo seveda tudi vse tisto delo, ki ga je vršila Komunistična partija že v zadnjih letih pred zlomom, zlasti pa njeno delo preko takozvanih vojaških komitejev v letih pred vojno. Kolikor bolj se je približeval zlom stare Jugoslavije in dozorvanje splošnih mednarodnih okoliščin, ki jih je Partija predvidevala, toliko bolj se je pripravljala na naloge zgodovinskega pomena, ki jih je zavestno jemala na svoja ramena. Vse njeno delo pred fašističnim napadom na staro Jugoslavijo in ob napadu samem pomeni politično, moralno in organizacijsko pripravo množic, ki jih je mobilizirala s tem, da je razkrinkovala petokolonastvo in kapitulantstvo v vrhovih stare Jugoslavije, pospeševala tako prebujenje rodoljubnih sil in jih pripravila za dejansko borbo.

Samega dejstva, da je bila že 27. aprila formalno ustanovljena OF, ki sama po sebi prav tako pomeni pripravo na oborožene boje, ne bi bilo, če Partija s svojim delom ne bi ustvarila pogojev za to. Partija je v polni zavesti svoje zgodovinske odgovornosti skrbela, da je v zadnjih kritičnih tednih stare Jugoslavije in ob vdoru okupatorjev v deželo ohranila trdno povezanost vseh svojih organizacij, stik z množicami, kakor tudi stik z zavezniki. Vse to delo je imelo za cilj, da se čimbolj pripravijo pogoji za oborožene boje, ne da bi že odkrito in neposredno pozivali na ta boj. Četudi ustanovni proglas in platforma OF, ki sta bila sprejeta 27. aprila, še ne vsebujeta izrazitega poziva na oboroženo borbo, je v vseh sodelujočih prevladovala jasna zavest, da je oborožen boj logična posledica tega. Intenzivne priprave, ki jih je Partija vršila v tem času preko svojih organizacij vojaških komitejev do 22. junija, to je do dne nacističnega napada na SZ, so torej prvenstveno njeno delo. S tem napadom pa so dozoreli objektivni politični in vojaški pogoji, zato je še istega dne CK KP Slovenije tudi formalno osnoval Glavni štab kot posebno vodstvo vojaških komitejev in takoj predlagal ter dobil odobritev Izvršnega odbora OF, da se iz njega osnuje Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, čemur so sledile splošne frontovske priprave za neposredno oboroženo borbo. Zbirajo in oborožujejo se čete v najrazličnejših predelih Slovenije okoli skupin

komunistov in drugih, ki so zaradi naraščajočega okupatorskega terorja in s tem momentom in tudi še prej morali iti v popolno ilegalnost. Vse delo in akcije do tega časa so imele izključno pripravljalni značaj, četudi so se posamezni napadi in akcije v raznih krajih in oblikah začeli tudi že prej. Zato le-te ne prihajajo v poštev za določitev datuma, ki naj pomeni začetek vstaje.

Sredi julija pa je Glavno poveljstvo razposlalo po svojih članih, instruktorjih in kurirjih vsem že formiranim partizanskim enotam navodilo, da začno okoli 22. julija z vsestranskimi organiziranimi napadi. Obstojajo zanesljivi podatki, kako so Glavno poveljstvo, Centralni komite in Izvršni odbor OF zasnovali to dobesedno ofenzivo na okupatorja preko sestankov z vodstvi političnih organizacij vseh okrožij, zlasti pa s poveljniki in komandirji teh prvih partizanskih edinic. Posebno težišče teh napadov je bilo usmerjeno na gorenjsko-kamniški predel, ker so bile tod partizanske enote, ojačene zlasti z borci iz Ljubljane, relativno najštevilnejše, in ker smo hoteli Nemcem preprečiti množično izseljevanje Slovencev, ki se je tedaj začelo na Gorenjskem. In dejansko so vse akcije v drugi polovici julija začele dobivati izrazit napadalni značaj. To potrjujejo navedbe preživelih borcev kakor tudi okupatorski dokumenti, ki so ohranjeni in zbrani v našem Institutu narodne osvoboditve. Zato je bilo po vsestranskem preudarku sodelujočih pri zbiranju zgodovinskih dejstev o začetnih borbah doseženo soglasje, da se za začetek oborožene borbe vzame 22. julij kot dan, za katerega je bilo dano navodilo Glavnega poveljstva, da naj partizanske enote začno z organiziranimi napadi.

Mislim, da se mi ni treba spuščati v podrobna naštevanja vseh teh prvih spopadov. To deloma že dela naš tisk in je njegova naloga, da priobčuje še več prispevkov o vseh borbah in akcijah tega časa v spomin na 10. obletnico naše vstaje.

Začetek vstaje na ta dan imamo izrazito obeležen v kamniškem okraju, kakor ste lahko videli iz objavljenih spominov tovariša Dermastje in drugih. Tako imamo v tistih dneh najrazličnejše akcije na okupatorjeve manjše žandarmerijske postojanke, na mnogih krajih organizirane sistematične vsestranske sabotaže in rušenje okupatorskih prometnih zvez, požiganje žita in pridelkov na kmetijah že izseljenih Slovencev, pobijanje domačih okupatorjevih žandarmerijskih slug in drugih izdajalcev, prve ofenzivne akcije na okupatorjeve avtokolone i. p.

Napadalna aktivnost partizanskih enot začne naraščati. Rašiška, Kamniška, Mengeška in Moravska četa so pričele napadati avtokolone, rušile so mostove in ceste. Napadalnost se hitro prenaša

na ostale čete, ki so se med tem formirale: Jeseniška, Kranjska, Jelovška, Tržiška, pod Storžičem, pri Sostrem, v Motniku, Ribnici na Pohorju, čete nad Trbovljami in Zagorjem, v Savinjski dolini, pri Mislinju, v Beli Krajini pri Ribnici na Dolenjskem itd. Od teh so pomembnejše napade v teh dneh izvedle: Belokranjska skupina na fašistično kolono v Črnomlju, napadi na straže pri Otovcu, napadi na fašistične patrole pri Sostrem, na italijanske vojake pri Škofljici. Trboveljska in Zagorska četa rušita železniško progo, napadeta skladišča smodnika; nekaj dni nato napad na žandarmerijsko postajo v Zagorju. Ena Pohorskih grup napade žandarmerijsko postajo v Ribnici na Pohorju pri čemer je bilo ubitih nekaj žandarjev in kvizlinški župan. Kmalu nato pride do večjih borb na Gorenjskem. Ob napadu na Jeseniško četo pri Poljanah so imeli Nemci 6 mrtvih. Kranjska četa se je spopadla z Nemci na Storžiču in Dobrči. Skupno z Jelovško četo zasnujejo napad na zapore v Begunjah, da bi osvobodili jetnike. Napad pa je bil izdan in ni prišlo do zasnovega kombiniranega napada, zato je napadajoča četa imela 8 mrtvih. Skoraj nato pride do hudih bojev med Nemci in našim bataljonom na Partizanskem vrhu, kjer so imeli Nemci 30 mrtvih.

Omejil sem se samo na nekaj navedb o teh prvih bojih, ki so se pa kasneje hitro razširili v borbe velikega obsega.

Da bi imeli vsaj približno predstavbo o veličini teh prvih spopadov, se moramo zamisliti v vse težave, ki jih je povzročala neizkušenosť v partizanski bojni taktiki, skrajno pomanjkljiva oborožitev in naivnost glede konspiracije, zlasti v odnosu do domačih izdajalcev. Vpliv grozot okupatorskega terorja, ki je takoj začel z množičnim ubijanjem talcev, požigi vasi, kakor je na primer Rašica, velike iz-

gube, ki so jih utrpele nevešče partizanske enote, vse to je moglo delovati demoralizirajoče, pa vendar se val vstaje širi, partizanske enote se utrjujejo moralno in vojaško in jeseni se že bijejo velike borbe v škofjeloškem, bohinjskem in jeseniškem predelu. Nemci so kmalu po začetku oboroženih borb s partizani prisiljeni prenehati z izseljevanjem na Gorenjskem. Prisiljeni so bili spremeniti svojo taktiko do domačih kvizlingovcev, ki so jim ponujali svoje izdajalske usluge, podobno kakor so se dolgo časa neuspešno trudili tudi Italijani.

Mislím, da tu ni mesto za obširnejše obravnavanje tega začetnega obdobja te veličastne epopeje našega naroda; v splošnih vsestranskih obrisih je

Franc Leskošek-Luka, komandant Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet leta 1941 in 1942

podana analiza v govoru tovariša Kardelja na III. kongresu OF, ki izide te dni v naših periodičnih in posebnih publikacijah. Smatram, da se je v zvezi s tem začetnim obdobjem treba spomniti naših padlih borcev, ki so s svojim junaštvom iz prvih dni bili vzor našemu borečemu se ljudstvu, ker je bila njihova neustrašenost v veliko vzpodbudo naraščajoči bojevitosti in garancija, da se bo naša revolucija zmagovito končala. To so stotine in tisoči, ki so dali življenja. Vidna imena, povezana s splošno ljudsko vstajo na Gorenjskem, pa so: Stane Žagar, član CK KPS, Lojze Kebe, instruktor in organizator osvobodilnega gibanja na Gorenjskem, Jože Gregorčič, najprej sekretar jeseniškega okrožja, v obravnavanem času pa komandant partizanskih enot v Zgornje-gorenjskem kotu. Na njih je bila vsa teža organizacije pripravi in vodstva teh prvih in kasnejših bojev na Gorenjskem, v katerih so kot zgled junaštva, vztrajnosti in požrtvovalnosti dali tudi svoja življenja.

Mislim, da utemeljitev tega dne kot državnega praznika lahko podkrepim s konstatacijo tov. Kardelja, »da 22. julij vsekakor predstavlja dan, s katerim so prve izolirane partizanske akcije pričele preraščati v splošno ljudsko vstajo.«

Na koncu želim posvetiti še nekaj misli ugodoma nakazanemu tretjemu momentu. Naš osvobodilni boj in naša socialistična revolucija, ki je z njim prepletena od vsega začetka, nista bila naperjena samo proti okupatorjem, marveč se obenem spopadeta v enaki meri z vsemi odkritimi in prikritimi izdajalci našega naroda, našega delovnega ljudstva. Buržoazni vrhovi in vodstva starih režimskih strank so se pridružili okupatorju in se postavljali po robu vsemu, kar naj bi služilo osvoboditvi. V vsem obdobju naše oborožene osvobodilne borbe in revolucije so s svojo skrajno sovražnostjo do vsakega ljudskega napredka neizmerno povečali žrtve našega osvobodilnega boja. Tudi po osvoboditvi se v tem niso spremenili in taki so ostali do danes.

Čuvanje pridobitev in boj za nadaljnji socialistični razvoj ter težnja ljudstva zahtevajo, da v današnjem procesu poglobljanja socialistične demokracije onemogočamo vsako porajanje tendenc in obujanje želja po vrnitvi na staro pri tistih, ki so od vsega začetka bili naši nasprotniki, ali so metali polena pod noge našemu osvobodilnemu gibanju in oboroženi borbi. Ko letos proslavljamo desetletnico začetka naše revolucije ob današnjih naših političnih nalogah poglobljanja in razvijanja oblik in vsebine socialistične demokracije, ne smemo pozabiti, da spadajo tisti, ki skušajo danes zlorabljati našo svobodo in preprečevati naš socialistični razvoj, več ali manj v isti tabor, v katerem so v času naše oborožene borbe bili naši so-

vražniki, ki so borbo odkrito ali prikrito ovirali in otežkočali.

Ob tej priliki je prav, da imamo živo pred očmi vse zločinsko delovanje naše domače reakcije, bodisi tistih, ki so s svojimi belogardističnimi in četniškimi formacijami odkrito priskočili na pomoč okupatorjem, bodisi onih ki so govorili »o brezizglednosti«, »nesmiselnosti žrtev«, »o potrebi počakanja« itd., ki so na vse kripnje skušali ovirati združitev našega ljudstva v Osvobodilno fronto. Ne smemo pozabljati, koliko škodo, ogromnih žrtev in neizmernih težav, ki so spremljale naš osvobodilni boj — je povzročilo ravno zločinsko delovanje duhovniške garde škofa Rožmana in plavogardističnih krogov, ki so v pomoč okupatorju skušali razvneti državljansko vojno.

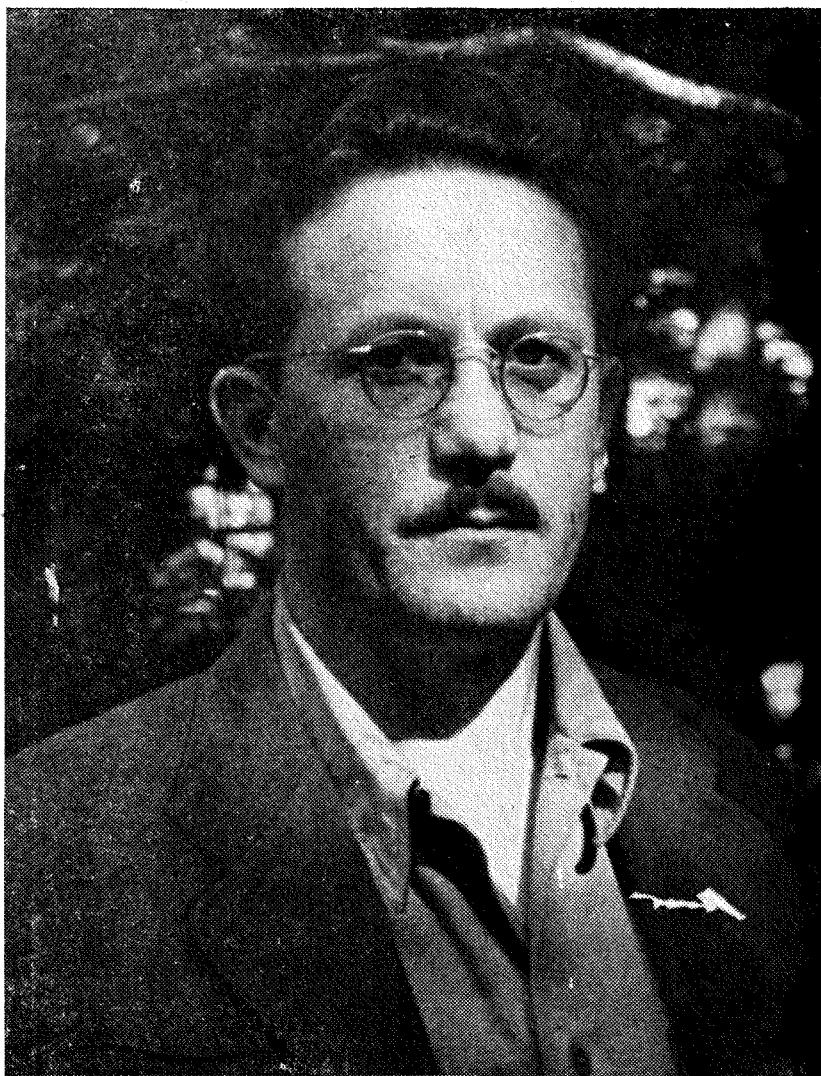
Ne pozabimo tudi na to, da je naše politično vodstvo takrat storilo vse, da prepreči državljansko vojno, da doseže soglasje z vsemi, ki jim rodoljubje ni le zveneča fraza za koristi njihovih protiljudskih namenov. Imejmo pred očmi vso moralno-politično vzvišenost in doslednost, s katero je bilo prežeto naše osvobodilno gibanje, s katero je dosegalo čisto diferenciacijo med pozitivnimi in negativnimi silami. Ta politična doslednost, ki je prevevala vse naše osvobodilno gibanje, vse naše borce, postavlja na laž vsakršno izgovarjanje teh preostalih elementov stare družbe, češ da si niso bili na jasnem o namenih in ciljih našega osvobodilnega boja. Nasprotno, ti politični elementi preživele družbe so zavestno izdajali svoj narod. Porabili so ves svoj vpliv na politično zaostale množice, da te množice vsaj odvrnejo od udeležbe v osvobodilni borbi, če jih že niso mogli nagnati v okupatorjeve bojne tolpe. Zavestno so izdajali takrat, kakor je zavestno tudi današnje njihovo prikrito rovarjenje.

Vendar pa lahko trdimo, da večina tiste množice, ki je pod vplivom teh izdajalcev v času osvobodilne borbe pasivno stala ob strani, danes s polno zavestjo odobrava današnjo državno politiko in sodeluje v socialistični graditvi, se iskreno navdušuje in z zanimanjem bere spomine in spremlja letošnje proslave desetletnice, obenem pa obžaluje in z ogorčenjem obsoja tiste, ki so krivi, da tudi sami niso dali svojega prispevka v osvobodilnem gibanju. Kolikor pa je takih, ki zaradi pomanjkljive državljanske zavesti niso na naši strani, so tudi danes žrtve sovražnega vpliva, ki ga imajo nanje znani stari sovražniki vsakega ljudskega napredka.

Tovariši! Ko proslavljamo desetletnico začetka osvobodilne borbe in revolucije, ko osvežujemo spomine na veličastno epopejo tega našega boja, obudimo obenem tudi ta spomin, da nismo imeli proti sebi samo strahotne sile okupatorja, ki nas je kot narod hotel zbrisati s površja zemlje, mar-

več tudi vso domačo kapitalistično reakcijo. Bilo bi napakno, če bi v vsem tem videli samo preteklost, o kateri ni več sledu. Te proslave morajo služiti tudi aktualnim političnim smotrom razvoja naše socialistične družbe. Služijo naj ne samo za utrjevanje državljske zavesti in ponosa našega delovnega državljana, marveč naj pomagajo tudi ostrniti njegovo politično tenkočutnost, da bo znal odkriti v današnjih potuhnjenih, zlobnih prišepetavcih svoje znane stare sovražnike, da bo spoznal namene teh, ki bi radi zlorabljali našo socialistično demokracijo za svoje reakcionarne namene. Razvoj in poglobljanje naše demokracije gre skladno z razvijanjem socialistične zavesti in politične tenkočutnosti nasproti vsem tistim, ki bi na ta ali oni način radi škodovali naši državni skupnosti in njeni neodvisnosti ter zavrli socialistični razvoj pri nas. Naša demokracija je socialistična in borbena nasproti vsem, ki skušajo zavirati ta demokratični socialistični razvoj, ki bi jo radi zlorabili za svoje reakcionarne namene. Suverenost, svetinja našega naroda, ki je sedaj izbojevana, je stvar, ki mora biti merilo v odnosu do vseh sovražnih elementov, ker mora vsa njihova aktivnost nujno priti v nasprotje s to suverenostjo. Suverenost naroda, nedotakljivost, neodvisnost, sigurnost ljudskodemokratičnih in socialističnih temeljev je vključena v to suverenost in vsak, ki se protivi temu, ruši to suverenost. Naš socialistični demokratizem mora temeljiti na taki politični zavesti naših delovnih ljudi, da bodo znali odkriti identičnost sovražnih namenov tako tistih, ki se poslužujejo kominformističnih gesel in metod, kakor tudi onih, ki v našem sporu iz vzhodnim blokom mislijo, da prihaja njihov čas »vračanja na staro«, ki so ostali zakrknjeni v svojem odkritem ali potuhnjenem sovraštvu do ljudskega napredka.

Tovariši! Organi socialistične demokracije v našem gospodarstvu in družbenem upravljanju so

Edvard Kardelj-Krištof

ena temeljnih pridobitev naše socialistične revolucije. Zato naj imajo tudi vidnejši poudarek ob proslavljanju desetletnih jubilejev. Izvojevane so za interese in cilje delovnega človeka, zato da bi se le-ta potom njih čim uspešneje boril za svoj socialistični napredek. Naša dolžnost je prepričati, da bi ga pri tem ovirali znani stari in novi sovražniki.

To sem smatral potrebno opozoriti tudi ob tej priliki, ker sovražnik tudi danes skuša zlorabiti naše demokratične svoboščine, ko skuša zmaličiti pomen in smisel novjših gospodarskih in drugih ukrepov naše socialistične politike.

Mislim, da se boste s tem strinjali, kakor tudi s samim predlogom zakona.

IZ NARODA HLAPECV - V NAROD JUNAKOV

Iz prvih dni narodnoosvobodilne borbe na Gorenjskem

TOMO BREJC-PAVLE

Te dni praznujemo enega največjih zgodovinskih praznikov našega naroda — 22. julij 1941 — dan oborožene vstaje našega ljudstva proti fašističnim osvajalcem.

Kolikor bolj se časovno odmika od nas ta veličastna zgodovinska obletnica, toliko globlje in jasnejše vstaja pred nami vsa njena veličina, njena neprecenljiva vrednost za osvoboditev našega nacionalno, gospodarsko in socialno stoletja zaslužnjega naroda.

Ne bo odveč, če se nekoliko zamislimo v tiste dni, kakšno je bilo stanje v tem času na Gorenjskem in v Sloveniji sploh.

*

Trije imperialistični roparji — Hitlerjevi in Musolinijevi fašisti ter Hortyjeva imperialistična soldateska, so trgali krvavečo slovensko zemljo in preganjali njeno ljudstvo.

Na Gorenjskem v Kamniku, Kranju, Jesenicah, Trzinu in Radovljici je okupator postavil na ulicah živočnike: Na tem in tem odseku severne fronte smo napredovali 50, 100, 150 km. Neprestano javljajo padec večjih in manjših mest Ukrajine in Belorusije itd.

Pijan zmagoslavja, kriči namestnik gaulaiterja Kutschera na prisilnem zborovanju na Glavnem trgu v Kranju: »Oberkrain wird ewig deutsch bleiben!«

Bedasto, naduto govori SS-ovski policaj kmetu v Šenčurju: »Kranjska — to je čudovito lepa dežela. V tej deželi in na teh posestvih se bomo po zmagi Nemčije mi naselili. Führer nam je to obljubil in on vedno drži besedo.«

Zato moramo mi umreti, zato množične aretacije, na osnovi vseh mogočih izmišljotin in podlih laži kulturbundovskih ovaduhov-izdajalcev. Zato izseljevanje slovenskega kmeta iz rodne grude.

Ničesar se na svetu tako živo ne spominjam, kakor dogodkov tistih dni.

Okrog 1. julija 1941 — bilo je v nedeljo popoldan — sem vozil s kolesom po glavni cesti

Kamnik—Kranj. Na zadnjem ovinku, tik pred Mostami, naletim na skupino jokajočih deklet. Tako težko, tako grenko še nisem slišal jokati slovenskega človeka. Ena od tovarišic — znanka — že povezana z našo organizacijo, me ustavlja:

»V Mostah izseljujejo!« Nasproti prihajajo štirje kmetje. Za trenutek obstanemo na cesti vsi

Smartno pod Šmarno goro, blizu katerega je 22. julija 1941. leta...

skupaj. Visok, meni že znan, prileten kmet iz Cerkelj, pripoveduje: »Ena izmed žena, mati štirih otrok, je skočila v vodo. Pa so jo žandarji izvlekli in vso mokro potisnili v avtomobil... Sedemdesetletni (ime sem pozabil) starček je pokleknil na zemljo in jo poljubil preden so ga odpeljali...«

Neizmerna žalost in srd odseva iz obraza njemu in ostalim trem tovarišem.

Nad vso Gorenjsko leži senca smrti. Hitler, moderni Džingiskan dvajsetega stoletja, pričinja z izvrševanjem smrtnih obsodb nad malim slovenskim narodom.

V srcih ljudstva raste smrtno sovraštvo napram vsemogočnemu in brutalnemu okupatorju in olajšuje naše priprave za vstajo. Nekateri govorijo: »Še nobeno drevo ni zrastle do neba, tudi Hitlerjevo ne bo! Zlo ne more zmagati nad dobrim, krivica in nasilje ne nad pravico in svobodo.« Drugi obupavajo. Sovražnikovi veliki vojaški uspehi, bobneča propaganda o vsemoči nemškega orožja, vpliva na nekatere tako, da začnajo verjeti, da za nas ni več rešitve. Marsikje

je vzdrušje v družini tako, kakor bi imeli v hiši mrliča ...

Ali res ni rešitev?

Je rešitev!

To rešitev pripravlja, organizira in vodi edinstvena partija KP Slovenije, desetletja brutalno preganjana in obrekovana od izkoriščevalcev delovnih ljudi stare Jugoslavije, češ, da je to protiljudska, izdajalska partija.

Toda sedaj, ko je prišla nad naš narod ura najtežje preizkušnje, tisti, ki so sebe proglašali za edino zveličavne rodoljube in monopoliste nad slovenstvom in jugoslovanstvom — voditelji starih meščanskih strank — beže za mejo, ali pa se klanjajo okupatorju do pasu in se vdinjajo v njegovo službo.

»Priatelja spoznaš v nesreči,« pravi stari slovenski pregovor.

Pri ljudstvu ostajajo njegovi najzvestejši sinovi, komunisti in drugi poštene in zvesti rodoljubi. Bodrijo ga, krepijo v njem vero v rešitev, in to rešitev tudi dejansko pripravljajo in organizirajo ...

*

Plenum KP Slovenije na Viču zadnje dni meseca maja 1941.

Nikoli ne bom pozabil odločnih besed tovariša Kardelja: »Treba se je okupatorju upreti z vsemi močmi. Treba je organizirati ljudsko vstajo. To je edina rešitev.«

... dal Miha Novak prvi partizanski strel

Slede natančna navodila, ki jih na področju vojnih priprav za vstajo izpopolnjuje tov. Aleš Bebler. Treba je razviti najširše politično delovanje. Ljudsko vstajo organizirati na široki osnovi. Pritegniti vse poštene in zavedne slovenske ljudi. Ustanoviti vojne komiteje. Organizirati zbiranje orožja in ga skriti na dobro zakonspiriranih me-

stih. Napraviti načrt strateških točk, iz katerih je mogoče okupatorja z malimi silami uspešno napadati. Posvetiti največjo skrb organizaciji obveščevalne službe. Zbirati pri zanesljivih ljudeh hrano, obleko in obutev za partizanske borce, kaznovati izdajalce itd.

Pokojni tovariš Gregorčič iz Jesenic, pokojni tovariš Vodopivec iz Kranja in jaz se vračamo na Gorenjsko. Čvrsto smo odločeni izpolniti v celoti direktive Partije. Ustanavljajo se vojni komiteji. V jeseniškem okraju je sekretar vojnega komiteta tovariš Gregorčič, v kranjskem okraju tovariš Vodopivec iz Kranja in jaz, se vračamo na Anton Šturm. Pokojni tovariš Stane Žagar, član CK KPS, je od Glavnega štaba imenovan za vojaškega instruktorja za vso Gorenjsko. Pokojni tovariš Lojze Kebe-Štefan in jaz sva zadolžena za politično pripravo in organizacijo ljudske vstaje.

Sledi mesec najintenzivnejšega političnega in organizacijskega dela. Mladina organizira napisne akcije: »Smrt nemškemu okupatorju — Živela svoboda — Ne damo se izseliti — Slovenci ostanejo na svoji zemlji — Kdor zapusti svojo domovino je izdajalec — Bolje umreti, kot v suženjstvu živeti — Smrt fašizmu — Smrt izdajalcem — itd.«

Okrog 15. julija 1941 prispe nova direktiva: »Ljudsko vstajo je treba v najkrajšem času pričeti!« Na sestanku vodilnih tovarišev in aktivistov na Jelovici, ki ga je vodil pokojni tovariš Stane Žagar, je bilo sklenjeno: Vodstvo ljudske vstaje v jeseniškem okraju prevzame osebno tovariš Žagar s pomočjo tovarišev Gregorčiča, Potočnika, Stražišarja in drugih. — Za kranjsko okrožje smo zadolženi: Lojze Kebe, France Vodopivec in jaz. Za kamniško okrožje: Brejc-Pavle, Marjan Dermastja, Anton Šturm. Za Poljansko dolino še posebej tovariš Maks Krmelj. Sledijo sestanki, na katerih so izdelani detajlni načrti za organizacijo ljudske vstaje. Za kranjsko okrožje je bil ta zadnji sestanek v gozdu Udenborštu nad Kranjem. Prisostvovali pa so: pokojni Lojze Kebe, Vodopivec, narednik-graničar Stošič, pokojni Bečan Lojze in jaz. Dan pozneje je podoben sestanek v kamniškem okrožju, v gozdu nad Stranjami. Tovariš Marjan Dermastja-Urban pojasnjuje načrt za organizacijo vstaje. Načrt je v glavnih potezah sprejet z nekaterimi pripombami glede podrobnih priprav. Sledijo še razgovori z nekaterimi vplivnejšimi tovariši, nečlani Partije, v kamniškem okrožju, da bi mobilizirali za vstajo ljudi, ki so se grupirali okrog zgoraj omenjenih tovarišev. To zadnje nam je na žalost le deloma uspelo, čeprav smo jih politično vsestransko obdelovali že tri tedne.

Zadnji dan pred začetkom vstaje v kamniškem okrožju je potekel v poslednjih podrobnih pri-

Boris Kidrič-Peter Kalan, sekretar IOOF leta 1941, politični komisar
Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet leta 1942

pravah. Ni bilo nervoze, a vendar nas je mučila skrb. Ali smo storili vse, da bo uspeh vstaje zagotovljen? Smo kaj izpustili, pozabili?

Vstaja je začela ob enih ponoči. Najprvo se je dvignil visok plamen na mostu v Duplicah, ki veže Duplico—Radomlje. Sledijo močne detonacije na cesti Kamnik—Gornji grad. Cesta je bila dva dni nesposobna za promet.

Pustimo nekoliko, da govorijo okupatorjeva poročila, najdena po osvoboditvi v njegovem arhivu: Porušeni most preko Kamniške Bistrice na cesti Domžale—Ihan—Litija. Pretrgan telefon in telegraf Domžale—Celje, poškodovan cestni most pri Krtini (cesta Domžale—Moravče). Poškodovan most na cesti Dob—Ihan. Poškodovana, oziroma

uničena dva lesena mostova v občini Homec—Radomlje. Poškodovana telefonska linija v Jaršah ob glavni cesti Črnuče—Trzin in vzdolž železniške proge Kamnik—Ljubljana. V tej noči gorijo kozolci v Polju pri skaručni na posestvih izseljenih slovenskih kmetov in tako dalje. Partizani streljajo in ranijo ovaduha, Vizjak Alojza, na poti od Radomelj proti Rovam. Napad na policijski avto med Repljami in Vodici. Ponovno so bile poškodovane telefonske linije. Napad na vojaški avtobus 600 m zapadno od Šmartnega pod Šmarno goro. Porušen daljnovod Črnuče—Velenje. Patrola radomeljske čete napade nemški avto na progi Doljsko—Litija. Partizani napadejo na cesti Moste—Vodice nemški avto znamke DKW.

Sledi bitka na Sv. Mohorju, najsvetlejša točka partizanskih bojev v 1941. letu v kamniškem okraju 21. 9. 1941. Tako govore originalna poročila samega okupatorja. 171. bataljon SS (5 vodov in radio oddelek) napade ob pol petih zvečer partizansko četico na Sv. Mohorju. Borba traja do

19.15 ure. V boju je sodelovalo 9 partizanov, ki so napad odbili in pri tem ubili nemškega oficirja. Nemci so zahtevali ojačenja. In res jim je prišel na pomoč rezervni policijski bataljon 181, ki je prišel na Sv. Mohor ob 11. uri zvečer in šel takoj v akcijo. Toda med tem časom se je partizanska četa pod poveljstvom komandirja Janeza Bizjaka že prebila skozi obkoljevalni obroč in se umaknila.

Poraz na Sv. Mohorju je Nemce tako bodel, da so sami razširjali vesti, da so se spopadli z »200 partizani, ki so bili oboroženi s težkimi strojnimi«. In zlepa ni nobena stvar tako dvignila moralo našega ljudstva kot zmagoviti spopad moravške čete z Nemci na Sv. Mohorju.

Iste dni, ko je začela vstaja v kamniškem okrožju, so stopile v akcijo tudi Cankarjeva četa na Jesenicah, Tržiška in Kokrska četa.

Mali slovenski narod, se je z orožjem v roki uprl tisočkrat močnejšemu sovražniku, ki je v tem času obvladoval malodane vso Evropo.

»Čeprav berač, ta rod je bolj bogat kot sanjali njegovi so pastirji. Kaj ni ob uri, ko so mu skovirji zavijali že zadnjo uspavanko, rodil iz sebe svoj najslajši sad in tisočletno razvzljaj uganko.

Kaj ni ob uri ko drhtela je Evropa, ko splašen ptič, tu na teh tleh najprvo zadonela uporna puška meni tebi nič? In narod, ki poslednji je cokljal se v ogenj je med prvimi pognal.

(Matej Bor — Beseda)

Okupator je prve dni vstaje onemel od presenečenja, potem je povečal teror. Toda med ljudstvom je nastala v tem času psihološka sprememba. Obrazi so se zjasnili in raz njih si mogel brati: »Kar koli se bo zdaj še zgodilo, **sami** nismo več! Tu je naša oborožena pest!« Dobro je odražal to razpoloženje kmet, ki so ga selili takoj prve dni po začetku vstaje, zato ker sta njegova dva sinova odšla v partizane. Videč jokajoče svojce okrog sebe je vzkliknil, medtem ko so ga žandarji potiskali v avtomobil:

»Korajžo! Mi se bomo kmalu vrnili, kajti naši fantje so v gorah!«

Izredne važnosti je bilo tudi kaznovanje izdajalcev takoj ob začetku vstaje. Vselej, kadar se je izvršila likvidacija kakega izdajalca, so se ljudje v najbližji okolici oddahnili, zboljšalo se je politično delo in pripravljenost ljudi podpirati partizane.

Aleš Bebler-Primož,
načelnik Glavnega poveljstva
slovenskih partizanskih čet
in načelnik operativnega štaba
Glavnega poveljstva l. 1941,
namestnik komandanta
Glavnega poveljstva
slovenskih partizanskih čet
leta 1942

Deset let je poteklo od zgodovinskih julijskih dni ljudske vstaje. »V desetih letih je slovenski narod dosegel rezultate, ki jih pripravljajo stoletja.« (Kardelj.) Po 1200 letih nezaslišano trde, žrtev polne borbe za naš narodni obstoj, smo v letu 1945. dokončno izbojevali svojo popolno narodno in socialno svobodo. Imamo svojo republiko, ljudsko skupščino, svojo ustavo, skratka, vse tiste ustanove, ki so lastne svobodnim in neodvisnim narodom. Vodimo težak, a uspešen boj za industrializacijo in elektrifikacijo naše domovine zavvedajoč se, da brez tega ni mogoče doseči resnično ljudsko blagostanje. V petih letih smo zgradili Litostroj, Tovarno avtomobilov (TAM), Strnišče pri Ptuj, »Planiko«, »Franc Leskošek« v Mariboru, Tovarno pohištva »Edvard Kardelj« v Novi Gorici, obnovili in povečali zmogljivost več

kot sto starih tovarn, zgradili na stotine manjših podjetij in obratov, hidrocentrale: Mariborski otok, Moste, Vuzenica, Medvode in vrsto manjših hidrocentral. Zgradili smo desettisoče novih stanovanj. Obnovili vse v vojni porušene mostove, modernizirali več kot 100 km naših cest. Deset novih znanstvenih institutov, ki jih poprej nismo imeli, pospešuje in razvija našo proizvodnjo, vse naše gospodarstvo.

Kaj morejo tem neizpodbitnim bleščečim uspehom zoperstaviti poraženi klavni ostanki propadlega izkoriščevalskega razreda in klerofašistična reakcija, ki v zadnjem času ponovno poskuša oživeti svojo protiljudsko delavnost? Zgodovinski valjar napredka jih bo pomendral pod seboj, da za njimi še sledu ne bo več.

TRIJE VZORI

VINKO HAFNER

Kdo od Gorenjcev ne pozna teh troje imen — Žagar, Kebe, Gregorčič — ki so nerazdružljivo povezana z dogodki tistih najtežjih, toda najveličastnejših dni osvobodilne borbe v letih 1941—1942 na Gorenjskem. Še malo prej samo bližnji okolici poznani učitelj Žagar iz Dobrave, ključavničar Kebe izpod Šmarne gore in delavec Gregorčič iz Jesenic, se v tistem času razrastejo v voditelje mogočnega uporniškega gibanja, ki kakor svetla plamenica posveti v temo od fašistov zastrašene in v krvi teptane slovenske domovine! Vendar ta njihov vzpon ni slučajen podvig nekih samozvanih romantičnih junakov ali ljudstvu vsiljenih poveljnikov, ampak je to le nadaljevanje dolgoletnega predvojnega dela za stvar delovnih ljudi, izraz njihove trdne povezanosti s svojim ljudstvom in neomajnega zaupanja vanj. Res je dala Gorenjska v tej veličastni borbi na stotine pogumnih in do kraja predanih borcev, toda ti trije izstopajo od drugih kakor gorenjski snežniki od pohlevnih predgorij. Bili so resnično glavni oporni stebri, na katere je bila od vsega začetka grajena vsa mogočna zgradba ljudskega odpora.

Težko je pisati o veličini teh ljudi, o njihovem junaštvu in o pomenu za osvobodilno gibanje, ne da bi bili preskromni, ali pa, da jih ne bi okitili z nekimi pretiranimi junaškimi dogodivščinami. Njihovo pravo junaštvo in pomen namreč niso romantična junaštva, podvigi junakov, ki z enim strelom podirajo po deset fašistov, junakov, ki gredo z zastavo v roki v naskok na sovražno postojanko! Junaštvo in pomen teh treh borcev je v njihovem dolgotrajnem, izredno požrtvovalnem organiziranem delu, v brezštevilnih drobnih junaštvih, ki jih zahteva tako delo v razmerah najhujšega gestapovskega terorja, v skrajni požrtvovalnosti in samoodpovedi, kadar gre za izvršitev poverjene naloge, v sposobnosti takorekoč neopazno voditi in povezovati delo stotin drugih ljudi in v danem trenutku združiti pritajen odpor tisočev v mogočno organizirano vstajo. V tem je izredno junaštvo in pomen Žagara, Kebeta in Gregorčiča in prav zato je težko iz posameznih raztrganih vtisov in na videz malopomembnih dogodkov pravilno prikazati njihovo resnično veličino.

Če se najprej spomnim na Lojza Kebeta, je ta napravlil name kaj skromen vtis, ko sem ga prvič zagledal. Bil mi je od teh treh do tedaj še najmanj poznan, tako,

da mu nisem vedel ne pravega imena, ne položaja in ne preteklosti. Bilo je nekako sredi julija 1941, ko sem se ob vročem popoldnevu vračal od dela. Pravkar sem zavil iz glavne poti na stezo proti domu, ko me dohiti nepoznan kolesar, se ustavi tik pred menoj in me za trenutek pazljivo ogleduje.

»Ali ni pri vas neka njiva na prodaj?« me ogovori, pozorno opazujoč učinek vprašanja.

Vprašanje me je res vidno presenetilo, toda ne zato, ker ene same njive, ki smo jo imeli, nismo nameravali prodati, ampak zato, ker je to pomenilo dogovorjeno geslo za spoznavanje z nekim ilegalcem, katerega mi je že nekaj dni prej napovedal Vodopivec. Za trenutek sem pomolčal in si ga dodobra ogledal, če se sklada z Vodopivčevim opisom: srednje, skoraj majhne postave, obnošena delavska obleka, kapa na glavi, star približno 35 let, nelep, toda dobrodušen obraz z malimi očmi. Ko sem le nekako predolgo molčal, se je prijazno nasmehnil, snel kapo in si z robcem utrl že malce plešasto glavo. Da, čisto pravi bo.

»Ne, ker smo jo že posadili s krompirjem,« sem odvrnil, natančno zlogujoč vsako besedo gesla.

Veselo in zaupno se je nasmehnil, se razgledal okoli, če sva sama in mi nato krepko stisnil roko. V tem toplem stisku sem nagonsko začutil zaupanje v tega človeka. Krenila sva vstric proti domu in takoj prešla na stvar. Kratko in jedrnato mi je zastavljal razna vprašanja. Kako je z vpostavitvijo tehnike? Zakaj še ni izšel proglas Centralnega komiteja? Kako je z organizacijo na železnici? Vse je hotel vedeti jasno in na kratko, tako, da mi je pomalem že začelo presedati to zasliševanje. Čim sem se skušal izmotavati in izražati kake pomisleke, me je kratko prekinil in ponovil bistvo vprašanja. Vse drugo je bilo v redu, le naloge v zvezi s tehniko niso bile izvršene v smislu Vodopivčevega naročila. Toda prav to je smatral za najvažnejše in me trdo prijel za to. Z nekako povzdignjenim glasom me je opomnil na dolžnosti in postavil stvar, kot da ne trpi nobenega ugovora. Kar očitna nejevolja me je obhajala ob takem načinu odrejanja. Toda, ko je odhajal, mi je spet krepko stisnil roko, se dobrodušno nasmejal in me potrepljal po rami.

»Ne gre zame, ampak za stvar gre. Zato se potrujdi, da bo vse v redu.«

Brž me je popustila prejšnja nejevolja in s tihim spoštovanjem sem ga pospremil s pogledom, ko je zasedel kolo, se s težavo približal iz steze na glavno pot in nato izginil za visoko živo mejo.

Kasneje sva se še mnogokrat videla. Polagoma se mi je silno priljubil in globoko sem spoštoval zlasti njegovo vdanost stvari in izredno marljivost v delu. Kasneje sem zvedel, da je instruktor Centralnega komiteja in polagoma sem spoznaval njegovo široko organizacijsko delavnost. Največ s kolesom, včasih pa tudi peš ali z vlakom je oblečen kot delavec križaril po Gorenjskem, spretno se izogibajoč čuječnosti gestapa, ki si je mnogo prizadevala, da ga dobi v roke. Skromen in marljiv ko mravlja, do skrajnosti požrtvovalen, dosleden in pogumen, je tisti čas ogromno pripomogel širokemu razmahu in organizacijski utrditvi osvobodilnega gibanja na Gorenjskem. Toda ni se udeleževal samo na terenu ampak je bil v neprestanem stiku tudi s partizanskimi edinicami. Pomagal je pri njihovi oskrbi in notranjem utrjevanju. V najpomembnejših trenutkih pa se je tudi neposredno vključil v vojsko in pomagal pri vodstvu posameznih akcij. Pri tem se je izkazal prav tako dobrega vojaka kot političnega aktivista. Prav posebna Kebetova odlika je bila njegova srčna dobrotu in pristrčen tovariški odnos do ljudi, s čemer si je kaj hitro pridobil ugled vzornega komunista in človeka.

Poleg Kebeta sta bila osrednji osebnosti osvobodilnega gibanja na Gorenjskem Stane Žagar in Jože Gregorčič. Že od prvih začetkov osvobodilne borbe sem mnogo čul o njih, vendar jih osebno nisem imel prilike spoznati. Njuno ime se je vedno prepletalo z vsemogočimi resničnimi ali pretiranimi vestmi o uspešnih partizanskih borbah vse od začetka vstaje julija 1941, pa do mogočnih zmag pozimi 1941–1942. Jože Gregorčič ustanavlja prve partizanske enote in vodi prve borbe v jeseniškem kotu. Z Žagarjevim prihodom na Gorenjsko in s posvetovanjem na Vodiški planini julija 1941 začenja široko organizirana oborožena borba na Gorenjskem; kmalu nato se oba udeležita prve borbe večjega obsega na partizanskem vrhu na Jelovici; od tedaj se redno vrstijo pogosti manjši spopadi z Nemci, nato pa sledi mogočen razmah, prava vseljudska vstaja, jeseni in pozimi 1941. Ustanovitev Cankarjevega bataljona, borba v Rovtjih pod Blegašem, boji v Poljanski dolini, vstaja v Bohinjski in Gornjesavski dolini, preprečenje nemškega izseljevanja in kot krona vsemu, velika dražgoška borba v začetku januarja 1942. Vsi ti dogodki so neločljivo povezani z imenoma Žagar in Gregorčič. Če je bil Žagar njihova duša, je bil Gregorčič njihova jeklena pest. Tako sta vsak na svoj način ustvarila lik herojskega borca in resničnega ljudskega voditelja in torej ni čudno, če je ljudska govorica spletla okoli njiju celo vrsto romantičnih junških zgodb.

Po znameniti dražgoški borbi je začelo eno najtežjih razdobji osvobodilne borbe na Gorenjskem. Nemci so bili z velikimi silami neprestano kakor lovski psi na sledi razdrobljenim partizanskim enotam, ki so še huje kot od Nemcev trpele od izredno težke zime. Po velikih decembrskih in januarskih dogodkih smo na terenu čutili ta čas kot da je partizanstvu zastalo srce.

Prav v tistem času v začetku februarja sem se po srečnem naključju izmaknil gestapovski aretaciji. Še isti večer sem dobil zvezo s skupino partizanov, ki je nekaj dni prebila skrita v prostorih restavracije na Šmarjetni gori. Sestanek z njimi mi je bil napovedan v gozdu nad Sentspetersko graščino.

Ko sem v večernih urah v naglici zbral potrebne stvari ter se oborožil s pištolo in bombami, sem odšel na dogovorjeno zvezo. Strpen mraz je pritiskal in visok sneg je segal skoro do pasu, ko sem se po ozki snežni gazi previdno približal skupini postav, stoječih v senci košate smreke. Tih pozdrav in krepak stisk rok. Žagar... Gregorčič... Mirko... Ivan... so padala čudno znana imena.

»Žagar Stane? Komendant Gregorčič?« sem ponovil presenečeno, saj mi do tedaj niti na misel ni prišlo, da so prav oni tiste dni domovali na Šmarjetni gori.

»Da, čisto pravi,« je smehljaje s prijetnim basom zagodel največji od njih, ki se je predstavil za Žagarja. Bil je visok, krepak možak, oblečen v svetlo vetrovko in z navadno kapo na glavi. Za razliko od njega je bil Gregorčič majhen, ogrnjen v črno pelerino in s kapo nemškega »alpenjäger« na glavi. Izpod pelerine se je zamolklo bleščala cev češke brzostrelke. Druga dva sta bila Kocjanov Ivan iz Bukovščice in kurir Mirko Štular iz Ljubnega.

Sama znana imena iz partizanskega gibanja na Gorenjskem.

Takoj nato smo po snežni gazi krenili proti Joštu in dalje čez Planico na Lavtarski vrh. Ko sem se iznebil prve zadrege, sem se z nekaj vprašanji vmešal v tih, često raztrgan razgovor.

Po nekaj urah naporne hoje po zametenih hribovskih gazeih smo dospeli do dveh osamljenih kmetij na Lavtarskem vrhu pod Planico. Tam smo nameravali prebiti dan in

Stane Žagar, član Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet leta 1941 in inštruktor CK KPS na Gorenjskem

šele naslednji večer kreniti čez Selško dolino pod Blegaš k selški četi. Po dolgotrajnem trkanju nam je odprl preplašen kmetič. Na vse načine nas je rotil, naj odidemo od tod, češ, da sem skoro vsak dan prispe večji nemški oddelek in da se bo nujno zgodila nesreča. Jaz sam bi prav gotovo že odšel in če ne drugače, prebil dan v gozdu pod smreko, teh štirih pa se vse to ni čisto nič prijel. Mirno so sedeli za mizo in poslušali gospodarjevo jamranje. Ko se je ta izkašljaj, je začel Žagar. Zdaj sem z največjim užitkom poslušal kako prepričljivo in hkrati odločno je znal pomiriti preplašenega možakarja, da je končno tudi sam pristal na to, da ostanemo čez dan pri njem. Tedaj sem res začel verjeti mnogim partizanskim zgodbam o iz-

Ivan Maček-Matija, politični komisar Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet leta 1941, oktobra leta 1942 komandant Glavnega poveljstva

redni prepričljivosti in nenavadnemu optimizmu Zagarjevega govora. Saj so vedeli povedati, kako je v najbolj težkih razmerah znal užgati ljudstvo Poljanske doline v tistih viharjih decembrskih dneh, kako je v Dražgošah dvigal in bodril borce in domačine v najtežjih trenutkih, kako je v najtežjem razdobju, ki je tej borbi sledilo, znal razbijati malodušje. Bil je v političnih kakor tudi v splošnih zadevah zelo široko izobražen in skoro ni bilo vprašanja, ki ga ne bi znal razložiti. Toda ni bil le dober organizator in govornik, ampak tudi osebno zelo hraber. Vse težave in nevarnosti borb je kljub svojim visokim letom prenašal nič slabše od najčvrstejših borcev.

Tisti dan smo nato prebili v prijetno toplem hlevu pravzaprav v prazni ogradi za prašiče, nastlani s suhim, mehkim listjem. Domači pa so nam opravljali izredno zanesljivo stražo, saj je stari ves dan poganjal otroke, da so na smučeh ali peš patroljirali daleč okoli, če bi le res kaj prišlo. Toda prišlo ni nič in ko se je prvi zimski mrak začel sesedati pod širokim nadstrešjem, se je tudi gospodarju razvedril obraz. Z opravičujočim nasmehom nam je prinesel v hlev cel hlebec svežega kruha in velik kos dišeče svinjine.

»Saj veste, kako nevarno je dandanes, zato ne zamerite, če sem vas snoči odganjal,« se je hitel opravičevati in vsi smo se od srca nasmejali.

»Neverjetno dobri so naši ljudje, četudi so preplašeni,« je zatrjeval Zagar.

Ko se je docela zmračilo, smo se spustili po strmi, ozki gazi navzdol v Selško dolino. Soro smo prekoračili

čež tako imenovano praprotniško brv. Tu sem doživel ognjeni krst. Ko smo že vsi prekorali brv, nas je v snežni dolini opazil nemški stražar pri žandarmerijski postojanki. V tišino zimske noči je tenko zadrobila njegova brzostrelka, kakor bi stresal fižol na prazno skrinjo. Urnih nog smo se pognali preko ceste in krajše čistine v strmi, smrekov gozd nad vasjo. Tedaj je iz postojanke užgal še mitraljez in neškodljivo klestil po smrečju v smeri kamor smo pravkar izginili. Zame je bilo to naravnost pretresljivo doživetje, za druge pa le nepomembna praska. Komaj smo dosegli prve zasnežene smreke, smo umirili korak, se oddahnili od naporenega gaženja in se posmehovali neškodljivemu ropotu nemškega mitraljeza. Jaz pa sem kar naprej rinil v globoki sneg in s tesnobnim občutkom vsak hip pričakoval, kdaj me bo zadelo. Kadarkoli je kak snop svinčenk zažvižgal skozi smrečje, sem se globoko sklonil v sneg, da je samo nahrbtnik gledal iz sveže izgaženega snega.

»Komu pa se priklanjaš?« me je šaljivo podrezal Gregorčič. Kako smešno vprašanje. Le po čemu se roga tem smrtonosnim žvižgom, ki so tako presunljivo sikali skozi zasneženo smrečje.

»Veš, tista, ki jo slišiš žvižgati ni nobena nevarna in se ji ni treba priklanjati,« je dodal Gregorčič na pol za šalo, na pol zares. Razumel sem ga in kar malo sram me je postalo. Odslej sem kljub streljanju hodil prav tako kot drugi samozavestno in pokonci, samo zdrznil sem se še, kadar je le preblizu zažvižgalo. Kmalu nato je streljanje potihnilo in šele tedaj sem začutil silno utrujenost od naporenega gaženja in še bolj od pravkaršnjega doživetja. Zaostajati vendarle nisem smel. Pred menoj je hodil Gregorčič in s pelerino ometal nizko smrečje. V tej pelerini se mi je zdel kakor črn čok, ki je širši kot daljši. Bil je res majhen, toda širokopleč in izredno močan, saj je bil znan kot eden naj-

boljših jeseniških športnikov, telovadec, nogometaš, smučar in vse kar hočete. O njem so vedeli povedati stari partizani premnoge zgodbe, o njegovem junaštvu, o sposobnosti vojaškega vodstva, o njegovi telesni odpornosti, razsočnosti v borbi, doslednosti in borbenosti. Seveda je imel poleg teh resničnih vrlin kakor vsakdo, tudi svoje muhe, ki sem jih polagoma spoznaval, toda le-te niso nikdar zameglile vtisa vzornega komunista in resničnega junaka.

Gregorčič je bil poleg drugega tudi odličen pevec-tenorist. Kadar je bil dobre volje, nam je rad zapel razne ruske in španske pesmi, katerih se je naučil kot oficir v španski državljanski vojni. Nikdar ne bom pozabil, kako smo se po najhujši nemški hajki avgusta 1942 zbrali blizu Kališnika na Jelovici. Tam je bil tedaj tudi Kranjčev bataljon štajerske grupe, ki se je z nami vred prebijal skozi nemško ofenzivo. Naš radiotehnik je iz najrazličnejših delov sestavil nekaj radijski aparat in za čudo prav tisti trenutek ujel poročilo londonskega radia o zavezniškem izkrcanju pri Diepu. Druga fronta, smo rjuli od veselja. Zakurili smo visoke ognje, kuhali večerjo in peli vsevprek. Tedaj je tudi Gregorčič sedeč na debeli podrti smreki zapel tisto špansko: »Povej kam greš črnolaska«. Neverjetno zanosno in lepo je pel, da smo vsi drugi kar onemeli. In ko je končal prvo, smo zahtevali še in še.

Od prvega dne svojega prihoda v partizane sem ostal pri štabu odreda in sem tako imel priliko, dožubra spoznati in se povezati s temi ljudmi. Žal se je zgodilo tako,

da sva od vseh, ki so tedaj bili v štabu, preživeła usodno leto 1942 sama s Stanetom Jelovčanom.

Prvi je koncem marca, ko je ravno prihajala toliko zaželjena pomlad, omahnil Žagar. Nemci so v Hujičevju nad Crngrobom popolnoma obkolili selško četo pri kateri se je nahajal tudi štab odreda. Po večurni borbi se je skušala četa z naskokom prebiti iz trdno sklenjenega obroča, pri čemer je padla več kot polovica borcev, med njimi tudi Stane Žagar. Nemci so v posebni brošuri objavili njegovo smrt in razglasili popolno uničenje partizanstva na Gorenjskem. Toda zgodilo se je nasprotno in se je kljub temu težkemu udarcu pomladi 1942 partizanstvo še močneje razmahnilo in izbojevalo v tem letu mnoge pomembne zmage. Maja 1942 je bila ustanovljena I. grupa odredov in Gregorčič je bil njen prvi komandant, Kebe pa politkomisar. Pod njunim vodstvom so gorenjske partizanske enote imele brezštevne borbe z Nemci in šle skozi najtežjo nemško ofenzivo avgusta-septembra 1942.

Že h koncu te ofenzive je septembra 1942 junaško padel Gregorčič. Pri prebijanju skozi sovražno obkolitev pri Lipniški planini na Jelovici je bil težko ranjen. Ko so se mu sovražniki približali, si je z bombo sam končal življenje. V tej borbi je padlo še 23 partizanov, s katerimi je danes pokopan v skupnem grobu v Radovljici. Nemci so zopet praznovali zmago in z velikimi lepaki razglašali uničenje gorenjskih partizanov. Toda njihovo veselje je bilo spet zaman. Pod Kebetovim vodstvom si je osvobodilno gibanje na Gorenjskem naglo celilo rane nemške ofenzive in s široko mobilizacijo novih borcev doživelo nato nov, še večji polet.

Kmalu za Gregorčičem je padel tudi Kebe. Ob napadu na štabno taborišče nad Jamnikom na Jelovici je bil težko ranjen in je 20. oktobra umrl. Še zadnje ure življenja je kljub najhujšim mukam posvetil delu in skrbi za stvar. Spomin na njegov pogreb, ko smo ga ob svitu polne lune pokopavali v bukovem gozdiču nad Jamnikom, me še danes navdaja s pretresljivo bolešjo. Tedaj se nam je zdelo, da se je zrušil zadnji mogočni stebler osvobodilnega gi-

Podgornik, član Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet leta 1941

banja na Gorenjskem in odhajali smo od pokopa potrti, kot nebojlena družina, ki jo je zapustil skrbni oče,

Res so tedaj padli stebri. Toda mogočna zgradba vse-ljudskega upora proti zatiralcem se zato ni zamajala! Pionirsko delo Žagarja, Kebeta, Gregorčiča in drugih začetnikov osvobodilne borbe je že davno prej pognalo pregloboke korenine, da bi jih mogel kakršni koli udarec še izrupati. Novi ljudje so zgrabili za krmilo. Nove stotine, in tisoči borcev so nadaljevali zastavljeno delo in ga povedli h končni zmagi. Osvobojena slovenska domovina, domovina pogumnih, veselih in delovnih ljudi, je najveličastnejši in neminljivi spomenik velikim prvoborcem za njeno osvoboditev in srečno življenje vseh delovnih ljudi.

CANKARJEVA ČETA POD STOLOM

FRANC KONOBELJ-SLOVENKO

Na Mežaklji je avgusta 1941. leta štela partizanska enota le okoli 60 mož. Neizkušene, slabo oborožene in neprekaljene v borbah, je posamezne skupine doletela marsikatera nezgoda. Borci zaradi tega niso klonili. Zavest, da se borijo za lepšo bodočnost, jih je gnala od diverzij do akcij, ki jih je moral gestapo na Bledu zapisati v svoje anale že v prvem letu partizanstva na Gorenjskem.

Pričelo se je z borbo na Mežaklji in Jelovici že prvega avgusta, končalo pa z vsem Slovincem znano dražgoško epopejo, ki je pokazala Nemcem, da so Slovenci neuklonljivi.

Že prve tedne se je pokazalo, da je najbolje, če so enote manjše. Zato so se razčlenjale po potrebi v četvorke, ki so z manjšimi diverzijami kazale partizansko aktivnost na vsem področju takratnega okrožja. Četa se je razdelila v dva voda. Vod pod Stolom je vodil Polde Stražišar, znani jeseniški kovinar in borec za delavske pravice, politdelegat pa je bil Franc Potočnik. Gorjanski vod pa sta vodila Franc Benedičič in politdelegat Jože Finžgar. Njen prvi komandir in sploh vodja partizanstva na Gorenjskem je bil Jože Gregorčič, po rodu iz Opatije, ki pa se je že v rani mladosti naselil na Jesenicah. Bil je neuklonljiv in prekaljen v borbah na španskih tleh. V republikanski vojski je bil poročnik, komandant mitraljezkega bataljona, kasneje pa komisar brigade. Na Gorenjskem je imel pri partizanih vse zaupanje, saj je postal komandant gorenjske grupe odredov. Padel je 9. septembra 1942. leta na Jelovici.

Lepe uspehe je žela enota. Večina jih je ostala nezapisanih. Trda gorenjska roka, vajena sukati kladiva in kle-

šče v tovarni, cepine in sekire na Jelovici, pozneje pa puške in mitraljeze, ni znala prijeti za pero. Tudi samozavest gorenjskega značaja, da bi jim morda kdo ne očital bahavosti, je vzrok molčečnosti Gorenjcev.

Toda čas zahteva svoje...

22. junij je bil prvi korak, s katerim je Gorenjska krepko stopila na novo pot. Množičen odhod komunistov in levih socialistov je že prvi dan povzročil zmedo v tovarni, od koder je odšlo okoli 50 delavcev. Zaživelo je na Mežaklji in Pokljuki, in že so počili prvi strelji. Gorenjska je prisluhnila, beseda »partizan« je bila kmalu znana vsem.

Prvega avgusta je doživela četa prvi napad. V taborišču je ostalo le nekaj partizanov, ker je četa odšla minirati cestni most v Mostah pri Žirovnici. Akcija je delno uspela. Ni bilo sicer velike materialne škode na mostu, vendar pa je četa pridobila ugled. Ljudje so namreč lahko spoznali, da to niso nobeni skrivači, čeprav so jih že dolgo imenovali »gošarje«. Nemški napad na taborišče in strelji, so opozorili vračajoče partizane, da ni nekaj v redu. Za vsak primer iznenadenja pa so se vračali na Mežakljo po drugi strani, preko Obrance. Stari znanci iz tovarne — Stane Kersnik, Ivan Vovk, Franc Potočnik in Ciril Grintov — so še krepkeje stisnili puške. Njih prva misel je bila: čimprej pomagati napadenim! Uspelo je, kajti tega Nemci niso pričakovali. Umaknili so se in ubrali najkrajšo pot proti Jesenicam, nekaj pa jih je padlo. Žal sta padla takrat tudi Ferdo Koren in Viko Erzenšek, prva partizana — kovinarja.

9. avgusta je po hajki na Partizanskem vrhu priseglo na Novakovi Jelovici prvih 25 partizanov, čez nekaj dni pa so prisegli še ostali, tokrat na Obranci na Mežaklji.

Nato pa so večkrat minirali vodotlačni cevovod iz Javorniškega Rovta, da so ga morali pozneje zavarovati z minami, podrli električni daljnovod pri Lipcah pod Blejsko Dobravo, likvidirali Koritnika, enega izmed prvih izdajalcev na Javorniku, obstrelili Janka Hrovata, vohuna iz Koroške Bele, da se je moral zateči na Koroško, likvidirali kovača Ulčarja iz Sp. Gorij. Tako so se vrstili dogodki drug za drugim...

Tudi Gorenjski vod ni spal. Zaživela je Pokljuka in partizani so prišli celo na Bled v »Parkhotel«, kjer so se v nevarnih dneh počutili še bolj varne.

Partizanske vrste so se množile. Gestapo je »hajkal« po tovarni, lovil posameznike, toda nekateri so kljub temu pobegnili v partizanske vrste. Prihajali pa so tudi iz taborišč.

Število »odsotnih« v tovarni se je večalo iz dneva v dan. Fišer, Zemljak, Ritzoli in podobni, so debelo gledali, ko so bile v tovarni dan za dnem nove sabotaže, po vsaki sabotaži pa so izginili tudi delavci. Vsak dan so se vračali polni vagoni z neuporabnim materialom. Vse to je povzročalo Nemcem razmišljanje. Hoteli so se maščevati. Streljali so, selili, internirali, a dobro so vedeli, kje je iskati izvor vseh »neprilik«. Pričeli so z novimi hajkami...

20. septembra je bil del čete na Mežaklji napaden. Padel je Slavko Oman, kovinar iz Javornika. Ostali so se srečno umaknili in napravili taborišče nad Dovjem, a tudi tu niso bili brez hajke. Pastir Martin Skomavc pa je enoto pravočasno opozoril na hajko, da se je lahko umaknila. Nemci pa so kljub temu, da niso nikogar našli, streljali, metali bombe in jurišali na grebene. Hoteli so pokazati dolincem, da bodo partizani kmalu uničeni, kot je bilo napisano na cestnih lepakih po vsaki podobni hajki.

Prišla je jesen in obetala se je dolga zima. Tudi partizani so se pripravljali nanjo.

Jože Gregorčič je popeljal četo preko Jelovice na Sv. Mohor nad Selško dolino. Proti koncu oktobra, ko se je četa nahajala na Vodiški planini nad Kropo, je zapadlo sko-

Jože Gregorčič-Gorenjc, sekretar vojaškega komiteja na Jesenicah leta 1941, komandant Cankarjevega bataljona leta 1941

raj 30 cm snega. V novem taborišču se je četa sešla s četo Ilije Gregoriča, katere komandir je bil takrat Jaka Bernard, ki se je že po kapitulaciji jugoslovanske vojske umaknil v gozd. Cankarjeva četa je bila sestavljena večinoma iz fantov in mož iz gornje Gorenjske, v četi Ilije Gregoriča pa so bili pomešani fantje in možje iz Poljanske in Selške doline, Bleda, Lesc in celo iz Kranja.

Število v taborišču je naraščalo, kar je povzročalo predvsem težave za hrano. Nekaj so jo zbrali aktivisti, toda to ni zadostovalo.

Zato je Bernard pripravil načrt za večjo akcijo. — 11. novembra se je pomikala pod vodstvom Bernarda in Gregoriča kolona obeh čet preko Mohorja — kjer so jih celo desetletni fantički pozdravljali z »V boj za svobodo!«, kakršen je bil takrat pozdrav — in sv. Jošta. Četi sta se namenili proti Savi, kjer naj bi jih čolnar prepeljal preko nje. Zaradi narasle vode to ni bilo mogoče.

ljali proti Zapužem. Nekaj borcev pa je po nekaj kilometrov vožnje izstopilo ter nadaljevalo pot peš proti Dupljem. Večja skupina je bila kmalu na cilju. Moke ni manjkalo, kajti Resmanov mlin je bil dobro založen z moko, namenjeno nemški vojski. Zato so mobilizirali še avto, ki ga je uporabljal mlin. Naložili so okoli 80 vreč moke. Ko so pretrgali še telefonske žice, sta za volan sedla Franc Beniger in Franc Biček. Med potjo so naložili še skupino, ki je odšla proti Dupljem, a se je vrnila s polnimi nahrbtniki mesa in masti.

Zapeljali so skozi zatemnjeni Kranj. Tesno je bilo partizanom pri srcu, ko sta kamiona zavozila na zasilni lesen most, kjer je partizane do tedaj najbrž prvič pozdravil nemški vojak, ko sta kamiona peljala mimo njega. Zadnji nevarni mesti — preko dvorišča »Jugočeške« in mimo postaje — so prevozili in končno sta Biček in Beniger poglinali proti Besnici...

»Grom je planil iz gozdov v doline, junaki so zvihrali v boj«

(Niko Pirnat)

Izbrali so drugo pot — kar po cesti, po kateri je korakal gorenjski partizan prvič. Tiho je zadenela slovenska pesem. Nihče razen njih jo ni slišal, a zavest, da Nemci niso popolni gospodarji, jim je vlivala poguma. Pri prvih hišah v Gornji Savi, v predmestju Kranja, so se ustavili. Pričeti je bilo treba zopet po — partizansko.

Počasi, drug za drugim so se spuščali proti zidu »Jugobrunce«, nato ob njem do tržiškega železniškega mostu, da prekorajijo Savo. »Kava — čaj!« je vodja patrole klical (to so bili tedaj znaki), ki se je malo zakasnila, a so že šli preko mostu. Kmalu so bili vsi na drugi strani.

Na cesti je čakal mobiliziran kamion iz vasi pri Kranju. Šofer je bil pod stražo. Partizani so se takoj odpe-

Ves čas je lil dež in padal sneg. Partizani so se vrnili na cilj vsi premočeni, a tudi zadovoljni, saj je sneg, ki je vso noč naletaval, zbrisal vsako sled. En kamion so vrnili šoferju, drugega pa zažgali na progi pri St. Joštu. Drugi dan so o tej akciji govorili vsepovsod po Gorenjskem.

Čez teden dni sta se četi pripravljali na novo akcijo v Češnjico v Selški dolini, kjer se je nahajal vod nemških telefonistov in vod policistov.

19. novembra je odšla manjša enota, sestavljena iz borcev obeh čet, proti Češnjici, da osvoje orožje. Predhodnica, ki je bila okoli osme ure zvečer na mestu, je ugotovila, da bo treba načrt nekoliko spremeniti. Nemški vojakji so namreč že odšli v gornje prostore, kjer so spali,

medtem ko so jih nameravali zajeti v spodnjih prostorih, kjer so večerjali. Borci so se podali za njimi. Oskar iz Bleda jih je pozval k predaji. Komandir je malo posmehljivo odgovoril, naj se partizani umaknejo na dvorišče, kamor bodo prinesli orožje. Njihov »manever« pa je izgle dal preveč otročji. Zato so Bišek, Preželj (znan pozneje iz Dražgoške borbe), Stane Kersnik, Bernard in ostali naskočili vrata. Tako se je začelo. Pričeli so streljati skozi vrata, pokalo je vse križem. Ozek hodnik ni nudil dobrega zaklona, dočim so si nemški vojaki v velikih sobah lahko pomagali. Zato so se morali partizani umakniti, kajti že pri prvih streljih sta bila dva ranjena. Stane Kersnik laže, Jug, po rodu Primorec, pa je bil težko ranjen v pljuča. Umik je potekal v redu... Nemci niso upali iz hiše, temveč so streljali skozi okno. Večjega uspeha od te akcije ni bilo — ranjeni Jug je čez nekaj ur umrl, vendar se je o akciji govorilo po Selški in Poljanski dolini.

Vendar četi nista odnehali! 24. novembra se je s kole si odpeljala manjša enota, sestavljena iz obeh čet, proti Škofji Loki. Njihova naloga je bila: zapleniti pletene jopice, namenjene nemški vojski. Akcija je uspela. Šest partizanov z Gregorčičem na čelu, je preplezalo škofjeloške plove, ki se vlečejo od hiš proti gradu, na katerem je bila nemška posadka. Natovorjeni so bili z velikimi zavoji, v katerih je bilo okoli 100 jopic.

Kadar četi nista šli na akcije, so borci spoznavali pri predavanjih cilje osvobodilne borbe. Za to je skrbel Stane Žagar, instruktor CK KPS, ki je bil v taborišču obeh čet. Leta 1942., 27. marca, je poleg Gregorčiča na Crngrobu pri Škofji Loki, padel. Borci so odhajali tudi po vaseh, da so ljudem govorili o pomenu narodnoosvobodilne borbe.

Tako kot partizani, tudi Nemci niso »počivali«. Na pravili so večjo hajko proti Mohorju, ki pa jim ni uspela.

Toda v »pametnih« možganih gestapa na Bledu so se rodili novi načrti: Gorenjsko je treba izseliti, s čemer bodo uničeni tudi partizani. Nemci pa so delali načrte brez krčmarja!

Namesto zimskega počitka sta dobili četi velike naloge. Splošna mobilizacija — od Kranja do Kranjske gore, od Škofje Loke do Jesenic, od Jesenic do Bohinja — naj bo odgovor Nemcem na njihove puhle načrte! Načrte so pripravljali na Bledu in na Mohorju. Na Mohorju so vedeli za oba načrta, na Bledu pa le za svojega.

V začetku decembra se je preko Jelovice vračala v globokem snegu dvanajstotica, ki sta jo vodila Polde Stražisar in Stane Bokal. Ustavili so se pri Matevžu na Slamnikih. Ta skupina je namreč s pomočjo gorenjskih fantov — ilegalcev pobrala iz koč in vil na Pokljuki odeje, namenjene mobilizirancem.

Visok sneg je v tej zimi pokrival Jelovico, Pokljuko in Mežakljo do meseca maja. Polde Stražisar je odšel s petorico preko Save na Stol, na Cimpov Rovt nad Potoke, Stane Bokal pa je ostal na poključski strani.

14. decembra se je začelo, ker je že dan prej OF objavila splošno mobilizacijo. Že zvečer so hiteli posamezni mobiliziranci iz vseh smeri na zborna mesta proti Potočkom. Tudi število mobilizirancev v Ratibovcu pod Ajdno se je večalo. V tem večeru se je zbralo pod Stolom sto novih partizanov.

Komaj je odšla druga skupina iz zbornega mesta v Ratibovcu, ostal je samo Poldo z dvema tovarišema, že je iz žirovniške strani ob progi prišla močna nemška patrulja, v kateri je bilo razločno slišati govorico žirovniškega župana, ki je Nemcem prepričljivo dokazoval, da bi morali tu nekje biti mobiliziranci. Toda Nemci so prišli prepozno. Poldo je zadovoljen odšel proti taborišču, kjer so se zbrali novi partizani. Zelo hitro je bilo treba nekaj ukreniti: izvesti še širšo mobilizacijo in dobiti orožje za mobilizirance.

V tem času je zaživel tudi bohinjski kot, v Gorjah in na Bledu, kjer je Stane Bokal z drugo skupino vestno izvršil nalogo. Nemci niso vedeli, kje bi začeli, ker tega niso pri-

čakovali. Prva poročila so govorila o uporih v Poljanski dolini. Povsod je vrelo.

Poldo je poslal še Vovka in Konoblja na Dovje, da dvigneta tudi ta del doline. 17. decembra zvečer so v Dovjem zajeli tri žandarje. Odvzeli so jim orožje in ostali material, nato so jih odpeljali v Žakelj nad Dovjem. Medtem pa so posamezne skupine žagale drevesa nad cesto in železnico ter požgale most v Belci. Pričeli so napadati tudi kasarno v Mojstrani. Napad ni uspel in je na dvorišču kasarne padel Alojz Rabič-Mlakarjev iz Dovjega. Po vsem tem so začeli misliti na odhod iz doline. Vovk je odpeljal Mojstrančane na Mežakljo. Konobelj pa Dovžane v Dovške rovt. Tako je zapustilo Dovje in Mojstrano okoli 130 mož in fantov.

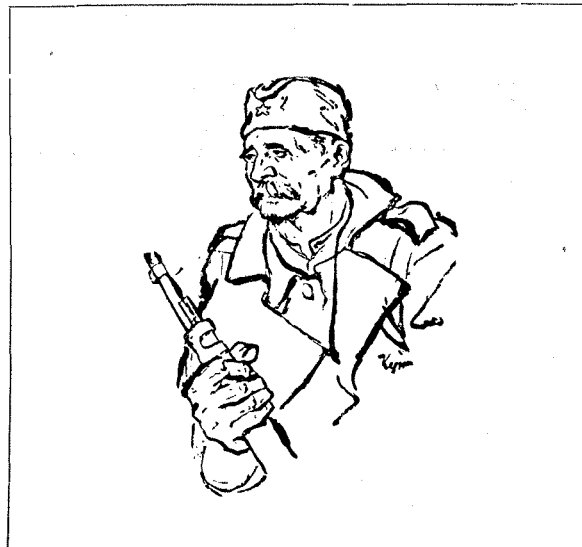
Niso še izginili zadnji mobiliziranci iz Dovjega preko roba Dovških rovt, ko se je že pomikala kolona Nemcev iz Jesenic. Kolona ni bila nevarna, kajti spremljala je le gaulajterja Rajnerja proti Celovcu. Verjetno mu v teh dneh ni bilo preveč všeč na Bledu! A ni prišel daleč! V Belci — nekaj minut od Dovjega — se je z vso kolono moral obrniti proti Jesenicam, ker je bil most požgan.

V teh dneh je bilo na Koprivniku in Gorjušah zelo živahno. Na šoli v Koprivniku so razobesili slovensko zastavo, Bokal pa je s svojo skupino priredil prvi miting.

Toda dogodki ob decembrski mobilizaciji na Gorenjskem s tem še niso bili končani. Nemci so se namreč počasi zavedli in so privlekli na Gorenjsko vse razpoložljive sile. Pričela je borba med neenakimi silami: na eni strani na tisoče dobro opremljenih in oboroženih Nemcev, na drugi strani pa okrog 600 partizanov — mobilizirancev. Nekaj od teh se je že prve dni vrnilo na domove, večina pa je stopila v boj. Mnogo jih je tudi padlo. Tako so na Pokljuki padli: Stane Bokal, Franc Kravs in Jakopič.

Boj se je pričel v Dražgošah, kjer so partizani pobili več sto Nemcev. Cankarjeva četa se je številčno okrepila, iz katere se je formiral Cankarjev bataljon. Prva in druga četa pa je ostala na Pokljuki. Glavni namen so partizani s temi akcijami dosegli: Nemci so namreč prenehali preseljevati gorenjsko prebivalstvo.

Cankarjev bataljon je leta 1942. in 1943. dosegel nove zmage. Nepozabna pa bodo imena prvih borcev, katerih večina počiva v grobovih na Jesenicah, v Radovljici, na Bledu in drugod. Stražisarji in Žvani, Bokal, Prezelj, Resman, Kajžar, Šmid, Bernard, Gregorčič in Žagar, ki je bil duša tega upora, vsi ti so povedali Nemcem, da je Gorenjska del slovenske domovine. Gorenjski partizani pa so že v prvem letu NOB dobro opravili svoje naloge.

PRVE ČETE NA PRIMORSKEM

IVO JUVANČIČ

Prva partizanska četa v Slovenskem Primorju je povezana z imenom Ervina Dolgana, mizarja iz Ilirske Bistrice in Karla Masla iz Ostrožnega brda. Ervin se je po italijanski okupaciji vrnil kot izseljenec iz Ljubljane v Ilirsko Bistrico. Kmalu je spoznal, da so primorska tla ugodna za upor. Konec avgusta 1941 je pripeljal iz Mokrc na Ljubljani prvo partizansko četo, ki je v Primorju dobila ime Pivška četa. V Istri so jo imenovali Tomšičeva četa po sekretarju CK KPS. Četa se je mimogrede utaborila v bližini Stare Sušice, kamor se je pozneje povračala. Prvo taborišče na Goriškem je teh prvih šest partizanov postavilo pri Gornji Branici. Od vseh živita še komandir tov. Janez Ervin Dolgan in tovariš Cvetko, pozneje Zvonko-Anton Ferjančič iz Gradišča pri Vipavi. Padli so v času narodnoosvobodilne borbe tov. Jovo iz Doline pri Trstu, tov. Benjamin iz Gornje Branice, tov. Milko (Milče) iz Proseka in tov. Peter s Tolminskega.

Glavna naloga te čete je bila agitacija in propaganda za OF in partizanstvo. Ozemlje Pivke, Brkinov, Krasa in Vipavske doline je postalo področje njenega dela. Četa se je pri delu večkrat razdelila, iskala stike s simpatizerji in terenskimi delavci OF in z njimi vršila tudi sabotažne akcije. Tako je tovariš Ervin izvršil prve sabotažne akcije na železnici v okolici Ilirske Bistrice. V začetku novembra 1941 je s tovarišem Karlom Maslom, ki je bil ta čas na dopustu, iztiril vlak poln nemškega vojaštva, ki je bilo namenjeno v okrevališče na Kvarnersko obalo. Po uspehih sabotažnih akcijah je tovariš Karel 23. decembra 1941 pobegnil iz italijanske armade in se pridružil četi.

Agitacija za OF je dobro uspevala. Ljudstvo je prve partizanske borbe rado sprejemalo in jih poslušalo. Zbiralo je zanje živež in obleko. Dekleta so jim pletle nogavice za zimo, celo članice Marijine družbe iz Suhorja s svojim župnikom Milkom Margonom so delale za partizane.

Vso zimo 1941/42 je četa vršila manjše sabotažne akcije in napade na fašistične postojanke. Tako je sredi januarja 1942 izvršila akcijo na železnici med St. Petrom in Ilirsko Bistrico. Napadla je postojanko na Premu, razbila protiletalske naprave in pobila več fašistov. Dne 3. februarja 1942 je napadla utrjeni bunker pri železniškem predoru pri Štanjelu na progi Gorica—Trst. Napad je bil tako silen, da Italijani niso prišli do sape, partizani so jim odnesli mitraljez tipa SIO z zabojem streliva, medtem ko so italijanske vojaške po kratkem nagovoru izpustili. Prav ta dan,

3. februarja 1942, je odšel v partizane Janko Premrl-Vojko, poznejši narodni heroj.

Ta napad v vrsti drugih je italijanske oblasti zelo razburil, začutili so, da tla postajajo vroča tudi v Primorju na njih »državnem ozemlju«. General Bergonzi, poveljnik Videmskega vojnega področja (Difesa territoriale di Udine) je menil, da je potrebno, da o napadu in vsem kar je bilo po njem, obvesti štab II. italijanske armade, ki je operirala v Sloveniji in v severni Dalmaciji (prepis poročila v arhivu karabinjerjev XI. armadnega zbora Seg. 7—12 št. 3, z dne 19. 2. 1942).

Dogodki na ozemlju Vipave, Štanjela, Šturij in Razdrtega so ga prisilili, da je osebno vodil italijansko čistko, katere se je udeležilo tudi vojaštvo tržaškega vojnega področja. Samo 9. februarja se je italijanska vojaška sila spopadla v dvajset minut trajajočem boju s partizani pri Sežani (pri Grižah, kot zvemo iz drugih poročil). Pivška četa se je namreč pred močnejšo silo umaknila.

Bergonzi poroča, da so aretirali le simpatizerje OF, katere je začel 10. februarja v Trstu zasliševati sam general Polito, generalni inspektor policije, ki je prišel v ta namen iz Rima. Oba generala sta vsak po svoji liniji ukrepala, da zatreti sovražne upornike. Bergonzi je pustil na terenu deset oddelkov vojaštva opremljenih celo z radiooddajno postajo. Polito pa je določil posebne oddelke policijskih agentov in karabinjerjev; vodstvo teh je imela policija. Predvsem naj bi vršili obveščevalno službo in po potrebi klicali vojaško pomoč. Te skupine so bile sestavljene konec februarja in v začetku marca. Ta čas le dve za Trst in ena za Gorico (poročilo videmskega vojnega področja, 6. 3. 1942, št. I/107).

Že v letu 1941. so se zbirale skupine mladincev po Krasu, zlasti v Škrbini, Tomačevici in v Opatjem selu. Povezani so bili s skupino v Renčah v Vipavski dolini. Duša tega gibanja je bil zlasti Anton Šibelj-Stjenka iz Tomačevice, ki je iz starih avstrijskih granat in bomb izdeloval nove partizanske bombe. Ta kraška skupina je že leta 1941. izvršila prve poskuse sabotažnih akcij na železnici, telefonu in brzojavu in na električnih vodih.

V zimi 1941/42 so poznali prve partizane tudi na Cerkljanskem in Idrijskem. Iz Poljanske doline se je pred nemško ofenzivo umaknila četa gorenjskih partizanov in prešla staro mejo s svojimi ranjenci. Idrijsko in cerkljansko ljudstvo jih je sprejelo z odprtimi rokami. Ni poskrbelo samo za ranjence, marveč za vse partizane, potrebni

hrane in obleke. Manjše partizanske skupine so v tej zimi dosegle iz Gorenjske tudi Sovško in Tolminsko. Tako so tuje sovražnikove hajke pomagale, da je glas o OF in njenih borbah prodiral v Slovensko Primorje.

V letu 1942. dobi partizanstvo v Primorju močnejši zalet. Konec marca je prišla v Primorje nova četa iz bataljona »Ljuba Šercerja«, njen komisar je bil Jaka Platiša-Franc. Komandant pa Mile Špacapan-Igor, ki je še pozimi zaman skušal priti s četo preko Črnega vrha v Primorje. Četa je štela 20 mož. Prinesla je s seboj precej orožja in streliva, saj je nanj čakalo že toliko mobilizirancev, Primorcev. Ognjeni krst sta pivška in Špacapanova četa prejeli v boju na Nanosu 18. aprila 1942. leta.

Italijanska vojska, ki jo je vodilo videmsko vojno področje, je zasedla vse dohode na Nanos in ga obkolila z več obroči. V samem neposrednem boju je sodelovalo 600 vojakov in 100 karabinerjev proti 50 partizanom. Torej 14 proti 1. Če pomislimo še na moderno oborožitev Italijanov, medtem ko so imeli partizani po večini stare avstrijske puške, bomo razumeli pogum male par-

tizanske skupine, ki se je bila od 8. ure zjutraj do večera.

Proti večeru sta se četi po skupinah prebili skozi številne sovražne obročje. Vod narodnega heroja Vojka se je prebil v celoti in prišel na zbirno mesto na Čaven. Druga skupina, pri kateri sta bila tovariša Mile Špacapan-Igor in Martin Greif-Rudi, se je prebila nad Ozeljan. Pivška četa je odšla v Brkine, kjer se je pa precej razbila; mnogi so bili aretirani. Ta je imela največ izgub. V boju na Nanosu je padel v italijansko zasedo tovariš Pavle Rošt s skupino iz Pivške čete; vračal se je prav s prehranjevalno patruljo. Pavle se je boril do zadnjega naboja, padel je Italijanom v roke, ker mu bomba, s katero si je hotel končati življenje, ni dobro eksplodirala in mu je odtrgala le roko.

Primorje je po tem boju še bolj dvignilo glavo in stisnilo pesti. Primorskega ljudstva in njegovih borcev ni ustrašoval proces, ki je Nanosu sledil in na katerem so 25. julija 1942 obsodili na smrt 22 naših ljudi, med njimi Pavla Rošta. Sedem jih je dobilo 30 let ječe, ker so bili mladoletni, drugače bi tudi ti končali pod puškinimi streli. Deset

Glavni štab NOV in POS leta 1944 (od leve proti desni: Boris Kraigher-Janez, Jaka Avšič-Rudi Hrast, Franc Rozman-Stane, Viktor Avbelj-Rudi in Dušan Kveder-Tomaž)

od teh obsojencev so Italijani zajeli na Nanosu ali kmalu po tem. Med na smrt obsojenimi v odsotnosti sta bila tudi Janko Premrl-Vojko in Karlo Maslo, borec pivške čete (danes major JA).

Italijanske fašistične oblastnike je začelo skrbeti. Kakor po napadu 3. februarja 1942 so podvzeli tudi sedaj vrsto ukrepov. Dne 25. aprila je goriška in tržaška prefektura razglasila policijsko uro za kraje Štjak, Divačo, Ostrožno brdo, Britof, Senožeče, Šmihel, Postojno, St. Peter na Krasu in dele občin Sežana, Hrpelje in celo Dekane v Slovenski Istri. Fašisti so čutili, da je partizansko gibanje zakoreninjeno v ljudstvu.

Pri poveljstvih vojnih področij Vidma in Trsta je bila ustanovljena obveščevalna služba (Vrhovno poveljstvo kraljeve vojske obv. odd. 8. 5. 1942, št. 478). Ker se je število posebnih oddelkov karabinerjev in policije pokazalo premajhno, so jih začeli upostavljati po vsem Primorju in Istri. Postojna sporoča ustanovitev 4. maja, Reka je imela 4 oddelke; drugod so nastajali (poročilo karab. Cerčno 12. 5. 1942 8/87 tajno, karab. grupa Ljubljana 4. 5. 1942 Seg. 7—12). Po nalogu Vrhovnega poveljstva kraljeve vojske se je pomnožila tudi številčna moč vseh stalnih karabinjerskih postaj (poročilo karab. Cerčno 19. 5. 1942 št. 8/98 tajno). Karabinjerske finančne postaje so začeli utrjevati. Postaje dobe ročne bombe, zahteva se pomnožena straža, močne patrulje; svare jih, da ponoči ne smejo brez gesla odpirati vrat, tudi, če bi se kdo predstavljal kot »agent javne varnosti« (poročilo karabinjerske postaje Cerčno 8. 6. 1942 št. 8/143 tajno, Grahovo 11. 6. 1942 št. 351 itd.). — Primorje je postajalo vojno ozemlje, dasi vojno stanje ni bilo proglašeno, to bi bilo za fašistične gospodarje preveč, ker bi s tem priznali, da zemlja ni italijanska.

Tudi vojaška oblast je korakala vstric s civilno-policijsko. Po deželi, kjer so se pojavili partizani, je začela razmeščati vojaške sile; vojaške posadke so dobile tudi najmanjše vasi, da, naselja raztresenih hiš. Tako je poveljstvo goriške vojaške cone poslalo na Nanos k hiši Jež eno stotnijo (4. stot. 446. bat. Costiero), Vrabče, Štjak, Lokve, Otlica, so dobile po dva voda (2. in 3. stot. istega bataljona). V Vipavi pa je ostalo poveljstvo in ena pokretna stotnija. 142. protipadalski oddelek je prišel iz Fare na Trnovo (poroč. karab. postaje Cerčno 3. 6. 1942 št. 8/124 tajno). Tako je bilo tudi drugod, natančnejših podatkov nimamo.

Čete so se po Nanosu reorganizirale, narastle in prešle v nove napade, kar najlepše dokazuje, da borbenost ni padla, marveč še zrastle. Pivška četa se od tu dalje imenuje Brkinška četa, ki se je pomaknila na ozemlje Snežnika, se povezala z

Zidanškovi bataljonom v osrednji Sloveniji in postala konec maja 1942 njegova 5. četa. Komandir te čete je bil tovariš Karlo Maslo-Matevž. Komisar pa tovariš Prešeren-Aleš, doma iz Manč pri Vipavi. Četa je štela okrog 30 mož. Nekaj borcev pivške čete je po boju na Nanosu odšlo s tovarišem Slovenom celo v Istro, kjer so formirali prvo istrsko četo.

10. maja 1942 je desetina brkinške čete razorožila italijansko postojanko ob progi pri Bukovici (Ilirska Bistrica) in zajela dva oficirja in sedem mož. Poleg sabotažnih akcij na telefonsko in brzojavne veze je zlasti preprečevala izsekavanje gozdov, napadala italijanske prevoze drv in pri tem uničila marsikateri kamion, o čemer govore italijanska poročila.

4. junija je napadla postojanko Nerečje ob progi Ilirska Bistrica. Orožje je zaplenila, ujetnike pa izpustila. Ali prav ti so nato s fašisti hodili po vasi in kazali na posamezne nedolžne domačine, češ, da so sodelovali pri napadu. Nad trideset domačinov so postrelili in pobesili; bil je prav praznik Rešnjega telesa, ko so fašisti kronali svoje delo s požigom sedmih naselij v okolici Ilirske Bistrice (Kilovče, Pristava, Zgornje in Dolnje Bitnje, Ratečevo brdo, Mereče in Podstenje). Vse prebivalstvo pa so odgnali v internacijo.

15. junija 1942 je četa doživela napad v Koriškem gozdu. Italijani so zaradi izdajstva, agenta provokatorja iz Smrja pri Ilirski Bistrici, ki je po sedmih dnevih pobegnil iz čete, vrdli v samo taborišče. Po triurnem boju se je četa umaknila brez izgub, dočim je sovražnik utrpel težke izgube. (Poročilo Karla Masla v arhivu Muzeja NO v Ljubljani.)

Kako so Italijani poročali o partizanskih akcijah, lahko razberemo iz njihovih poročil o tem boju, ki se je po njihovih poročilih vršil na koti 1280 Snežnika; udeležili so se ga karabinjerji in graničarski oddelki. Prvi njihov brzojav je zelo optimističen: štirje mrtvi partizani, eden ujet, zajeli pa da so ogromno hrane in streliva (Karabinjerji grupe Ljubljana 16. 6. 1942 — Arhiv Muzeja NO Ljubljana). Pisano poročilo je že treznejše: Graničarji 26. sektorja da imajo tri ranjene, partizani, da so svoje štiri mrtve odnesli. (Poročilo v arhivu Karab. XI. armadnega zbora 23. 6. 1942 — Arhiv Muzeja NO Ljubljana.) O hrani in strelivu ni več govora. Pač pa je sovražnik skoncentriral ogromne sile, zasedel vse vasi in začel četo preganjati in napadati, kjer koli se je pojavila. Dne 30. junija je bil ranjen njen komandir in vodstvo čete je prevzel tovariš Gortan iz Ilirske Bistrice. Četa je bila zaradi italijanskih čistk v neprenehnih premikih in spopadih.

SPOMINI NA KOROŠKO

FRANC PRIMOŽIČ - MARKO

Študentje smo pred vojno radi potovali.

Potni listi nam niso delali preglavic; še manj pa devize — ravnali smo se po starih študentovskih navadah: pauper studiosus sum — peto viaticum. Poleg tega je vsak naložil nahrbtnik knjig Mohorjeve in Vodnikove družbe, ki so nam odpirale gostoljubna vrata koroških kmetov.

Tako smo peš, s kolesi, na tovornih avtomobilih in podobnimi gratis — prevoznimi sredstvi navadno vsake počitnice prepotovali Ziljo, Rož in Podjuno.

Vsaka izmed teh dolin ima svoje značilne lastnosti; prav tako tudi ljudje, ki tam prebivajo.

Študentje smo ocenjevali pač po svoje. Ziljan: na zunaj patriarhalno konservativen, sicer pa dober trgovec. Rožan:

utrjevale narodno zavest daleč preko meja obeh vasi. Z navdušenjem smo ga poslušali pred vojno tudi v Ljubljani.

Skozi Zgornjo Vesco smo nato prišli v Kotmaro vas, kjer nas je pričakoval Rutar — stara grča, ki brani slovenske pozicije tik pred Celovcem še danes.

Na teh potovanjih smo se srečavali z domačimi koroškimi študenti. Ti so nam pripovedovali o težkih razmerah v šolah, pa tudi o političnem položaju na Koroškem.

»Pri nas na Koroškem smo Slovenci na zunaj sicer politično enotni,« so pripovedovali, »toda taka enotnost nam je do danes napravila že precej škode.«

»Zakaj?«

»Poglejte! Kdo je danes še narodno zaveden Koroški Slovenec? Večji del so to gospodarsko dobro stoječi kmetje. Tudi nekaj izobražencev imamo — vendar znatno premalo. Največ je duhovnikov, najmanj pa učiteljev. Inženirjev ni, advokatov ni, sodnikov takorekoč ni, živinozdravnik — Slovenec je na vsem Koroškem samo eden!«

»In delavci, mali kmetje, bajtarji? kje so ti?«

»Teh nimamo, izgubili smo jih. Klerikalna politika vodstva Koroške slovenske stranke in posojilnic jih ni privlačila. Mnogo bližji jim je bil politični program socialdemokratov. Zato smo jih v osemnajstih letih izgubili tudi nacionalno.«

Posebno so se jezili nad politiko posojilnice, ki je kreditirala samo bogatejšim kmetom, čeprav so bili nezavedni ali celo Nemci, slovenskemu siromaku — bajtarju in malemu kmetu so bila vrata združne zveze zaprta.

Pripovedovali so nam tudi o klicah naprednega gibanja v vrstah nacionalno zavednih koroških Slovencev, o težavah, s katerimi sta se borila dr. Petek in učitelj Aicholzer, oba napredno usmerjena, kako jih je leta 1930. vodstvo stranke pritisnilo ob steno ter pognalo Koroške Slovence v okrilje krščanske socialne stranke.

Nesrečno je propadel tudi prvi poizkus naprednih študentov na Dunaju, kjer je takrat bival Prežihov Voranc. Vsa naklada prve številke glasila »Punt«, ki naj bi kazal koroškim Slovincem pravilno pot po nastopu Dolfusa, je še danes v arhivu dunajske policije. Prav tako ni imela sreče akcija slovenskih komunistov iz Podjune, kjer se je pričel po letu 1934. uveljavljati Karel Prušnik-Gašper. Tudi njihovo glasilo »Kam?« ki naj bi osvetlilo pot reakcionarnega mračnjaštva koroških Mahničev, je končalo v policijskih arhivih, komunisti pa v ječah Karlau-a.

Napredni študentje v Innsbrucku — ogorčeni na brezperspektivno in kompromisarsko politiko celovškega vodstva — so organizirali svoj klub, prav tako študentje v St. Pavlu v Labudu. Napredni študentje so takrat javno razpravljali o politiki klerikalnega vodstva, kar je seveda izzvalo ogorčenje vodstva nad tako »nesramnim pobalinskim« izpadom.

»In ljudje,« smo jih povpraševali, »ali spoznavajo, da morajo prelomiti s tako politiko?«

»Ti čutijo na svoji koži velenemški imperializem. Poglejte: pobesnili avstrijski šovinisti so ubili prosvetaša Miheja Habina iz Hodiš. Majer-Kajbič nemoteno kolonizira naše kraje s pruskimi Nemci. Iz naših šol izgina slovenski pouk, mladino nam odtujujejo. Naši gospodje pa še vedno kujejo nekakšen kompromis in paberkujejo za drobtinicami.«

Tiste dni, v poletju 1937. leta se je Avstrija že pripravljala na slavnostni sprejem Hitlerja.

Koroški Slovenci so instinktivno čutili, da se jim bližajo težki dnevi. Bili pa so žal zelo osamljeni. Skoro 20 let reakcionarne politike jih je oddvojilo od naprednih sil v Avstriji, ki so bile že itak zelo šibke in neznatne; rešitve jim ni pokazal nihče.

Nemški zločini nad Slovenci: streljanje talcev

vesel, okrogel — pa preveč sentimental. V isti malhi skriva smeh in jok — smili se mu vse; predvsem pa on sam in njegova usoda, ki se mu je zdela brezizhodna. Podjunčan: dober kmetovalec, sicer pa nekoliko počasnejši kakor Rožan — ne zagori tako hitro; kadar se vname ga pa težko pomiriš. Podjunčanu smo študentje dali še neko oznako: zelo po-božen.

Včasih smo šli tudi čez Rožeški most na Dravi do žilavega Hofovca v Deščicah. Pri njem smo bili vedno dobrodošli. S svojim trdnim gospodarstvom je le-ta kljuboval vsem napadom nasilja, njemu ob strani pa je bila vsa vas. Martin na Trebinji in Kernjakov Pavle sta mu v sosednji vasi bila v oporo; Kernjakov zbor in njegove lastne pesmi so pa

Pozneje smo izvedeli, da je dr. Petek v tistih mračnih dneh, tik pred okupacijo Avstrije šel k Stojadinoviču v Beograd, češ, da naj Jugoslavija protestira proti priključitvi Koroške k Hitlerjevi Nemčiji ter, da naj se ponovno sproži vprašanje njene priključitve k Jugoslaviji. Stojadinović ga je hladno in kratko zavrnil, da Jugoslavijo trenutno bolj skrbe meje pri Mariboru in Radgoni, kakor pa avantura s Koroško.

Zanimivo je, da so se kompromisarji hitro znašli tudi pod nacisti. Vinko Zwiter je kmalu ugotovil v »Koroškem Slovencu«, da je edino nacizem tisti, ki pravilno rešuje manjšinsko vprašanje. Hkrati je grozil dr. Luki Sienčniku, da ga bo ovadil Gestapu, če bo preveč glasno kazal svoje slovensko in demokratično prepričanje. Zelo se je trudil, da pridobi študente na svojo stran. Po vojni smo izvedeli, da je v decembru leta 1940. pripravljaj proslavo od Hitlerja mobiliziranih in odlikovanih koroških vojakov. Ker se isti tej proslavi niso odzvali, je sklical sestanek vseh študentov na Dunaju v januarju 1941. V »Cafe Bellaria« se jih je zbralo 38. Vse prepričevanje o pravilnosti nacistične politike mu ni pomagalo. Študentje so mu očitali, da je postal slovenski nacistični »Führer«. Ko so mu prikazovali, da taka politika vodi v direktno narodno katastrofo in da mu bo zato še nekoč žal, je Vinko smeje odgovoril: »To bom jaz popravil z eno samo številko »Koroškega Slovca«. — Kako pretirano zaupanje v samega sebe! — Takoj za tem je doktoriral na dunajski visoki šoli za svetovno trgovino ter si izbral zelo značilno razpravo v smislu: »Blut und Boden« — kjer je izvajal tezo: Kmečki element, kot branik pred proletariizacijo in komunizmom.

Ko smo se v avgustovskih dneh leta 1937. vračali preko Karavank, smo z Golice še enkrat videli pred seboj najlepši del slovenske zemlje. Vse nas je težila velika skrb: ali bodo vzdržali?

Na pomlad 1944 smo na Koroškem prešli že v drugo fazo partizanske borbe: prenesla se je iz vzhoda tudi na njen zapadni del, v velikem številu so se začeli odzivati tudi domačini, pokalo je od Zahomca do Mežice in tedaj so padle Karavanke — ta velika prirodna zapreka.

Pred nami je Drava. Vse smo žrtvovali, da premagamo tudi njo. Že od januarja delajo na Gurah — med Dravo in Vrbskim jezerom — naši frontni aktivisti. Tudi v Celovcu jih že imamo. Tam sodelujejo tudi avstrijski antifašisti. Sicer jih je še malo, toda začeli so. Vse kaže, da se bo borba razširila na avstrijsko ozemlje, seveda, če bodo avstrijski komunisti malo bolj odločni. Razpoloženje med ljudmi je dobro, kljub brutalnemu izseljevanju, ki je prizadelo najbolj zavedne družine. »Kärntner sprich deutsch«, je viselo le še po raztrganih plotovih; po celovških ulicah in po vaseh pa je čutiti več slovenske govorice kakor že dolgo ne.

Stari koroški borec Krznarjev Joza iz Sveč, ki je bil naš najboljši aktivist-ilegalec, nam je zatrjeval, da je sedaj napočil pravi čas. Joza se nas je na jesen 1943 namreč nekoliko ustrašil in nas — sicer bolj na tihem — hotel prepričati, da bi bilo bolj prav, če gremo čez zimo nazaj čez Karavanke, da nas ne bo vseh skupaj »vrag pobral«. No, pa smo z Jozo vred vzdržali, saj smo pri njem skoro vso zimo bili redni gostje.

Joza je bil tipičen barometer za razpoloženje pri ljudeh — če je pa tu in tam črno gledal, mu nismo zamerili. Pri njem smo se marsičesa naučili. Saj mu res ni bilo lahko med Scilo in Karibdo: sosed gestapovec — partizani redni gostje. Vzelo je gestapovca, pobrala ga je noč, partizani so ostali še naprej redni gostje Jozove domačije.

Joza je bil tudi član Pokrajinskega odbora OF. Ko smo razpravljali o vključevanju bivših koroških voditeljev v NOB, je on samo zmajeval z glavo. Prepričevali smo ga, da je prav, če tudi njih pozovemo k sodelovanju: naj tudi oni pokažejo, da so z ljudstvom v njegovih najtežjih dneh.

Pisali smo jim pisma ter jih poslali po posebnih kurirjih. Joza je pljunil vstran in odrezavo odgovoril:

»Njihovo ljudstvo je njihov osebni interes: oni so na varnem; jaz želim samo to, da se iz tega varnega zavetja nikdar več ne vrnejo!«

Imel je prav, saj nam na naša pisma niso odgovorili. Le toliko se je zmotil, ker so se iz varnih zavetij vrnili takrat, ko je bilo že povsod varno.

Bitka za Dravo je bila težka in uporna. Toda, ko je bil teren severno od Drave politično že zelo dobro obdelan in ko je partizanska vojska operirala že po Gurah, smo glavno bitko za Dravo že izvajevali.

Odrjeva mati iz Bilčovsa je svojemu sinu, ko mu je potekel vojaški dopust, rekla:

»Tu boš ostal, nikamor se ne vrneš nazaj; če je že treba da padeš, boš padel raje v naši slovenski vojski.«

Nacisti so po prvih uspešnih akcijah na Gurah Dravo takorekoč hermetično zaprli. Oba mostova na operacijskem sektorju našega odreda pri Rožu in Borovljah so močno zastražili in utrdili z bunkerji. Vse splave in brodeve med obema mostovoma so potegnili iz vode in deloma razdrli. Brodnike, ki so še pred mesecem prevažali našo vojsko, so skrbno nadzorovali.

Morali smo vzpostaviti vojaško kurirsko zvezo. Patrola severne čete je poiskala na Hodiškem jezeru manjši čoln ter ga v dveh nočeh na ramah prenesla do Drave, nato pa se pod svečami srečno pripeljala na južni breg. Čoln so skrili na obali.

Naslednjo noč smo hoteli preizkusiti novo zvezo. Previdno smo se spustili k Dravi. Na čelu patrola je bil Majski, ki je čoln skril. Kmalu smo našli mesto. Na zunaj je bilo nedotaknjeno. Ko pa smo razgrnili veje, smo opazili, da je čoln razbit. Majski je predlagal, naj uporabimo zračnice od avtobusa, ki smo ga zažgali pri Bilčovsu. Ni utegnil dokončati, ko je že pokalo z bližnje terase tik za nami. Z nekaj rafali iz brzostrelke smo dosegli, da so za nekaj časa utihnili, mi pa smo se umaknili ob Dravi navzgor. Čez dobro uro smo se zbrali na dogovorjenem mestu in ugotovili, da manjka Črničev iz Zgornje Vesce. Ugibali smo, kaj je z njim. Čakali smo ga do jutra, vendar zaman. Že se je pričelo daniti in vrnili smo se v taborišče.

Tedaj je Črničev že sedel v nemški vojaški komandi v Bistrici v Rožu ter gestapu pravil vse, karkoli je vedel. Izdal je celo svoje dekle, ki ga je pripeljala v partizane.

Takoj drugi dan so udarili po komaj vzpostavljeni in še neutrjeni politični organizaciji. Hkrati so izvedli izredno močno vojaško ofenzivo, iz katere pa smo izšli z malenkostnimi izgubami. Težko pa nas je prizadela izguba mnogih aktivistov: zaprli so nad petdeset ljudi iz Gur in Roža; pred domačim pragom so ustrelili Bovčarjevega Floro iz Mač, Švarcovega Foltija in Aleša Einspillerja iz Sveč. (Izmed aretirancev se jih nad petnajst ni vrnilo iz koncentracijskih taborišč.) Hajka je pobrala tudi Jozo. Njegov nečak Ivan se je komaj rešil ter prišel k nam. Jozo so odpeljali v celovške gestapovske zapore, potem pa v Dachau. Njegova sestra ni vzdržala tega udarca. Nekaj dni za tem so jo našli obešeno. Ostala in kljubovala je samo še njegova 80 let stara mati.

Borba za Dravo je zahtevala velike žrtve. Vendar smo že v juniju in juliju ustvarili nove zveze in poslali enote ne samo na Gure, temveč na Svinško planino, kamor je v oktobru odšel že ves bataljon.

Izseljenci so nam kasneje pripovedovali, da je nekako v tem času obiskoval izseljeniška taborišča Vinko Zwiter, ki je živel v »pregnanstvu« in sicer v Pragi na nekem odgovornem mestu pri nemški »Lufthans«. Naši izseljenci so že marsikaj izvedeli o borbi na Koroškem, pa so upravičeno pričakovali, da jih bo o tem še popolneje informiral. Bili so iznenađeni, ko jim je govoril o stvari in o pozabljenju; ne mislite na obračun z nacisti; ko se boste po vojni vrnili na svoje domove, bo zopet vse lepo in dobro! O partizanih in njihovi borbi nič. O žrtvah, ki jih imajo Koroški Slovenci v tej borbi, tudi nič. Le molitev jim je toplo priporočal.

Ko so se izseljenci po prvem začudenju nekoliko znašli, so mu zelo jasno povedali naj izgine, ker ga ne žele več poslušati.

Nič ni čudnega, da je Vinko tako govoril izseljencem. Ko je slišal o prvih začetkih partizanskega gibanja na Koroškem, je svojemu prijatelju pisal dopisnico, kjer ocenjuje nastali položaj nekako takole: »Svaril sem celovške kroge (nacistične!) pred njihovimi postopki. Ljudstvo potrebuje udejstvovanje; ker se ne more izživljati v pozitivnem smislu, se izživlja v negativnem. Sedaj bodo morda le spregledali (nacistične oblasti namreč!) napako, ko so razpustili Prosvetno zvezo. Izgleda, da mu je žal, da Koroških Slovencev ni mogel osrečiti z domačo belo gardo.

Da! Naš Joza se tudi tokrat ni zmotil. Zmotil se je Vinko, ki ljudstva ni poznal, pač pa je ljudstvo spoznalo njega.

Koroški Slovenci so dobo najtežjih preizkušenj vzdržali. Sprejeli so najbolj krvavo in neenako borbo za življenje in smrt.

Po vojni smo večkrat obiskovali Jozo v Svečah. Iz Dachau-a se je vrnil telesno izmučen. Čutil je, da ni nekaj v redu z njegovim zdravjem. Potožil nam je, da bi rabil pomoči na posestvu, ki je bilo dve leti popolnoma zapuščeno: hišo in gospodarska poslopja je našel v razpadanju, svojo mater, ki je preživela vso vojno in ga vsa srečna pričakovala, že skoraj slepo.

»Saj veš,« nam je pravil, »prej smo bili štirje, bila sta nečaka Ivan in Aleksander; oba sta padla v partizanih, o ubogi Lizi si pa tako zvedel, kako žalostno je končala. Sedaj sem sam in še bolan. Da bi si le kako pomagal iz zagate, sem se vpisal v »KZ Verband«. Pa me že tri leta gonijo od komisije do komisije, da ugotove bolezen in stopnjo moje invalidnosti. Kot vidiš do danes nisem dobil nič.«

Res nekoliko čudno, da Joza ne dobi podpore. Saj jo dobiva skoro sleherni Avstrijec, ki je le kratko časa bil v taborišču. Tudi Joza to dobro ve; bori se, da bi mu priznali to, kar mu pripada po zakonih nove republike Avstrije. Toda Joza je »der berühmte Tito-Anhänger«, on je predsednik občinskega odbora OF; on je podpisal in — pomislite — še celo javno govoril, da mora biti Koroška priključena k Jugoslaviji. Kot je sveški žandarmeriji poznano, so se pri njem med vojno redno zbirali »banditi«, ki so imeli svoja taborišča nekeje v Mačenskem vrhu, njim je tudi znano, da je Joza »zapleten celo v umore«, on je menda dal »banditom« seznam najvidnejših nacistov v občini.

»In kaj se je potem zgodilo? Banditi so ubili ubogega Bauernführerja Andrejca iz Mač, pa lovca, tistega dobrega Nemca iz Mač. Saj ta dva poštenjaka sta vendar opravljala samo svojo službo. Andrejc je moral Gestapu vendar redno poročati kje, kako in kdaj so se zadrževali banditi v Svečah. Če je hotel kaj več izvedeti, je moral pač prisloniti uho na okno, pa tudi marsikako marko je moral žrtvovati iz svojega denarja, da je lahko izvedel še kaj več. In ubogi stari lovec! Vsak dan je bil siromak v gozdu. Pa kako previdno je hodil, posebno pozimi, ko še dneva ni izpustil, da bi zasledoval divjačino. Veste, Joza je bil tudi pri požigu bistriške žage, takrat, ko so jo partizani popolnoma uničili, pa še 45 mladih ukrajinskih ujetnikov so odpeljali s seboj. Toliko delavcev, in še zastoj so delali ti Ukrajinci, saj so vendar morali delati. Reich se je vojskoval. Saj smo vsi morali in tudi smo mnogo delali!«

Tako so prišepetovali v Celovcu z vseh strani o Jozi.

In Joza ni mogel ugotoviti, na čem boluje. Zaradi tega tudi ni mogel dobiti invalidske podpore — zdravega človeka pa vendar ne more podpirati država.

Pred dvema leti sem Jozo zopet obiskal. Ko sem ga zagledal, me je pretreslo. Kje je nekdANJI vedri, duhoviti, veseli in pogumni Joza? Sedaj je bila samo še razvalina.

S kožo pokrit okostnjak. Rak na požiralniku je opravil svoje. Že nekaj mesecev se je hranil s pomočjo cevke naravnost v želodec. Zdravniki so obupali nad njim in ga vrnili materi, takrat stari že 85 let, ki bi bila sama potrebna nege.

Obiski pri takih bolnikih so strašni. Joza se je boril s smrtjo. Star je bil šele 50 let, vendar na življenje ni več računal. Žal mu je bilo, da ni prišel že pred letom na pregled v Ljubljano, kot smo mu predlagali. Takrat ni hotel, danes je bilo prepozno. Tega se je zavedal najbolj sam. Zato tudi ni hotel mnogo govoriti o sebi.

Kadar pa je bil dobre volje, si je namesto juhe nalil skozi cevko v želodec malo konjaka. Obudila sva spomine na partizanska leta. Oči so se mu zasvetile.

»Ni mi žal, da bom tako končal. Ni me strah smrti. Naj to vidijo vsi tisti, ki žele, da bi že bil tam pri naših. Saj veš, koga mislim. Na Floro, na Foltija, pa na partizane, ki z njimi leže.«

Zopet si je nalil nekaj požirkov konjaka v cevko in pripovedoval o sebi, o sosedomih, o posestvu. Posebno budno je spremljal politiko. Prodaja Koroške v Parizu ga je docela razočarala. Dolgo ni mogel doumeti in verjeti, ali je to sploh mogoče. Rusija vendar kaj takega ne bi mogla storiti. Saj so Slovani kot smo mi. Stara, Matija Majerja-Ziljskega panslovanska žilica je spregovorila v njem. Ni mogel razumeti, da Rusija ne prizna Jugoslaviji njene borbe. In ko so avstrijski komunisti prišli k njemu in govorili, da so Jugoslavlani fašisti, da so partizansko borbo vodili gestapovci, se je v Jozi uprl in jih je pognal.

»Vidiš, pa smo leta 1945. vsi Slovenci volili avstrijske »komuniste,« je nadaljeval Joza. »Le kje so bili oni takrat, ko smo se mi borili? Zakaj je pobegnil Kacjanka od partizanov v nemško vojsko, danes je pa član CK KPA?«

Nato mi je povedal naslednjo zgodbo:

Leta 1947. je priredila OF politični tečaj za mladince. Ob koncu jim je prišel predavati Kacjanka o razvoju KPA. V razgovoru ga je Ljubo iz Rožeka vprašal, kje in v čem se danes čuti revolucionarna borba KPS.

»Mi, slovenska mladina, se borimo za enakopravne pravice z avstrijskim narodom,« je dejal Ljubo. »Ker nimamo nikjer dvojezičnih napisov, smo jih pričeli nabijati sami. Zato smo šli v zapore. Ko smo se vračali z našo zastavo iz proge Šamac–Sarajevo, nas je v Področici napadla žandarmerija in Angleži. Ker zastave nismo dali, marveč jo samo brijali — smo šli zopet v zapore. Ko smo se peljali na zborovanje v Železno Kaplo na okrašenih vozovih in z zastavo na čelu, so nas napadli nacisti in žandari. Branili smo se in odšli zopet v zapore. Nikjer pa ne čutimo vaše pomoči — pomoči avstrijskih komunistov. Čeprav smo vam dali naše glasove, se niste zavzeli za nas niti v deželnem zboru. V zaporih imamo že preko 200 ljudi. Vodja napredne avstrijske mladine Sagmeister-ova je pa celo cinično izjavila, češ da hočemo s takimi nepotrebniimi žrtvami samo ustvarjati mučenike — v propagandne namene!«

Kacjanka ni pričakoval takega napada, pa se je pričel izmotavati, češ da je položaj v Avstriji težak, nacistem je globoko prodrli; za časa nacizma se je delavcem navsezadnje kar dobro godilo in se danes skoro nimajo za kaj boriti. Vi Koroški Slovenci ste pa takih stvari že navajeni. Pri vas je borba že v tradiciji. Naloga KPA je v glavnem samo ta, da zbira komuniste po občinah. Ko pa bo pričela korakati Rdeča Armada čez Avstrijo, bodo ti komunisti pričeli prevzemati oblast.

Še sva marsikaj pokramljala z Jozo. Ob koncu mi je stisnil roko in mi rekel:

»Ne bom doživel tega, za kar smo se borili, veseli sem pa, da nas niso uničili. Pa nas nikoli ne bodo.«

Čez dva tedna je Joza umrl.

NOBENO NASILJE NI MOGLO ZADUŠITI NAŠE BORBE!

Nacisti mučijo in sramotijo
ujete partizane (prva ob zidu
Tončka Čečeva) v Celju l. 1942

Zločin italijanskih fašistov:
Množični grobovi tisočev
slovenskih in hrvatskih
internirancev na Rabu

OSVOBODITEV TRSTA

MARTIN GREIF

Štab IX. korpusa NOV je 3. avgusta 1944 odredil, da se ustanovi komanda mesta Trst. Čez en teden se je novoustanovljena komanda mesta preselila v Trst. Pri štabu IX. korpusa se je tedaj nahajala tovarišica Lidija Sentjurčloža, predstavnica CK KPS, ki je razložila novoustanovljeni komandi mesta, kakšne so njene naloge v Trstu, predvsem, da iz tržaških delavcev ustanove oborožene enote, ki se bodo v določenem trenutku uprle in pomagale našim rednim enotam osvoboditi mesto.

V Trstu je bilo tedaj nekaj nemške vojske in SS-oddelkov, Mussolinijevi fašisti pa so imeli enote »X-ma Mass« in »Guarda civico«. Novoustanovljena komanda mesta ni imela lahke naloge, vse delo pa je bilo treba opravljati previdno in konspirativno. Ko je prišla komanda mesta v Trst, se je takoj povezala z mestnim komitejem Partije in z mestnim odborom Delavske enotnosti. V tem času je bila partijska organizacija v Trstu zelo močna in dobro organizirana. Sekretar MK je bil tovariš Segulin-Boro, predstavnik OBKOM v Trstu pa tovariš Velušček Tone-Matevž. Mestni komite je šel novoustanovljeni komandi mesta takoj na roko. V pomoč so dali najboljše ljudi, predvsem iz organizacije Delavske enotnosti. Mladinska organizacija pa je poskrbela za potrebne kurirje.

Trst so razdelili na štiri sektorje s samostojnimi štabi, ki so bili podrejeni komandi mesta. Sam štab komande mesta je imel sedež v ulici Costalunga, pri neki stari ženi, ki smo jo klicali »Tetko«. Septembra 1944 je štab IX. korpusa poslal komandi še radiooddajno in sprejemno postajo, katero je prinesel v Trst telegrafist Boris. Tako je bila poleg redne kurirske zveze vpostavljena tudi dnevna radijska zveza s štabom Korpusa. V »Tetkini« hiši so odlej naprej delali načrte za ustanavljanje oboroženih enot v Trstu, ki naj zajamejo vse napredne delavce in ostale Tržičane — Italijane in Slovence —, ki se hočejo osvoboditi fašističnega jarma in prispevati svoj delež k oboroženi borbi svobodoljubnih narodov.

Že kmalu se je pokazal prvi uspeh dela komande mesta in štabov sektorjev! Preko partijske organizacije in organizacije Delavske enotnosti so v kratkem času ustanovili prve enote po sektorjih, proti koncu leta 1944, pa so štabi sektorjev razpolagali že z bataljoni. Velika večina delavcev se je pozivu Partije odzvala in prostovoljno vstopila v te enote. Nekateri sektorji so v mesecu januarju imeli že po štiri bataljone, ki so šteli 200 mož.

Največje težave pa so se pojavile pred komando mesta: kako oborožiti te enote. Delavci, ki so se prijavljali v bataljone, so še ostajali na svojih delovnih mestih v tovarnah. Imeli pa so odrejena zborna mesta v bližini skladišč orožja. Da bi si vsaj delno krili potrebe po orožju, so po nalogu komande mesta v posameznih sektorjih ustanovili tako imenovane udarne enote, ki so štejele 5 do 10 mož, z namenom, da že pred vstajo vrše oborožene akcije in tako pridobijo potrebno orožje. Izmed teh udarnih enot se je zlasti odlikovala skupina iz II. sektorja pod poveljstvom tov. Nerea. V kratkem času je zaplenila nekaj avtomatičnega orožja, uničila v neki nemški garaži nekaj komionov in precejšnjo količino bencina.

Komanda mesta se je nadalje zavedala, da ni dovolj imeti samo potrebno orožje, temveč morajo biti enote po sektorjih tudi izvežbane in pripravljene za vstajo. Zlasti je bilo važno uvesti v bataljone potrebno disciplino, z namenom, da bodo v določenem času vsi na svojih mestih. In ni minil dan, da niso ob navzočnosti predstavnika komande mesta imeli na nekem sektorju ali v štabu bataljona konferenco, kjer so o vsem tem podrobno razpravljali. Da bi lahko ugotovili pripravljenost teh enot, so jih aktivizirali

tako, da so zvečer na določenih krajih sklicevali zbere čet. Ob teh prilikah so prejeli določene naloge: da so na svojih sektorjih pisali po zidovih parole, raztresali letake itd.

Nemci v Trstu so seveda kmalu zvedeli, da obstoja komanda mesta. Februarja 1945. leta, je komanda mesta preko letakov pozvala vse zavedne Tržičane, da se vključijo v naše enote in se tako pripravijo na upor. Sabotažne skupine so dan za dnem vršile akcije. Štab IX. korpusa in komanda mesta sta imela dnevno trikratne zveze preko radia. Vse to so seveda Nemci vedeli in si zato prizadevali, da bi zajeli komando mesta, polovili udarne skupine in da bi odkrili kraj radio-postaje. Njihova prizadevanja pa so bila zaman! Telegrafist Boris je bil spreten in mu ni šlo v račun, da bi se pustil zajeti od Nemcev. Nabavil si je baterije in kadar so Nemci izključili električni tok v tem delu mesta, je postaja delovala nemoteno naprej.

Udarne skupine so si zgradile dobre bunkerje, kjer jih ni mogel nihče odkriti. Sicer so Nemci v svojih prizadevanjih, da bi zajeli in razbili našo organizacijo, uspeli toliko, da sta bila aretirana dva naša najboljša tovariša: Velušček Tone-Matevž in Segulin Boro, oba partijska funkcionarja. Čeprav je bil to težak udarec za gibanje v Trstu, vendar Nemci niso prodrli v našo organizacijo. Matevž in Boro sta se v zaporu zadržala herojsko in nista ničesar govorila.

Sredi marca 1945 so Nemci v večernih urah aretirali tovariša Babiča, sedanjega sekretarja CK KP STO, ki je prišel v Trst namesto padlega Matevža, dalje komandanta mesta in dve kurirki, ki so se pravkar sestali, da predajo in odnesejo pošto za CK KPS in štab IX. korpusa. Čeprav so bili vsi brez orožja, so se spoprijeli sredi ulice z oboroženimi Nemci, jih potolkli z golimi pestmi in zbežali. Rešili so tudi vso pošto.

Vsa prizadevanja Nemcev niso rodila zaželenega uspeha. Vsako noč smo zaplenili več orožja, vsako jutro so bili zidovi popisani s parolami: »Tito, Živela komanda mesta NOV, Živel IX. korpus, Živela KPJ« itd. Enote komande mesta so iz dneva v dan naraščale. Proti koncu marca so enote štejele že okoli deset tisoč mož, predvsem iz vrst tovarniških delavcev.

Da je bilo delo v Trstu tako uspešno, so veliko pripomogli zmagoviti uspehi JA, ki je v tem času že dokončno osvobajala Jugoslavijo in z veliko naglico napredovala proti Trstu in našim severozapadnim mejam. To je dajalo tržaškemu proletariatu silnih moči.

Povsod so kar javno govorili, da ni več daleč dan osvoboditve. Vse je že vedelo, da v Trstu obstoja komanda mesta JA in da bo ta prevzela začasno oblast. Nemci so iz dneva v dan bili vse bolj potrti. Utrjevali so bunkerje in zgradbe, v katerih so prebivali.

Vse to je kazalo, da ni več daleč dan, ko bo treba pričeti z vsesplošno oboroženo akcijo in osvoboditi Trst. V drugi polovici aprila se je sestala komanda mesta z vsemi štabi sektorjev na dvodnevno posvetovanje v Dolini pri Trstu. Na tem posvetovanju so izdelali podroben načrt za upor. Štab prvega sektorja je dobil nalogo, da zavzame radijsko postajo, ki se je nahajala v njegovem sektorju. II. in III. sektor sta dobila nalogo, da likvidirata z orožjem vse postojanke v središču mesta in da zasedeta občinsko palačo ter prefekturo. IV. sektor je dobil nalogo, da zavzame zloglasno »Rižarno« in postavi seade na cesti proti Reki in Istri, po kateri so bežali Nemci pred našo zmagovito IV. armado. To je bilo zadnje posvetovanje pred splošno vstajo. Dogodki so se nato razvijali z bliskovito naglico.

Na italijanski fronti so Nemci kapitulirali pred zavezniki. Naša armada je vedno hitreje prodirala proti Trstu. Nemce in njihove hlapce v Trstu je zajel preplah. Poskušali so, da bi rešili, kar se rešiti da. V naglici so hlapci v soglasju z Nemci formirali v Trstu tako imenovani CLN (Comitato liberazione nazionale), kateremu so Nemci bili pripravljeni predati oblast in ki se je hotel pokazati pred zavezniki kot »osvoboditelj« Trsta. 27. in 28. aprila je CLN pričel ustanavljati svoje oborožene enote, ki jih je v glavnem sestavljala iz bivše »Guardie civiche« in edinic »X-ma Mass«. Nemci so jim iz svojih zalog velikodušno odstopili orožje, da so se lahko dobro oborožili. Z letaki in po radiju so pozivali prebivalstvo Trsta naj se prostovoljno javlja v te njihove enote. Naša komanda mesta je takoj ocenila položaj in naročila štabom sektorjev, da vtihotapijo med prijavljence svoje ljudi in jih oborožijo. CLN-ovci so tako temeljito oborožili naše tovariše, in v boljše roke orožje res ni moglo priti. Delo po tovarnah se je ustavilo. Bataljoni v posameznih sektorjih so se zbrali na svojih zbornih mestih in čakali nadaljnjih navodil. Radijska postaja komande mesta je bila v redni zvezi s štabom IX. korpusa in čakala povelja za vstajo. Ves Trst je bil v teh zadnjih dnevih svoje sužnosti pritajeno miren. Po ulicah ni bilo ljudi. Ta mir je naznanjal velike dni. Končno je 30. aprila 1945 prispelo za komando mesta po radiu zadnje povelje: »Pričnite z vstajo! V bližini Trsta so edinice IV. armade in IX. korpusa.«

Še isti večer smo likvidirali vse enote tako imenovane CLN-a. Zasedli smo »Rižarno« in občinsko palačo. Samo radijsko postajo se nam ni posrečilo zasesti. Tržaški delavci so v teh dneh pokazali in dokazali, koga smatrajo za svojega osvoboditelja in vodnika. Priznavali so samo komando mesta, ki jo je postavila JA. Samo s puškami in ročnimi bombami so z vzkliki: »Živel Tito, Živela KPJ, Živela JA«, jurišali na fašistične kasarne, na njihove tanke in bunkerje. Noč od 30. aprila na 1. maj je bila veličastna.

Na Opčinah, na Bazovici, je grmela naša artilerija, ki je oznanjala, da so osvoboditelji v bližini. Sedaj ni bilo nikogar več, ki bi mogel zadržati ljudske množice Trsta. Delavci pri Sv. Jakobu so 1. maja zjutraj v naskoku zasedli fašistično kasarno. Kmalu je z nje zaplapolala 10 m dolga rdeča zastava, ki je prva pozdravljala borce jurišnih bataljonov naših rednih enot IX. korpusa in IV. armade, ki so prvi v zgodnjih jutranjih urah vdrli v Trst in ga dokončno očistili in osvobodili fašistične golazni.

V Trstu je zavladalo neizmerno navdušenje. Svoboda, ki so si jo Tržačani tako vroče želeli, je bila tu. Proletariat Trsta je bil ponosen na svoj delež, ki ga je imel v tej borbi. S svojo enotnostjo, požrtvovalnostjo in neizmerno ljubeznijo in zaupanjem v KPJ, je dosegel zmago.

Tudi po končani vojni tržaški proletariat ni pozabil na vse to. Vedel je, da samo enotni in združeni pod vodstvom svoje Partije, ki so jo vodili borci, prekaljeni v težkih krvavih borbah proti fašizmu, lahko očuva in izboljšuje svoj položaj. Vedel je, da ima v narodih Jugoslavije, v KPJ in v tovarišu Titu svoje najboljše prijatelje in zaveznike, ki mu bodo vedno pomagali in pravilno svetovali v njegovi nadaljnji borbi.

Po resoluciji Informbiroja so se v Trstu našli ljudje, ki so poskušali razbiti to enotnost tržaškega proletariata, ki so opljuvali vse njegove pridobitve. Izkoriščajoč avtoriteto SZ in njenih voditeljev, se jim je posrečilo, da so ponekod razbili to enotnost. Vendar se iz dneva v dan položaj razčiščuje. Tržaški delavci še dobro pomnijo, da so se osvobodili samo z nesebično pomočjo KPJ, ki jih je znala vzgajati v enotnosti in predanosti stvari delavskega razreda. Kakor so fašisti doživeli odpor in zaničevanje tržaškega delovnega ljudstva, tako tudi današnji plačanci birokratskih voditeljev SZ iz dneva v dan zgubljajo svoj navidezni ugled in prejemajo zasluženo zaničevanje vseh tistih, ki si želijo, da bi Trst bil enoten in borben kot je bil v najtežjih časih fašistične sužnosti.

LJUBLJANA - SRCE OSVOBODILNEGA GIBANJA

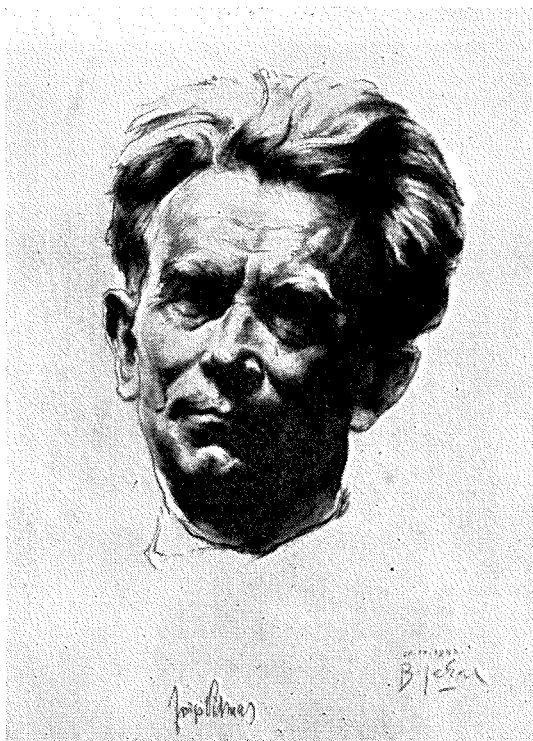
LEOPOLD KRESE-JOŠT

Ni hvalisava niti pretirana trditev, da je bila Ljubljana v vojujočem se svetu zadnje vojne prva po svoji herojski borbi za svobodo, po enotnosti

v boju proti okupatorjem in vsem ljudskim sovražnikom. Ni slučajno, da je bila v Ljubljani že nekaj tednov po razsulu stare Jugoslavije na pobudo KP ustanovljena Osvobodilna Fronta, da je bil tu dolgo časa sedež Izvršnega odbora OF, CK KPS, glavnega poveljstva slovenskih partizanov, skratka — da je bila žarišče odpora, upora. Vse to pa je bil rezultat neumornega dela in prave politike KP in njene globoke zasidranosti v delavskih množicah. To vodilno vlogo je Ljubljana obdržala vse do osvoboditve, kljub terorju okupatorjev in domačih izrodov.

Ljubljana je bila neustrašna in nepopustljiva v borbi za pravično stvar, kar se je odražalo na najrazličnejših področjih in oblikah. Bila je primer junaštva — ponos Slovincem in strah sovražnikom. Zato ni čudno niti slučajno, da so voditelji belogardističnih izdajalcev, ki so se iz raznih krajev pritepli v Ljubljano pod zaščito italijanskega okupatorja naprošali gestapo, naj vendar oni (gestapo in nemška vojska!) zasedejo

B. Jakac: JOSIP VIDMAR

Ljubljano (ker bi se tako počutili varnejše!), sicer lahko izbruhne revolucija in prevzame oblast OF.

Ljubljana je že v začetku postala žarišče organiziranega oboroženega upora, vzor vsem mestom; to vlogo je častno držala do zmagovitega prihoda narodnoosvobodilne vojske. KP in OF je bolj kot kjer koli drugje uspelo strniti v svoje vrste vse zavedne ljudi ne glede na njihovo staro politično in versko prepričanje, kajti dve stvari sta bili Ljubljančanom takoj po razpadu Jugoslavije jasni: da bo svoboda, katero so napravili stari vlastodržci in izkoriščevalci narodov, za trajno lahko priboriti le z lastno oboroženo borbo in da to borbo lahko vodi le KP, ki je edina ostala zvesta tradicijam in težnjam širokih delovnih množic.

»Ljubljana je srce in duša partizanov,« so često govorili naši borci. To priznanje si je Ljubljana tudi zaslužila. Bližino in skrb Ljubljanec je občutil sleherni borec v enotah, ilegalec na terenu, kakor tudi internirane v zapornik.

Čeprav se je okupator prve dni (zanašajoč se na dane obljube izdajalca Natlačena!) upal hoditi po ljubljanskih ulicah brez orožja, in so italijanski oficirji zvečer brez spremstva zalezovali naša dekleta, ki pa so jim za priliznjene poklone vračale samo prezir, je vendar bila njihova komanda že v prvih tednih prisiljena izdati ukaz, da smejo vojaki hoditi po mestu le oboroženi in v skupi-

nah, oficirji pa samo s spremstvom. Že po nekaj mesecih se je okupator prepričal, da Ljubljanec ni mogoče niti z licemerstvom niti z grožnjami pridobiti, najmanj pa z zverinskim terorjem. Odgovor je čital okupator lahko vsako jutro na zidovih hiš in letakih: »Zob za zob — glavo za glavo!«, »Živela svoboda!«, »Smrt fašizmu — svoboda narodu!«

V Ljubljani se je okupator počutil kot v oblegani trdnjavi. Po ulicah so križarile patrulje v gosjem redu, s puškami pripravljenimi na strel. Kljub stopnjevanemu terorju, »policijski uri« ob sedmih zvečer, ograditvi mesta z bodečo žico, so znova padali okupatorjevi vojaki, oficirji in domači izdajalci. Komandant mesta Orlando je moral slednjič ugotoviti: »Ljubljana je organizacijski center oboroženih upornih čet, bodisi, da so sestavljene iz njenega prebivalstva, bodisi, da jih Ljubljana oskrbuje, bodisi, da so v Ljubljani njih voditelji.«

Spomladi leta 1942. so Italijani množično internirali in zapirali Ljubljančane, prirejali procese in streljali talce. Grazioli je izdal uredbo, po kateri se najstrožje kaznuje — tudi s smrtjo —, kdor bi skrival ilegale. A vendar se ni zgodilo, da bi moral ilegalec prenočevati na prostem. Pač pa je neki oficir v svojem poročilu priznal, da se uporniška dejavnost ni prav nič omejila, navzlic najstrožjim ukrepom, ampak še povečala.

Poleg ilegalnega dela: sabotaže, zbiranje materiala za zapornike in partizane, se je Ljubljana posluževala tudi drugih, povsem legalnih oblik borbe — množičnih demonstracij.

Žene so priredile več demonstracij pred škofijo in pred poslopjem okupatorskih oblastnikov, zahtevajoč izpustitev internirancev. 21. junija 1943 je več tisoč žena z otroci demonstriralo pred sedežem »Corpo d'Armata«, protestirajoč proti nečloveškemu ravnanju z interniranci in jetniki z zahtevo, da jih izpuste. Ko je v poslopju delegacija posredovala zahteve demonstrantk, so žene zunaj vzklikale: »Nočemo milosti, hočemo pravico! Vrnite nam može in sinove!« itd. Čeprav je okupator zaključil take akcije s pretepanjem in aretacijami, ljubljanski frontovci niso klonili, temveč so v prepričanju, da je pravica na njihovi strani, ki jo je mogoče ohraniti samo s silo, ojekleneli.

Največja demonstracija je bila 1. avgusta 1943., ko je zahtevalo več tisoč Ljubljančanov pred sodiščem izpustitev zapornikov in internirancev. Povod za demonstracijo je dalo Gambarovo obvestilo, da odlok Badoglijeve vlade o izpustitvi političnih zapornikov ne velja za »Ljubljansko pokrajino«. Vsi smo tedaj vedeli, da bo po izkrcanju zavezniške vojske na Sicilijo, sledil padec Mussolinija in polom italijanske vojske sploh.

Kakor je Ljubljana te dogodke spremljala s silnim veseljem, ker je videla v tem začetek konca fašistične tiranije, je vse skrbela usoda naših tovarišev v ječah in internacijah, če jih dobi gestapo. To pa še tembolj, ker se je tedaj izvedelo, da so belo-plavi izdajalci: dr. Zajc, dr. Žitnik, dr. Šnajd, Škrbec in Smrsu, pošiljali pismene prošnje Nemcem, naj vendar zasedejo Ljubljano, hoteč pokazati, da Italijani niso sposobni obdržati reda. Hkrati pa so vplivali na Italijane, naj zapornikov ne izpuste, da bi jih tako »prihranili« za gestapo. V istem času pa so nahujskane in sestradane množice v Italiji demonstrirale po mestih in pred taborišči, vzklikajoč: »Krivce pobijte, ostale izpustite!«

Vodstvo KP in OF v Ljubljani, a tudi vsa frontovska Ljubljana, vsi so se zavedali, da je treba storiti vse, žrtvovati vse, da rešijo rojake iz smrtnega objema vojne vihre, ki se bo vsak čas razdivjala po Italiji — rešiti jih iz hitlerjevskih krempljev. Deset tisoče src je trepetalo za usodo 25.000 svojih bratov in sestra, ki ječe po zaporih in internacijah.

Zvečer 30. julija sta Okrožni komitet KPS in Okrožni odbor OF sklenila, da se v nedeljo 1. avgusta organizira množično demonstracijo pred sodiščem. V soboto dopoldne so bili o tem obveščeni rajonski in kvartni odbori ter večje ustanove. Čeprav so se priprave vršile tajno, je vendar zaradi množičnosti prišlo to na uho tudi okupatorju. Že zgodaj dopoldne smo brali lepake, kjer Gambara prepoveduje zbiranje več kot treh ljudi v skupinah na cesti. Ljudje so brali in se smejali, ker se je že pri čitanju lepakov nabralo tudi 10 do 20 ljudi.

V nedeljo 1. avgusta so že pred policijsko uro krožile vojaške patrulje, s puškami pripravljenimi na strel, po ulicah okrog sodišča pa so patroljirali blindirani avtomobili in tanki. A vse to ni odvrnilo Ljubljančanov, da se ne bi odzvali pozivu OF. Že uro pred napovedanim časom so se trumoma zbirali ljudje po ulicah. Prva zmaga je bila dobljena: Gambarova odredba o prepovedi zbiranja je propadla! Ob 10. uri se je zbrala v bližnjih ulicah sodnije ogromna množica mož, žena, mladine in starih.

Ker so dohode k sodišču zaprli kordoni vojakov z naperjenimi puškami, so se množice zbirale na Ajdovščini, Dalmatinovi in Miklošičevi cesti. Ko pa so nekaj minut po deseti uri odmevali iz zaporov vzkliki in »Internacionala«, se je množica zgrnila na trg pred sodiščem. Kordoni demobilizirane vojske so bili nesposobni, zaustaviti to reko ljudi. Vojaki so se pomešali med množico. Nekateri oficirji so iz strahu pred go-

loroko množico žbežali v sodnijsko poslopje, drugi, bolj junaški, pa z naperjenimi pištolami silili vojake, da bi razganjali demonstrante. Ostali pa so prej ko slej brez moči! Mnogi vojaki so se opravičevali, češ da to ne delajo iz svoje volje. In res! Dokler je bila množica skupaj, niso pretepali s puškinimi kopiti kot so to delali drugikrat. Deset tisoč grl je glasno zahtevalo izvedbo odloka vlade o izpustitvi političnih jetnikov in konec nezakonitemu barbarstvu, ki ga počenjajo fašisti nad našimi jetniki!

Ogorčenje demonstrantov se je stopnjevalo, ko so prišli novi oboroženi vojaki z nalogo, da za vsako ceno razženejo demonstrante. Deset tisočglava množica se je na pritisk puškinih kopit razdelila v dve skupini: ena se je pomikala po Miklošičevi cesti, druga iz Ajdovščine po Tyrševi, s ciljem pred Corpo d'Armata. Čeprav je bilo dogovorjeno, da se uporabljajo za izpust internirancev in jetnikov samo parole, da ne bi dali okupatorju povod za še večje represalije, vendar ogorčene množice ni bilo mogoče več krotiti. Spontano in zanosno so vzklikali partizanom, OF itd. Ljudje so iz oken Wolfove ulice spraševali, če je konec vojne, demonstranti pa so jim odgovarjali, da še ni, a bo kmalu. Ko je množica prišla na Kongresnem trgu peti »Lepa naša domovina« in »Hej Slovani«, so stanovalci bližnjih hiš z robci pozdravljali demonstrante in prenekatero oko je bilo solzno. Značilno je še to, da so zjutraj po mestu patroljirali tudi belogardisti, ob začetku demonstracij pa so izginili v »mišje luknje«, kakor so dejali ljudje. Opoldne, ko so se ljudje razhajali, so okupatorji lovili posamezne ljudi in jih odvedli na sodišče. Iz velike strahopetnosti, in da bi vendar dokazali Ljubljani, da imajo še oni oblast v rokah, so že popoldne obsodili okoli 30 aretiranih mladincev in mladink na osem do deset let zapore.

Ljubljančani so tega dne storili svojo veliko dolžnost do svojih bratov in sestra po ječah in internacijah, hkrati pa ponovno najprepričljiveje pokazali, da je OF edina in neomajna predstavnica slovenskega naroda.

Obsojene mladince so že drugo jutro ob štirih zjutraj (pred policijsko uro) odpeljali v Italijo, a okupator je bil ponovno presenečen! Čeprav so bili obsojeni demonstranti najstrožje izolirani od ostalih zapornikov, so bili vsi oskrbljeni s paketi, hrano, toplimi oblačili itd. Vse to je storila organizacija zapornikov na sodišču. S pesmijo so odhajali naši vrli mladinci iz frontovske Ljubljane, kar je njihove spremljevalce navdajalo z besom in strahom pred maščevanjem.

SPOMINI NARODNEGA HEROJA

STANKO SEMIČ-DAKI

Gubčeva brigada, ki se je tedaj nahajala pri Dragatušu, je imela nekaj manjših spopadov z Italijani. Gubčevci pa so se kmalu premaknili proti Žužemberku na Ajdovec, kjer so ostali nekaj časa. V začetku julija se je tudi Tomšičeva premaknila proti Žužemberku. Na tem predelu se je nahajala med Trebnjem in Žužemberkom že tudi Cankarjeva. Brigade so se premaknile semkaj zato, ker je Glavni štab določil XV. divizijo, da napade Žužemberk in uniči postojanko. XV. divizija, ki je bila ustanovljena 6. julija 1943, se je za napad na Žužemberk že več časa pripravljala. Za napad so določili Gubčevo in Cankarjevo, za zavarovanje položajev pa sta bili dodeljeni Tomšičeva in Šercerjeva brigada. Tomšičeva brigada je imela položaje proti Trebnjem in Sela Šumberku. Cankarjeva pa je bila na položajih proti Novemu mestu in Kočevju.

V postojanki je bilo okoli 250 belogardistov in Italijanov, ki so bili nameščeni v Žužemberku ter pri Zafari v prosvetnem domu. Najbolj ogorčene borbe so bile za prosvetni dom. Šercerjevi brigadi je uspelo pregnati Italijane iz Žužemberka k belogardistom v Zafaro. Najdlje se je tod upirala posadka v sodišču v sredini Žužemberka, katero so borci minirali. Prvo noč in naslednji dan ni bilo nobenega uspeha pri Zafari, pač pa je bil Žužemberk popolnoma v naših rokah. V samem Žužemberku je padlo okoli 50 Italijanov. Glavna sanitetna postaja XV. divizije je bila na Ajdovcu in v Jami, tako da smo lahko hitro spravljali ranjence v roške bolnice. Gubčeva brigada, ki je napadala Zafaro, je imela precej ranjenih v prvih dnevih. Padlo je precej borcev. Imeli smo tudi topove in

porabili vso municijo. Belogardisti so se prvi dan močno branili, pričakujoč italijansko pomoč. Po dveh dneh so uvideli, da pomoči ne bo in da se morajo sami boriti, če se hočejo rešiti smrti. Brigade, ki so bile v zasedah, so imele dan za dnem hude borbe z belogardisti in Italijani, ki so hoteli na pomoč žužemberški postojanki. Tako je uspelo italijansko-belogardistični koloni, da je iz Trebnjega prodrla do Dobrniča. Tomšičeva brigada ni mogla več vzdržati pritiska 2000 Italijanov ter belogardistov in šestih tankov. Štab XV. divizije je poslal na pomoč še Šercerjevo. V gozdu med Dobrničem se je razvnela okoli vasi Dobrava ogorčena borba. Četrty dan borbe so Italijani izgubili dva tanka, eden pa je bil poškodovan. Šercerjeva brigada je zaplenila nekaj težkih mitraljezov in več pušk. Čeprav so imeli Italijani nad 200 mrtvih, so kljub temu prodirali ter četrty dan prišli do Zafare in v Žužemberk. Zadnja dva dni je Gubčeva na vsak način hotela zavzeti postojanko pri Zafari, vendar se ji to ni posrečilo. Kljub temu pa je prizadela precejšnje izgube; beli so imeli precej mrtvih in je v Zafari ostalo le še okrog 50 živih. Gubčeva je imela v štirih dneh 25 mrtvih in prav toliko ranjenih, Šercerjeva pa je izgubila okoli 10 borcev. Ko so Italijani prodrli, je morala Gubčeva brigada zapustiti položaje pri Zafari in se boriti z italijansko kolono, ki je prodrla od Dobrniča. Brigade so imele v borbah za Žužemberk okoli 80, Italijani pa okoli 500 mrtvih. Italijani so nas obstreljevali z artilerijo iz Loke, Trebnjega, Novega mesta in iz Kočevja. Pokalo je dan in noč in skoraj vsako minuto je priletela granata v Žužemberk. Italijanom so pomagala tudi letala. Brigade so nato počivale, obenem pa so se že pripravljale na novo akcijo na belogardistično postojanko Sela-Šumberk, kjer je bilo 150 belogardistov močno utrjenih. Do vasi Sela Šumberk je bil še težji dohod kot do Žužemberka. Po nekaj dneh so brigade začele obkoljevati postojanko. Ko je bila obkoljena, se je pričel napad, ki je trajal nepretrgoma tri dni, tudi ponoči. Italijani so obrnili vso artilerijo na naše položaje in nas neprestano obstreljevali, zlasti pa zasede, ki so bile na položajih proti Trebnjem. Močno italijansko kolono, ki je prodirala proti nam, smo uspešno zadrževali, da ni mogla prodreti. Z artilerijo so nam napravili precej škode; ena granata je ob tej priliki ubila načelnika Glavnega štaba tov. Šaranoviča, komandanta XV. divizije, tov. Jevtiča in pomočnika politkomisarja Glavnega štaba tov. Nandeta Kavčiča, več pa jih je bilo ranjenih. Za Sela-Šumberk je bila zelo huda borba, vendar postojanke nismo mogli zavzeti. Tomšičeva brigada se je potem pomaknila na Ajdovec in Brezovo reber. Sledila ji je še Gubčeva, ki je imela iz te borbe deset težkih ranjenec, katere je bilo treba odpeljati preko Krke mimo Dolenjskih Toplic v bolnice na Rogu. Italijani so nas začeli napadati tudi tukaj, zato sta se morali obe brigadi naslednji dan premakniti preko Krke do Podturna pri Dolenjskih Toplicah. Ko smo oddali ranjence, sta se brigadi po nalogu Glavnega štaba takoj zjutraj vrnili proti Ajdovcu. Po dvodnevni borbi na tem področju, so se morali Italijani umakniti, mi pa smo odšli nazaj proti Notranjski, na Krim in Mokrc. Šli smo preko Ribniške doline proti Bloški planoti. Tu smo hodili kar podnevi. Prišli smo do Sv. Vida na Otave in Rakitno in začeli borbe z belogardističnimi postojankami v Begunjah in v Cerknici.

V drugi polovici avgusta 1943. leta se je pojavila plava garda pri Starem gradu nad Ortnekom pri Velikih Laščah. Bilo jih je okoli 170, med njimi največ bivših jugoslovanskih oficirjev in podoficirjev, z nalogo, da še naprej ustanavljajo bataljone plave garde. XIV. divizija,

Daki

ki je bila takrat v Mačkovcu se je komaj vrnila iz hudih bojov z Italijani, Nemci, belogardisti in četniki na Krvavi peči. Med Italijani so bili namreč tudi Nemci in četniki. Naloga Tomšičeve brigade je bila — uničiti plavogardistične postojanke. Obkolitev je bila dokaj težka, ker so bile v bližini plavogardistov postojanke belogardistov in Italijanov pri Sv. Gregorju pri Velikih Laščah, na postaji Ortnek in v Velikih Laščah, s čemer je bila plavogardistična postojanka dobro zavarovana od vseh strani. Čim pa je brigadi uspelo obkoliti postojanko, se je začela borba. Že v prvem spopadu se je Tomšičeva približala gradu. Ko so plavogardisti spoznali resnost položaja, so se še silneje upirali napadu. Borba okoli gradu je trajala do sedmih zjutraj, ko je brigada potisnila plavogardiste za obzidje gradu in skušala vdreti v grad, čeprav je bilo težko, ker je imela brigada le lahko orožje. Komandant brigade, tov. Jan Lokovšek in komisar tov. Nedeljko-Dušan Majcen, sta vedela, da je treba uničiti to postojanko. Zato štab brigade tudi ni hotel odstopiti od borbe. Nova povelja so to tudi potrdila. Med borci je bilo navdušenje, zlasti zjutraj, ko je 15 plavogardistov obležalo ob zidu in ker jim je uspelo zasesti položaje tik ob gradu.

Borba je trajala do 11. ure. Ko je brigada spoznala, da postojanke ne bo mogla sama uničiti, je opustila načrt. Iz ostalih postojank nas niso napadali. Le od Sv. Gregorja se je od časa do časa oglasil iz zvonika belogardistični mitraljez, kadar so opazili, da gre po čistini partizan. Tomšičeva brigada je izgubila 8 borcev in imela 10 ranjencev. Ob 11. uri smo zapustili položaje in se premaknili k svoji XIV. diviziji. Premikanje je bilo precej težko, ker se je brigada premikala med belogardističnimi postojankami preko Bloške planote v Rovte.

Divizijski obveščevalci so 30. avgusta poročali, da so plavogardisti zapustili Stari grad nad Ortnekom in odšli proti Ribniški dolini. Obveščevalci so jim sledili, a tudi divizija se je začela pomikati preko Travnice gore in Loškega potoka za plavogardisti. Ustavili smo se na področju Loškega potoka in čakali poročil o premikanju in delu plavogardistov. V sestavu divizije so bile Tomšičeva, Šerčerjeva in Prešernova.

BOJ ZA GRČARICE

Po petih dneh so obveščevalci sporočili, da se je okoli 250 plavogardistov ustavilo v Grčaricah, kjer se naglo utrjujejo. Komandant XIV. divizije Mirko Bračič in komisar Bolko-Brilej sta sestavila načrt za obkolitev vasi, po katerem ni smel niti en plavogardist pobegniti, temveč jih je morala divizija zajeti žive ali mrtve. Štabi brigad so dobili povelja za premik na določena mesta. Pred odhodom nas je komandant divizije opozoril, da povelje za umik ne bo dano prej, dokler ne bomo uničili plavogardistov v Grčaricah. Že podnevi so brigade krenile skozi kočevske gozdove: Gradnikova proti Kočevski Reki, Tomšičeva proti Dolenji vasi in Kočevju, Šerčerjeva pa je dobila nalog, obkoliti Grčarice in jih zavzeti. Premik brigad je bil zelo težak, ker smo se morali premikati prav blizu Grčaric. Tomšičeva in Šerčerjeva sta se premikali v neposredni bližini postojanke, ker bi se premik skozi zarasel gozd zavlekel. Tomšičeva je prišla na dva kilometra blizu postojanke, presekala cesto in tako plavim zaprla premik proti Kočevju in Dolenji vasi.

Patrulja treh borcev, ki je odšla po cesti proti Dolenji vasi, je zaslišala ropot voza in razgovorjanje ljudi, ki so prihajali iz Dolenje vasi proti Grčaricam. Zato je komandant bataljona Lado v naglici razpodelil svoj bataljon ob cesti, težki mitraljez je postavil na sredo ceste, preostala brigada je počivala v koloni ob gozdu. Borci so nestrpnost pričakovali prihod voza. In res? Bili so plavogardisti, oddaljeni dober kilometer od naše zasede. Začeli so peti, iz česar smo sklepali, da so brez skrbi. V zasedi je bila tišina, po cesti pa so se približevali pijani plavogardisti. Ko so

Protiletalske opazovalnice na osvobojenem ozemlju

prišli do naše zasede, so borci bliskovito skočili pred nje in zavpili: »Roke kvišku! Kdo je?« Izstrelili nismo niti enega strela. Plavogardisti so se prestrašili in bežali v gozd. Borci so se spustili za njimi kričaje: »Glejte plavogardiste, jih že imamo!« Štiri smo ujeli, drugi so ušli. Na vozu je bilo okoli 200 litrov vina, zaboj cigaret in štiri vreče kruha. Bataljon je z zaplenjenim vozom in ostalim delom brigade takoj nadaljeval pot proti Dolenji vasi. Ko je brigada prišla do Rakitnice, so trije bataljoni zasedli položaje in vrhove proti Ribnici, Dolenji vasi in Kočevju, četrti pa je ostal v rezervi pri štabu brigade v Jelendolu.

V tem času je Šerčerjeva že obkoljevala Grčarice. Plavogardisti niso šli v protinapad. Le tu pa tam je njihov stražar streljal. V utrjeni postojanki so se čutili pač močne in varne. Proti jutru so kurirji, ki so vzdrževali zvezo med Tomšičevo in Šerčerjevo brigado, poročali, da se je pričel dokaj ogorčen boj, in da plavogardisti takole izživajo Šerčerjevo: »Zakaj ste nas prišli napadat v Grčarice? Razbili si boste glave!« Borba za Grčarice je trajala ves dan. Plavogardisti so le redkokdaj oddali rafal. Ugotovili smo, da so dobro oboroženi. Proti večeru je brigadi uspelo plavogardiste iz bunkerjev v oddaljenih hišah potisniti v sredino vasi, šolo in župnišče. Šerčerjeva je zahtevala pomoč. Tomšičeva brigada je po ukazu štaba divizije poslala v pomoč četrti bataljon, ki je bil v rezervi. Boj se je nadaljeval. Pet naših bataljonov je napadalo postojanko, plavogardisti pa so dajali vedno večji odpor.

Gradnikova brigada, ki je bila v zasedi proti Kočevski Reki, je imela čez dan manjše borbe z Italijani in belogardisti, ki so hoteli priti na pomoč Grčaricam, pa smo jih odbili. Belogardiste iz Dolenje vasi, ki so hoteli priti

na pomoč ogroženi postojanki, je ustavila Tomšičeva brigada. Borba okrog postojanke je bila od ure do ure srditejša. Zjutraj, 9. septembra je poizkusil bataljon Tomšičeve brigade z navideznim napadom na Dolenjo vas, z namenom, da bi Italijani in beli v Dolenji vasi ne izpadali več iz postojanke. Iz četrtega bataljona Tomšičeve so v jutranjih urah pripeljali 10 bolnih borcev. Zdravniki so med pregledom ugotovili trebušni tifus. Kurir iz Šerčerjeve je sporočil Tomšičevi brigadi, da so borci bolni.

9. SEPTEMBER 1943

V štabu brigade, kjer smo imeli radioaparar, smo poslušali poročila. Okrog 10. ure dopoldne, 9. septembra 1943, smo med ostalimi poročili slišali, da je Italija kapitulirala. Kurirji so to novico raznesli med borce, ki so bili na položajih. Radio je pozival italijansko vojsko, naj se počasi iz postojank umika domov proti Italiji. Od veselja nismo več vzdržali na položajih, temveč smo začeli koncentrirati bataljone Tomšičeve brigade in odšli nad postojanko v Dolenji vasi, da nam ne bi zbežali. Ko so se patrulje približale Dolenji vasi, so belogardisti oddali še nekaj streliv iz zvonika, nakar so se začeli umikati proti Ribnici. Šerčerjeva brigada se je še naprej borila s plavogardisti. Plavi so namreč še vedno pričakovali pomoči, čeprav so jim naši borci sporočili, da je Italija kapitulirala in naj ne pričakujejo od njih nobene pomoči. Plavogardisti pa so se še močneje upirali.

Obveščevalci Tomšičeve brigade so odšli proti Kočevju. Po vrnitvi so sporočili, da se pomika proti nam okoli 2000 Italijanov, pred kolono je nekaj tankov in avtoblinda, za kolono pa artilerija. V koloni je bilo tudi precej civilistov — nasprotnikov Osvobodilne fronte in izdajalcev slovenskega naroda, ki so mislili, da bodo na ta način prišli v Italijo, žene italijanskih oficirjev in okoli

300 belogardistov, ki so šli takoj za tanki. Tomšičeva je blizu Dolenje vasi ob glavni cesti proti Kočevju čakala v zasedi kolono. Okoli trinajste ure se je počasi pripeljala njihova predhodnica. Borci motociklistov niso ustavili, vedoč, da jih bodo v Dolenji vasi razorožili štabni kurirji. Tu so res takoj razorožili dva italijanska podoficirja in ju poslali peš proti njihovi koloni, z naročilom, da povesta, da morajo orožje odložiti. Italijani orožja niso hoteli odložiti in so nadaljevali pot oboroženi. Naši bataljoni so se še bolj utrdili v zasedi in minirali cesto, da tanki ne bi pobegnili. Čez dobro uro se je kolona Italijanov približala čistini v bližini Dolenje vasi. Glavna predhodnica kolone s tanki na čelu je prišla v neposredno bližino zasede. Naši mitraljezci so jih s kratkim rafalom opozorili na predajo. Pristali so, istočasno pa so začeli delati in iskati zaklonišča ter pripravljali artilerijo. Dogovorili smo se za premirje: naša patrulja je odšla k njim, da jim pove pogoje za predajo. Dva italijanska polkovnika, ki sta bila na čelu kolone, sta bila pripravljena za predajo, belogardisti okoli njiju, pa so ju prepričevali, da se ni treba bati partizanov, banditov, katerih je največ 60, češ, da jih bodo hitro pogнали in tako imeli prosto pot proti Ribnici. Nato so nas italijanski oficirji začeli izzivati z banditi in zahtevali naj se umaknemo s ceste, sicer da nas bodo napadli. Komaj se je naša patrulja vrnila, so nas belogardisti in Italijani že napadli: belogardisti so jurišali po čistini proti našim položajem. Borci to videč, so odprli močan ogenj. Precej belogardistov je obležalo, Italijani pa so se pripravljali za borbo.

Pričelo se je že mračiti. Na položaj sta prišla komandant Glavnega štaba Stane Rozman in komandant XIV. divizije Bračič. Odločila sta, da mora Tomšičeva brigada čez noč razorožiti vso kolono in jim vzeti topove, katere bodo prihodnji dan potrebovali za uničenje Grčaric. Štab

Okrožni odbor OF Beke Krajine

divizije je dal tudi Gradnikovi brigadi nalogo, naj ponoči odide mimo Grčaric proti Kočevju in Dolenji vasi ter napade italijansko kolono v hrbet. Ponoči so se Italijani pripravili za napad, ter so hoteli prebiti naše položaje in se združiti s postojanko v Ribnici. Ponoči pa se je na bližnjih gričih utrdila tudi Tomšičeva brigada. Štab Tomšičeve brigade je ponoči pismeno, s postavljenimi pogoji pozval Italijane k predaji, a vse je bilo brez uspeha.

NOČEJO SE PREDATI!

Zjutraj smo jih začeli napadati. Italijane za hrbet pa je napadla tudi Gradnikova brigada. Videč to Italijani, so jurišali in Tomšičevo brigado pregnali za kake tri kilometre s položajev. Toda tudi mi smo jurišali in zavrtili Italijane, da smo bili vsak na starih položajih. Za nekaj časa smo prenehali z borbo in znova pozvali Italijane k predaji, o čemer pa Italijani niso hoteli slišati. V Tomšičevi brigadi smo imeli pet mrtvih. Borci so še enkrat jurišali. Bila je kratka borba. Italijani so res prenehali streljati, vendar orožja niso odložili. Več kot pol Tomšičeve in Gradnikove brigade se je pomešalo med Italijane, ostali borci pa so ostali na položajih in čakali. Slišali smo kričanje italijanskih oficirjev, toda italijanski vojaki so posedli po zemlji, borci pa so jim odvzemali orožje. V dobri uri smo Italijane razorožili. V tem pa so belogardisti, ki so videli, kaj se dogaja, pobegnili v gozd ter se jim je posrečilo priti do Ribnice.

Zaplenili smo 6 topov in municijo ter vse orožje, Italijane pa smo nagnali proti Ribnici. Precej Italijanov je obležalo. Borci Gradnikove, ki so prišli prvi do topov, so jih začeli ogledovati. Toda takoj so ugotovili, da so italijanski oficirji pobrali topovom udarne igle in tako topove onesposobili. Zato je komandant brigade Dule napravil zbor italijanskih oficirjev, jih razvrstil ob topovih, z zahtevo, če takoj ne izročijo vseh udarnih igel, da bodo vse postrelili. Oficirji so se izgovarjali, da ne vedo za igle. Komandant Dule pa je razvrstil prednje četo borcev, ponavljajoč svojo zahtevo. Oficirji videč, da jim gre za glavo, so takoj izročili igle. Ko sta nato prišla komandant Glavnega štaba, tovariš Stane in komandant divizije, sta ukazala, da morajo oditi do Grčaric tudi italijanski oficirji, ki bodo pomagali pri likvidiranju plavogardistov. Zvečer smo bili s topovi že na položajih. Topovom so stregli italijanski oficirji, ki smo jih pod stražo pripeljali pred postojanko, da so streljali naravnost vanjo. Italijanski oficirji so kričali plavogardistom naj se predajo, ker je Italija kapitulirala in naj ne pričakujejo italijanske pomoči. Plavogardisti še vedno niso verjeli. Zato smo jih še nadalje obstreljevali. Boji so trajali vso noč od 10. na 11. september. Šele zjutraj so na cerkvi obesili bele zastave in začeli lezti iz bunkerjev. Sedaj smo komaj spoznali, da je bilo plavogardistov mnogo več, kot smo spočetka mislili, kajti po vseh borbah jih je še 300 ostalo živih. Imeli so štiri bataljone, orožja pa mnogo več kot so ga potrebovali (imeli so 500 popolnoma novih jugoslovanskih pušk v zabojih in mnogo streliva). Naslednja naloga je hiter premik proti Ribnici, kjer naj bi prisilili ribniško postojanko k predaji.

Z zaplenjenimi avtomobili, tanki in avtoblindami so se odpeljali trije bataljoni. Prišli so do Ribnice in jo začeli obkoljevati z desne in leve strani. Še pred napadom smo pozvali Italijane k predaji. Na razgovore je odšel v postojanko komandant divizije Mirko Bračič. Ob vrnitvi je sporočil, da se ne predajo. Nato je brigada najprej pričela streljati z minometi, drugi bataljon, katerega komandant je bil Godže, je prodiral v Ribnico, pred bataljonom pa je vozila avtoblinda. Italijani so se v začetku močno upirali, vendar le malo časa, ker so prenehali z bojem. Iz Ribnice so nam belogardisti pobegnili proti Kompoljem in Suhi krajini. Italijanske oficirje smo razorožili in jih napotili proti Sodražici in Bloški planoti.

Stefan Kovač, prvoborec v Prekmurju, katerega so ubili madžarski fašisti

BORBA ZA TURJAK

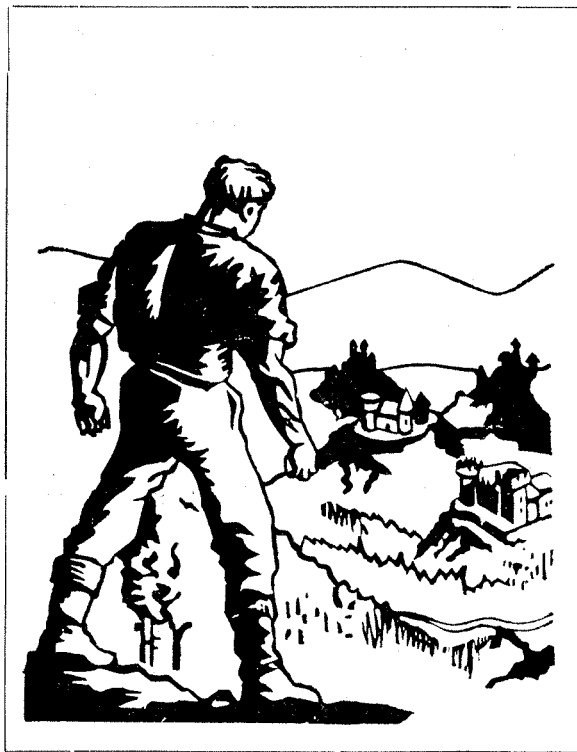
11. septembra zjutraj se je borba s plavogardisti končala. Po poročilih smo izvedeli, da se proti Dolenji vasi pomika kolona ujetih plavogardistov, katere spremlja četrti bataljon Tomšičeve brigade. Štab divizije pa nam je naročil, da naj četrti bataljon straži zajete plavogardiste, kater naj namestimo v hišah v Dolenji vasi.

Tega dne se je XIV. divizija razdvajala: Tomšičeva in Gradnikova sta odšli proti Turjaku in Bloški planoti, Šercerjeva pa proti Kočevski Reki, da zavaruje cesto proti hrvatski meji, od koder se je umaknila italijanska vojska iz Hrvaške. Pozneje smo izvedeli, da je Šercerjeva brigada razorožila večje motorizirane italijanske enote. Tomšičeva in Prešernova brigada sta dobili nalogo, da se pomakneta proti Ljubljani, Tomšičeva pa naj spotoma uniči belogardistične postojanko v Velikih Laščah. Slednja je odšla iz Ribnice v sledečem redu: drugi bataljon v predhodnici (komandant je bil tovariš Silni), prvi bataljon za njim v glavni koloni, tretji bataljon pa je šel zadnji. Za tretjim bataljonom se je pomikala artilerija, ki smo jo zaplenili Italijanom. Imeli smo tri topove, katere je urejeval peti bataljon. V predhodnici so bili tudi trije tanki. Ko je brigada prispela v bližino Velikih Lašč, se je pripravila na napad. Naprej so šli tanki in prišli prav na trg. Velike Lašče pa so bile že prazne. Brigada je takoj odšla proti Račici ter se približevala Turjaku. Tudi tu so šli naprej tanki in ugotovili, da držijo belogardisti položaje vseskozi od Račice proti Turjaku. Ko so belogardisti videli naše tanke, so spustili v

zrak most na Račici. Poškodovali pa so le del mostu in tako so šli naši vseeno s tanki čez in se spustili v Račico. Za njimi pa je šla brigada. Borci so se vozili na treh kamionih in so takoj sprejeli borbo z belogardisti, ki so imeli položaje po gričih. Tomšičevci so gonili belogardiste vedno bliže k Turjaku. Za Tomšičevo brigado je takoj prišel v Velike Lašče štab XIV. divizije in z njim tudi komandant Stane. Divizijski štab je zahteval obširnejša poročila o položajih na tem sektorju. Po obveščevalcih smo ugotovili, da se na področju Turjaka nahaja glavna sila belogardistov, zbranih iz vse Suhe krajine in Ribniške doline. Tomšičeva brigada je imela nalogo, da pošlje svoje topove in tanke preko Bloške planote in Lužerjevega klanca v pomoč Prešernovi brigadi, ki bo napadla Novo vas. V tej postojanki je bilo precej belogardistov, večinoma domačinov, ki so bili zelo zagrizeni. Prešernova brigada je to postojanko obkolila v noči od 11. na 12. september. Za dne se je postojanka v Novi vasi predala. V postojanki je bil tudi znani belogardistični duhovnik Hren. To borbo je vodil tovariš Vidmar Tone-Luka, ki je bil takrat namestnik komandanta XIV. divizije. Imel je nalogo, da za vsako ceno osvobodi Bloško planoto. Tomšičeva brigada je dobila nalogo, tolči se z belogardisti na področju Turjaka ter paziti, da ne bi pobegnili proti Ljubljani. Sreča je bila, da je prav tedaj XIV. divizija operirala okoli Ljubljane in imela zasedene Grosuplje, Škofljico in ozemlje do meje same Ljubljane. Na Turjaku so bili tisti belogardisti, ki so imeli na vesti zločine in so vedeli kaj jih čaka, če jih dobimo v roke. Zato so se do zadnjega upirali. Dne 12. septembra zjutraj se je prvi bataljon Tomšičeve brigade s kamionom in dvema topovoma premaknil preko Grosupljeja do Škofljice ter po drugi cesti nazaj proti Turjaku. Na ta način smo napravili okoli belogardistov obroč in niso mogli več pobegniti. 12. septembra smo se borili ves dan okoli Turjaka. Beli so se počasi začeli umikati v turjaški grad. V borbah okoli Turjaka je imela Tomšičeva brigada precej mrtvih in ranjenih. Zjutraj 13. septembra je prišla Prešernova brigada s komandantom Duletom, ki je zamenjala Tomšičevo ter nadaljevala borbo za uničenje gradu. Tomšičeva brigada je dobila od tovarica Staneta nov nalog: čimprej se premakniti proti Cerknici in to po gozdu. Prešernova brigada je po petih dneh likvidirala Turjak. V gradu je bilo 720 belogardistov, med njimi tudi 47 duhovnikov in bogoslovcev.

Med premikom od Turjaka proti Notranjski se je spopadla Tomšičeva brigada z belogardisti na Velikem Osolniku. Brigado so tukaj belogardisti iznenadili. Brigada je šla ponoči, zaradi tega nismo mogli opaziti, da so na Velikem Osolniku belogardisti. Ko je brigada prišla že v vas, so ob deseti uri zvečer zadržali mitraljezi naše brigade. Mi smo se ustavili in poslušali kaj naj to pomeni. Komandant bataljona je hitro poslal manjšo patrolo, ki je odšla na hrib do cerkve. Ko se je hotela patrola približati cerkvi, jo je pozdravil od cerkve sem močan mitraljezki ogenj. Patrola se je hitro vrnila in sporočila komandantu bataljona, da so pri cerkvi belogardisti, kjer imajo pripravljene zasilne bunkerje. Na Velikem Osolniku je bila manjša, ali zelo zagrizena skupina belogardistov, ki ni niti popustila niti se ni hotela predati. Okoli pol druge ali druge ure ponoči se je zaslilo močno streljanje in eksplozije ročnih bomb. Bataljonu je uspelo obkoliti cerkev in je začel napadati samo cerkev. Napad na belogardiste v cerkvi, ki jih je bilo okoli 80, ponoči ni uspel, ker so se krepko držali. Tako je komandant bataljona prenehal z napadom in držal do jutra cerkev blokirano ter jih medtem še parkrat pozval k predaji. Toda belogardisti se niso hoteli odzvati. Začeli so nas izzivati: »Pridite malo bliže, pa boste videli predajo! Bomo vsaj videli, kako je Tomšičeva brigada hrabra!« Vedeli so, da imajo opravka s Tomšičevo brigado in da pozneje v borbi ne bo nobenega usmiljenja. Ko se je zdanilo, je komandant pripravil bataljon na juriš proti cerkvi. Prvi naš juriš so belogardisti

odbili. To je popolnoma razumljivo, saj so imeli belogardisti okoli 15 puškomitraljezov-zbojev, ostali pa brzo-strelke. Ob tem napadu je imel bataljon 7 borcev težko in lažje ranjenih. Med težko ranjenimi je bila tudi tov. Mali Albinca, ki je dobila sedem ran. Poslali smo v Velike Lašče po tank. Ko je ta priropotal nekaj sto metrov pred cerkev, jo je začel obstreljevati, nato pa je dal komandant bataljona povelje, da mora bataljon poizkusiti vdreti v cerkev. Bataljon se je pognal na juriš in v desetih minutah se je posrečilo prvi četi približati cerkvenim vratom. Trije mitraljezci so vsi naenkrat odprli močan ogenj na vrata in metali bombe. Tako so se vrata odprla, Belogardisti so prosili za premirje in so se hoteli predati. Mi pa vsem tem obljubam nismo hoteli verjeti, kajti prav dobro smo poznali vse njihove zvijače. Šele ko je bila prva četa že v cerkvi, jih je pozvala na predajo. Tako so belogardisti začeli prihajati iz cerkve eden za drugim. Vodili smo jih proti Velikem Osolniku, kjer je bil štab bataljona. Bataljon jim je odvzel vse orožje in veliko municije, nato pa jih je razvrstil na vrtu in čakal, da pride divizijsko sodišče in jih zasliši. Divizijsko sodišče jih je pozvalo, če hoče kdo stopiti v partizanske vrste. Javilo se je vsega samo osem ljudi, ostali pa so bili tihi. Od ostalih jih je sodišče pridržalo kakih 40, ker so bili to poznani belogardistični zločinci in je imel vsak precej masla na glavi. Druge pa smo spustili kamor je hotel kdo iti. Na svoje domove se jih je vrnilo okoli 30. Večinoma so bili doma iz okolice Ljubljane, največ iz Most in Polja. Tako je bila likvidirana belogardistična postojanka že okoli 10. ure in ob 13. uri je bil bataljon že pripravljen za premik. Priključil se je ostalemu delu brigade na Robu. Brigada je s tremi bataljoni, četrti je zaradi počitka ostal v Ribnici, krenila preko Iške vasi na Sv. Vid, kjer je ostala preko dneva. Zvečer je nadaljevala pot proti Cerknici z nalogom, da zamenja sedmo Primorsko brigado, ki je držala Cerknico in tik pred našim prihodom tudi likvidirala belogardistično postojanko v Begunjah. Ko je prispela brigada do Begunj, jo je tukaj čakalo okoli 150 novih borcev iz belogardističnih postojank, ki so bili določeni za Tomšičevo.

Člani ZB, bivši partizani in aktivisti, člani OF in ostalih množičnih organizacij! Naročajte in širite naš tisk, mesečno revijo

„BOREC“

glasilo Glavnega odbora ZB NOV Slovenije.

Revija objavlja partizanske dogodke in akcije, spomine iz NOB, junaška dejanja posameznikov in partizanskih enot, prinaša zapiske o trpljenju naših internirancev in zapornikov po italijanskih in nemških taboriščih, objavlja prispevke iz življenja organizacij ZB, poročila iz manevrov, pohodov in taborenj predvojaške in izvenarmadne vzgoje, priobčuje fotografije iz NOB itd.

Tovariši! Utrujmo tradicije naše slavne preteklosti! Pošiljajte svoje prispevke za revijo »Borec«!

Revijo naročajte na naslov: Uprava revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva ul. 16, poštni predal 195.

LETNIK III.

ŠTEV.8.

Dorec

1 9 5 1

BOREC

GLASILO GLAVNEGA ODBORA ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Letnik III

Avrust

Štev. 8

Urejuje uredniški odbor

Rokopise je pošiljati: Uredništvo revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva ul. 16,
poštni predal 195

VSEBINA :

V PRVEM MESECU TEKMOVANJA OB DESETLETNICI JA
NOVI SLOVENSKI NARODNI HEROJI
France Šušteršič — NA MEJI
ŠTEVILNE SLOVESNOSTI OB PRAZNIKU DNEVA VSTAJE V SLOVENIJI
PARTIZANSKI ZAKON — POMEMBEN DOKUMENT VSTAJE V SLOVENIJI
PARTIZANSKE PATRULJE NA POHODU
PARTIZANSKI DOKUMENTI — SLOVENSKI DOKUMENTARNI FILM
NAPAD NA POGANIK PRI LITJI
Z MILANOM ŠARANOVICEM V NAPAD NA KABLENO GLAVICO
Gaber — VEČERNI SPOMINI
Stanko Semič-Daki — SPOMINI NARODNEGA HEROJA
ATOMSKA ENERGIJA — ČLOVEŠTVO NA RAZPOTJU

OBVESTILO

Že v zadnjih treh številkah revije »Borec«, a tudi v dnevnih časopisih, smo sporočili našim naročnikom in bralcem, da stape posamezna številka revije — od vključno pete dalje — 30 dinarjev, celoletna naročnina pa 315 dinarjev.

Ker so številni naročniki naše revije s plačevanjem naročnine v zaostanku — mnogi nam dolgujejo naročnino še za prejšnja leta — smo vsem dolžnikom poslali položnice in račune za poravnavo naročnine. Izterjavne račune pa pošiljamo še vedno. Kljub temu pa so v zadnjih tednih le nekateri naročniki poravnali zaostalo in tekočo naročnino.

Zato ponovno naprošamo naše naročnike — tako posameznike, kakor okrajne in krajevne odbore ZB, da čimprej poravnajo zaostalo in tekočo naročnino! Naročnina je plačljiva vnaprej!

Uredništvo in uprava revije »Borec«

Slika (kliše) na naslovni strani prikazuje del freske, ki jo je napravil tov. Slavko Pengov za zgradbo CK KPJ v Beogradu

»Borec« izhaja mesečno. Posamezna številka 30 din, celoletna naročnina 315 din. Naročnino pošiljajte na upravo revije, ček. račun pri Narodni banki 601-90321-3. Uprava »Borca«, Ljubljana, Erjavčeva ul. 16, poštni predal 195
Tisk Celjske tiskarne v Celju

BOREC

GLASILO GLAVNEGA ODBORA ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Letnik III

Štev. 8

Leto 1951

V PRVEM MESECU TEKMOVANJA OB DESETLETNICI JA

V tem letu praznuje naše ljudstvo pomembne zgodovinske dneve ob deseti obletnici ljudske revolucije in vstaje. Za nami je mogočno proslavljen zgodovinski datum desetletnice Osvobodilne fronte, katere program je 22. julija 1941. leta začelo naše ljudstvo uresničevati z ofenzivnimi akcijami proti okupatorju v vseh okrajih razkosane Slovenije. Sedaj se jugoslovanski narodi pripravljajo na proslavo 22. decembra — desetletnico Jugoslovanske armade.

Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije je pozval vse svoje osnovne organizacije, a tudi Osvobodilno fronto, delavske sindikate in društva na šestmesečno tekmovanje v čast desetletnice JA. Koordinacijsko telo za izvenarmadno

Na podlagi poročila in predloga GOZB Slovenije je koordinacijsko telo GOZB proglasilo zmagovalce za mesec julij:

V I. skupini je prvo mesto dosegla tovarna gumijastih izdelkov Sava, Kranj. Njen tekmovalni načrt obsega obveznosti predvsem v predvojaški in izvenarmadni vzgoji, kulturno-prosvetnem delu itd. V prvem mesecu so povečali udeležbo mladincev pri predvojaški vzgoji za 30% in sicer tako, da so v tovarniški center pritegnili vse tiste mladince, ki so se doslej vzgajali po raznih vaških centrih. Poleg rednega dela predvojaškega centra so mladinci vadili tudi v protiletalski zaščiti in se udeleževali političnih predavanj. Kader predavateljev so iz-

16. julija 1944. leta je tovariš Tito podpisal ukaz o ustanovitvi I. tankovske brigade, s čemer je bila ustanovljena tankovska enota JA. I. tankovska brigada je nato takoj sodelovala v številnih akcijah proti sovražniku, zlasti velik delež pa je imela pri osvoboditvi zahodnega dela naše domovine. V spomin na ustanovitev I. tankovske brigade slavi naše ljudstvo 16. julij kot Dan tankistov.

Na sliki: tank v akciji

vzgojo ljudstva je v smislu tega izdelalo okvirni program tekmovanja: minimalni program izvenarmadne vojaške vzgoje za člane množičnih organizacij, fizkulture, Ljudske tehnike, Rdečega križa, protiletalske zaščite in gasilske službe. Prijavitelji tekmovanja so bili razdeljeni na štiri glavne skupine: 1. kolektivi nad 500 oseb, 2. kolektivi pod 500 oseb, 3. ustanove in 4. krajevne organizacije Zveze borcev. Ker pa tekmujejo tudi druge organizacije in društva v okviru teh osnovnih skupin, se ocenjuje tudi posamezne najboljše organizacije in društva (Ljudske tehnike, fizkulture, Rdečega križa itd.). Na koncu meseca se proglašajo zmagovalci posameznih skupin in organizacij, ki prejmejo prehodno puško, diplome in priznanja.

popolnili in se pripravili za streljanje z ostrimi naboji. Število članov PLZ so zvišali za 5%. Za gasilsko službo je končalo tečaje 25 ljudi več, kot je bilo določeno. Izvedli so 7 praktičnih vaj PLZ. Uredili so 100% zatemnitev tovarne. Ustanovili so posebno gasilsko četo, ki šteje 22 mladink. Za proslavo dneva vstaje je SKUD pripravilo uspel program; tovarniški aktiv je izvršil 413 prostovoljnih ur; za obnovo partizanske tehnike na Martinj vrhu, 252 prostovoljnih ur za gradnjo tovarniškega zaklonišča, 670 ur pa na ekonomiji podjetja.

Drugo mesto je doseglo v tej skupini gradbeno podjetje »Pionir«. Novo mesto. 24. junija so organizirali fizkulturno tekmovanje v armad-

nem teku, plavanju, streljanju, metu bombe itd. Tekmovanja so se udeležili vsi obrati. S prostovoljnim delom so zgradili 25 metrski bazen, 5 lesenih kajakov in uredili nogometno igrišče. Center predvojaške vzgoje je v tem mesecu dosegel prvo mesto v okraju. Da bi tekmovanje dobilo širši razmah, so organizirali tudi tekme med obrati. Zmagovalce v obratih bodo nagrajevali in ocenjevali mesečno. Ustanovili so samostojno strelsko družino, s 86 člani. Organizirali so tritedenski tečaj za gasilce.

Tretje mesto v tej skupini je dosegla tovarna Iskra, Kranj. Dobro so se pripravili za tekmovanje ter organizirali tekmovanje tudi po brigadah v obratu. Ljudska tehnika je izdelala 5 telefonov iz starega gradiva, začel je tečaj fotoamaterjev s 30 udeleženci. Ustanovili so žensko gasilsko četo, 45 tovarišč je napravilo sanitetni tečaj in 36 tovarišč pa se je usposobilo za službo VRV. Pri proslavi Prešernove brigade je 110 mladincev sodelovalo v partizanskem pohodu. Začeli so graditi zaklonišče za 400 oseb. Pri ureditvi športnih igrišč so opravili 2.920 prostovoljnih ur.

V drugi skupini je prvo mesto dosegla sindikalna podružnica brivske stroke Maribor. Odlikuje se predvsem v dobri organizaciji političnega dela in v izvrševanju planskih nalog, saj so v juniju izpolnili plan s 120%. Vsi mladinci so aktivni v predvojaški vzgoji. Obiskali so dom partizanskih sirot v Slivnici, kjer so izvedli kulturni spored in obdarili otroke.

Drugo mesto v tej skupini je dosegla tovarna verig Lesce. Po načrtu tekmovanja, ki je dobro sestavljen, so v zadnjem mesecu napredovali v predvojaški vzgoji, kjer so izvršili reorganizacijo. Imeli so strelsko tekmovanje, dvakrat tedensko pa imajo strelske vaje. V PLZ so vključili 27% zaposlenih. Ljudska tehnika je imela osem predavanj s povprečno 19 tečajniki avtomoto sekcije.

Tretje mesto je dosegla »Avtoobnova«, Ljubljana. Planske naloge so izpolnili s 115%. Vsi obvezniki predvojaške vzgoje redno obiskujejo predavanja in vaje. Kolektiv je organiziral izlet v Iški Vintgar, kjer so seznanili člane s sredstvi orientacije na terenu. Izlet je imel pomen vojaškega pohoda. V ljudsko tehniko je vključenih 20 članov.

V tretji skupini je prvo mesto dosegla Medicinska visoka šola v Ljubljani. Člani kolektiva, predvsem zdravniki in sanitetno osebje, so vložili mnogo truda v PLZ. Samo za PLZ je bilo 380 ur predavanj, za Rdeči križ pa 40 ur. Tečaj PLZ obiskuje 50 članov. Kolektiv je v juniju prispeval 26.647 nadur.

Drugo mesto v tej skupini je dosegel Zadrufni sklad v Ljubljani-okolici, tretje mesto pa Generalna direkcija gradbenih podjetij, ki sta v primeri z drugimi ustanovami dosegla dobre rezultate z dobro organiziranim političnim in fizikalnim delom.

Osnovne organizacije ZB so v mesecu juniju in juliju vključile v tekmovalni načrt predvsem priprave za proslave za dan vstaje slovenskega naroda. Zato je vodstvo tekmovanja (koordinacijsko telo) proglasilo za mesec junij in julij za zmagovalce tiste krajevne in okrajne organizacije ZB, ki so najbolje pripravile proslave za dan vstaje.

Koordinacijsko telo je odločilo, da je bila najboljša partizanska patrolja iz Koroške, ki je imela 30 borbenih patrolj, v katerih je sodelovalo na 290 km dolgem pohodu nad 6000 borcev — starih partizanov. Krajevne organizacije, ki so sodelovale pri organizaciji teh patrolj, bodo dobile pohvale in priznanja. — Prvo mesto je zasedel okrajni odbor ZB v Šoštanju. Okrajni odbor ZB Šoštanj je na predvečer praznika priredil akademije s kulturnim sporedom v Solčavi, Lučah, Ljubnem, Radmirju, Rečici, Nazarju, Gornjem gradu, Smartnem, Topolšici, Lokovici, Mozirju in Velenju. Na proslavah so razdeljevali spomence svojcem padlih borcev. Na koroški meji so za-

žgali številne kresove, 22. julija pa so odkrili spomenik 60 padlim borcem, na Čreti pa spominsko ploščo na Zakrajškovi hiši. V Šoštanju je bila med proslavo parada predvojaške vzgoje, po paradi pa so tekmovali najboljši mladinci v raznih fizikalnih disciplinah. Razglasili so tudi okrajne prvake v streljanju, metu bombe in štafetnem teku. Naslednjega dne se je partizanskega pohoda na Graško goro in Kozjak udeležilo okrog 500, pohoda na Črnilec pa okrog 300 ljudi.

Drugo mesto pripada Mestnemu odboru ZB Jesenice, tretje pa okrajnemu odboru ZB Gorica.

Glavni odbor ZB za dobro organizacijo borbenih patrolj in proslav 22. julija je pohvalil še naslednje okrajne organizacije ZB: Kamnik, Ptuj, Radgono, Krško, Ilirsko Bistrico, Postojno in Novo mesto.

V glavnem smo lahko zadovoljni z uspehi enomesečnega tekmovanja. Vendar so v organizaciji tekmovanja še pomanjkljivosti, ki jih morajo organizacije odpraviti, da bo tekmovanje v čast JA dobilo še širši razmah.

V vsaki enoti, ki se udeležuje tekmovanja (v tovarni, ustanovi ali na območju krajevnega ljudskega odbora), je treba organizirati vodstvo tekmovanja — štab, ki napravi načrt za mesec dni, nadzira izvajanje načrta in poroča okrajnemu in republiškem štabu — koordinacijskemu telesu. V štabu morajo sodelovati predstavniki vseh organizacij, ki sodelujejo pri izvenarmadni vzgoji ljudstva, zlasti fizikultura, Ljudska tehnika, Rdeči križ, gasilstvo, protiletalska zaščita in ostale množične organizacije. Kjer imajo v krajevnem merilu ali podjetju že sestavljeno koordinacijsko telo ali kako drugo komisijo (n. pr. za delo protiletalske zaščite), naj ta prevzame funkcijo štaba, ki usmerja in vodi tekmovanje.

Glede vsebine tekmovanja je poudariti, da tekmujemo v čast JA in je zato dajati prednost tistim elementom, ki utrjujejo obrambno sposobnost in privzgapajo ljudstvu večšine, ki jih gojijo v enotah naše vojske. Razumljivo pa je, da ne bo mogel biti zmagovalec v tekmovanju kolektiv, ki ne bo izpolnil proizvodnih planov in bo zanemarjal politično-kulturno delo v izvenarmadni vzgoji članov kolektiva. Tudi tisti nimajo prav, ki mislijo, da tekmujejo v izvenarmadni vzgoji že samo s tem, da izpolnijo pravčasno vse predpise, n. pr. zakon o predvojaški vzgoji, predpise o protiletalski zaščiti, kopanje zaklonišč, zatemnitev, organizacija hišne zaščite ali mobilne enote itd. Pri oceni bo res upoštevano, kateri kolektiv bolje izpolni vse te odredbe, kateri vložijo v to delo več truda, predvsem pa, da ti predpisi ne bodo izpolnjeni formalno, ampak bodo dejansko utrjevali obrambno sposobnost kolektiva in vsakega člana.

Nobena akcija organizacijam ZB v Sloveniji, od njene ustanovitve do danes, ni tako uspela kot prav organizacija partizanskih patrolj. Izkazalo se je, da so celo tam, kjer so krajevne organizacije zaradi raznih slabosti zanemarile priprave za proslavo 22. julija, sestavili partizanske čete, v katere so se vključevali številni partizanski borci in mladinci ter samoiniciativno organizirali vojaške akcije, zasede, partizanska taborenja, komemoracije itd. Okrog 300 različnih patrolj in partizanskih enot s skupaj nad 50.000 »partizanov« je prepričljiv dokaz, da je partizanska tradicija in spomin na velike borbe in zmage v naši ljudski revoluciji tista živa stvarnost, ki jo iz zgodovine naših narodov ne more nihče izbrisati. Naše organizacije so lahko pri zadnji akciji znova spoznale, da bodo pri množicah uspeli, če se bodo naslonile na tradicijo osvobodilne borbe v tistem kraju, in na ljudi, ki so kot aktivni udeleženci te borbe v najtežjih pogojih soustvarjali temelje Titove Jugoslavije. Ko bo krajevna organizacija Zveze borcev skupaj s krajevnim koordinacijskim štabom izdelovala mesečni plan tekmovanja v izvenarmadni vzgoji, naj se spomni vseh dogodkov in dnevo, ki so bili pomembni za organizacijo vstaje v njihovih vaseh. To pa lahko sedaj ponovimo ali obnovimo.

NOVI SLOVENSKI NARODNI HEROJI

Prezidij Ljudske skupščine FLRJ je v mesecu juliju — ob prazniku vstaje slovenskega naroda — proglasil za slovenske narodne heroje pet tovarišev, ki so bili pionirji partizanskega gibanja in zgled junaštva ter domovinske ljubezni. Novi slovenski narodni heroji, ki so padli v NOB, so: Stane Žagar, Jože Gregorčič-Gorenjc, Lojze Kebeš Stefan, Franc Ravbar-Vitez in Mirko Bračič-Miran Bradač.

Stane Žagar je bil rojen v Žagi pri Bovcu 19. februarja 1896. leta. Ob koncu prve vojne ga srečamo na Koroškem med dobrovoljci. Na Koroškem je dobil tudi prvo učiteljsko službo. Kasneje so ga premestili v Krško, potem v Gorje, najdlje pa je služboval v Srednji Dobravi. Med prvimi je bil, ki je v tej vasi organiziral gospodarsko, kulturno in politično življenje, kar vse seveda ni šlo v račun njegovim sovražnikom. Že to, da so se množično odzvali ljudje njegovim predavanjem, in končno, da je uvedel v šoli med mladino neko svojstveno mladinsko organizacijo, so mu šteli v zlo. Ker je bil torej napreden, so mu metali polena pod noge, ga ovajali in spravili celo pred sodišče. Ko so ga odpustili iz Dobrave, se je šele videlo, kako je bil med otroci in ljudmi priljubljen: zbirali so podpise, da bi ostal na Dobravi.

Že v prvih letih po vojni se je uvrstil med revolucionarje, leta 1931 pa je postal član Komunistične partije. Od leta 1937 dalje pa je bil član Centralnega komiteja KPS. Ker njegovi nasprotniki niso mogli preprečiti Stanetu, da bi pretrgal stike z ljudmi, so ga leta 1940 odpustili iz državne službe. Ob prihodu okupatorjev je bil v Ljubljani, že meseca julija 1941 ga je CK KPS kot partijskega instruktora poslal na Gorenjsko, da tam organizira vstajo. Bil je tudi član Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Pripravil in vodil je večjo konferenco Gorenjskega aktiva na Vodiški planini sredi Jelovice. Že prej, s to konferenco pa se je osvobodilno gibanje na Gorenjskem prav po zaslugi Staneta Žagarja, zelo razživelo, postalo je organizirano in dobilo tako širši značaj. Na Jelovici je že v začetku avgusta Stane Žagar skupaj s tovarišem Gregorčičem ustanovil prvi gorenjski bataljon. Kmalu po ustanovitvi bataljona — Žagar je nenehno stremel in delal za tem, da se iz razdrobljenih partizanskih skupin ustanove večje partizanske enote — je imel bataljon večjo borbo na Partizanskem vrhu na Jelovici. Za nekaj časa je nato tovariš Žagar odšel na Dolenjsko, po vrnitvi decembra 1941 pa je skupaj s tovarišem Gregorčičem izvedel številne pomembne vojaške in politične akcije. Uni-

čili so močan nemški oddelek pri Rovtah v Selški dolini, z akcijami v Poljanski dolini in drugod pa so preprečili Nemcem namero, da izselijo iz teh krajev Slovence. O Žagarjevi sposobnosti, junaštvu in domovinski ljubezni pa govore zlasti boji pred, predvsem pa borba pri Dražgošah, saj so vodili boj od 26. decembra 1941 do 12. januarja 1942. V teh bojih je padlo nad 500 Nemcev. Še med borbo za Dražgoše je tovariš Žagar priredil tudi večji miting v Dražgošah, katerega se je udeležilo nad 300 ljudi. Preživeli so povedali, da je bil izreden politični govornik, ki je znal ljudi prepričati in ganiti do solz.

Čez dobra dva meseca — 27. marca — je bil Stane Žagar pri Selški četi, na Planici nad Crngrobom pri Škofji Loki. Četa se je skušala prebiti skozi nemški obroč. Po peturni borbi, ko so se prebijali skozi obroč, je bil teže ranjen tudi Žagar, ki je hudim ranam tudi podlegel. Gorenjska je z njegovo smrtjo izgubila najboljšega političnega delavca, organizatorja vstaje v teh krajih, političnega komisarja gorenjskih partizanskih enot.

Jože Gregorčič-Gorenjc je bil doma iz Istre. Rodil se je leta 1903 v Opatiji, po končani osnovni šoli pa je odšel v Polo, da bi se izučil za farmacevta. Žal mu je svetovna vojna

spremenila načrte — odšel je v Celovec; po Koroškem plebiscitu je odšel na Jesenice v Železarno, kjer je kot delavec sodeloval v vseh naprednih organizacijah. Kot prostovoljec v Španiji ga srečamo leta 1937. Najprej je bil borec v bataljonu »Dimitrov«, pozneje pa je bil komisar tega bataljona. Pridobil je tudi čin oficirja španske republikanske armade. Sodeloval je v borbah pri Madridu, na aragonskem bojišču, Estramaduri, Teruelu, v Saragosi in Kataloniji. Po koncu španske vojne se je s svojim bataljonom umikal do francoske meje in šele francoski vojaki so ga razorožili in poslali v taborišče, kjer je bil dve leti. Na poziv Partije se je vrnil v Jugoslavijo, vendar pod zelo težkimi pogoji: sedem dni je potoval skrit na ladji brez hrane.

Ko so nemški okupatorji zasedli Gorenjsko, je Jože Gregorčič, z ilegalnim imenom Gorenjc, vodil jeseniške kovinarje v najgloblji ilegali proti Nemcem. Na poziv Partije in Fronte je kmalu odšel v hribe, pod Stolom in Mežakljo pa je organiziral prvi bataljon, katerega komandant je bil. Skupno z narodnima herojema Stanetom Žagarjem in Lojzutom Keбетom je organiziral oboroženo vstajo na Gorenjskem. Njegovi številni junaški podvigi v borbah proti okupatorju so postali legendarni.

Jože Gregorčič je bil predvsem vojak, ki je dobro vedel, kje in kako mora napadati sovražnika. Stane Žagar je bil politični delavec, Jože Gregorčič pa vojak! Prva njegova četa, ki jo je

ustanovil, je pozneje narastla v bataljon, odred in končno v grupo odredov. Tako je bil tedaj Jože Gregorčič komandir Cankarjeve čete, komandant Gorenjskega bataljona, komandant odreda in nato načelnik štaba grupe odredov za Gorenjsko, po smrti Staneta Žagarja pa komandant I. grupe odredov.

9. septembra 1942. leta so Nemci obkolili četo na Mošenjski planini sredi Jelovice, kjer je bil Jože Gregorčič ranjen. Na njegov ukaz so ga tovariši zavlekli v grmovje in ga pokrili. Ko so se mu približali Nemci, si je z bombo vzel življenje. Kmalu za tem so Nemci razglasili, da so ubili glavnega komandanta partizanov in da odslej partizanov ne bo več. Bilo pa je seveda obratno! Gregorčičev duh in njegovi junaški zgledi so le povečali upor proti okupatorju!

Lojze Kebe-Štefan je bil z Notranjske. Rojen je bil na Jezeru pri Cerknici. Kot ključavničar je delal nekaj časa v tovarni »Titan« v Kamniku, kot revolucionarja in komunista pa so ga odpustili, ker je organiziral stavko. Šele ko se je vrnil iz vojske, je našel službo v tovarni »Seta« v Tacnu pri Ljubljani. Politično delo Lojzeta Kebeta je bilo že v tem času povezano z različnimi partijskimi voditelji, med drugimi tudi s Tonetom Tomšičem in Vido. Že leta 1940 je postal član Rajonskega komiteja na Ježici, srečujemo ga pa tudi pri drugih partijskih dolžnostih. Leta 1941 je sodeloval na partijski konferenci, ki je bila za vso Slovenijo.

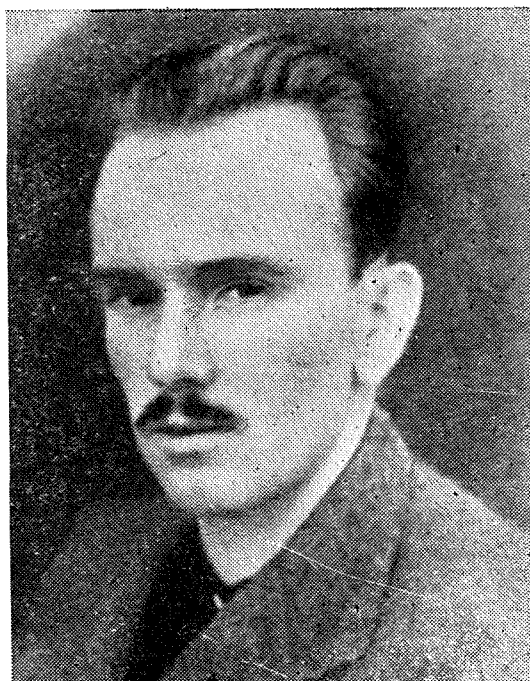
Že v začetku okupacije, takoj po prihodu Nemcev, je odšel Lojze Kebe na Gorenjsko in je poleg Staneta Žagarja in Jožeta Gregorčiča najpomembnejši in najdoslednejši organizator ljudske vstaje na Gorenjskem, saj se je partizansko gibanje na Gorenjskem razplamtelo tako mogočno prav zaradi vseh omenjenih treh.

Tovariš Kebe je kot politični delavec bil zelo neustrašen in vztrajen. Po težkih dnevih na Gorenjskem — po Dražgoški borbi in potem, ko so februarja leta 1942 izdajalci izdali precej aktivistov in terencev — je Lojze Kebe kljub nevarnosti, da ga dobe v roke Nemci, hodil od vasi do vasi ter obnavljal delno razbite organizacije. Spomladi leta 1942 je postal Kebe politkomisar prve grupe odredov in je s to grupo imel številne bitke proti Nemcem. Svoje junaštvo in marljivo delo je značilno za Lojzeta Kebeta še tedaj, ko je že umiral.

Sredi Jelovice, nedaleč od svojega taborišča, je Lojze Kebe pisal neko poročilo za CK KPS. Neopazno so se Nemci približali taborišču, ga napadli in pri tem je bil ranjen v trebuh tudi tov. Kebe. Ranjenega so tovariši skušali prenesti iz tega obroča na varno, vendar je le-ta zahteval, da ga ustrele. Tovariši pa so ga kasneje skrili v neko votlino, kamor so skrivali pomembne stvari. Sami so se sicer prebili iz nemškega obroča. Ko so drugi dan prišli po Kebeta, ga niso več našli v votlini. Našli so ga šele na Jamniku pri prvi hiši, do koder se je kljub rani privlekel sam. Še predno je izdihnil, je dajal navodila in sestavljal poročilo za CK. Ob koncu je izročil tudi pozdrave za družino. Sredi dela in dajanja navodil za nadaljnje delo, je po štirih dneh umrl.

Franc Ravbar-Vitez, narodni heroj, je bil rojen 4. avgusta 1913. leta v Vrhpolju pri Repentaboru. Izučil se je za strugarja. Že od l. 1931 dalje je živel v Črnučah pri Ljubljani, ker je pobegnil pred fašisti, ki so okupirali Primorsko. V napredno gibanje se je vključil leta 1932. Kot delegat je bil tudi na veliki Skojevski konferenci, ki je bila na Veliki Planini leta 1934. Član ljubljanskega okrožnega komiteja KP je postal l. 1939.

Takoj po kapitulaciji Jugoslavije je moral v ilegalo. Poleg drugih nalog, mu je Partija poverila organizirati varnostno službo v Ljubljani in okolici. Prav njegova zasluga je, da je vzgojil številne kadre za te najtežje naloge, in da je VS postala tako močna borbena enota v borbi proti okupatorju in domačim izdajalcem. Tov. Ravbar-Vitez, je pripravil številne akcije na zločince in krvnike slovenskega naroda. Tako na Rupnika, na policijskega komisarja Hacina, na Polaka, na gestapovskega in belogardističnega agenta Emerja, na Praprotnika in druge. Pod njegovim vodstvom je VS

izvrševala odloke IO OF o določenih preiskavah, zasliševanju in likvidaciji sovražnikov in izdajalcev slovenskega naroda, naloge za razoroževanje okupatorjevih vojakov, a tudi naloge za reševanje aktivistov in terencev iz bolnic in zaporov.

Ko je bil meseca maja leta 1942 tovariš Ravbar poslan z drugo nalogo iz Ljubljane, so ga Italijani aretirali in poslali v taborišče Gonars. Po nekaj mesecih pa je skupaj z petimi tovariši pobegnil iz taborišča. Kmalu nato ga je CK KP Slovenije imenoval za komisarja gorenjske cone NOV in POS. 14. januarja je zaradi izdajstva padel v nemški obroč. Čeprav je bil ranjen, se je iz tega prebil in v tej borbi pobil precej fašistov. Takoj za tem je padel v novo zasedo. Ko je uvidel, da tako ranjen kot je bil, ne bo mogel uiti, si je z zadnjim strelom vzel življenje.

Mirko Bračič-Miran Bradač je bil rojen 16. marca 1915. leta v Trstu. Po dovršeni srednji šoli je odšel v bivšo Jugoslavijo, kjer se je izšolal za oficirja. Imel je čin podporočnika. Po kapitulaciji Jugoslavije — ob razpadu je bil v Beogradu, kjer je imel nalogo, da razruši zemunski most; čeprav so mu nekateri bivši oficirji kasneje, tik pred razpadom, to onemogočali, je Bračič vkljub vsem težavam in nasprotovanjem razrušil zemunski most — se je vrnil v Ljubljano, kjer je začel takoj aktivno sodelovati v OF. V partizane je odšel takoj, ko so Nemci napadli SZ.

Že leta 1941 je postal komandir čete na Račni gori pri Mokercu. Svoje znanje je uspešno upo-

rabljaj pri prvih vojaških akcijah, tako pri bojih okoli Mokerca, Krima in Iga. Uspešno je vodil tudi napad na skladišče streliva na Bezuljaku. Na

čelu manjše skupine pa je v začetku leta 1942 jurišal na sovražnike, jih precej pobil in jim onemogočil napredovanje. V akciji na Verd pa je uničil okoli 60 Italijanov. Veliki vojaški uspehi, ki jih je v tem času dosegel Mirko Bračič, so bili zelo pomembni tudi zanj, saj je postal komandant novoustanovljenega bataljona »Ljube Šercerja«. Kasneje je bil imenovan za komandanta notranjskega odreda. Kot komandant in neustrašen borec, ki je nešteto krat s svojim junaštvom reševal težke situacije, se je izkazal tudi v času ofenzive pri Sodražici. Po italijanski ofenzivi je vodil borbe tudi proti belogardistom, sodeloval pa je tudi s hrvaškimi partizani v Gorskem kotaru.

Meseca oktobra leta 1942 je z okoli 90 borci prestopil staro jugoslovansko-italijansko mejo ter pričel ustanavljati partizanske enote na Primorskem. V februarju sta bila organizirana že Severno in Južno-primorski odred, ko pa je bila v tem času ustanovljena alpska cona, je postal le-te komandant Miran Bračič. Po razpadu Italije je bil imenovan za komandanta novoustanovljene XVIII. divizije, ki je sodelovala v borbah za Turjak, pri Grčanicah, na Gorskem kotaru in drugod. Med nemško ofenzivo je vodil hude borbe na Notranjskem. V jurišu čez most na nemško topništvo je junaško padel.

NA MEJI

FRANCE SUŠTERŠIČ

(Nadaljevanje in konec)

in prišla je noč med velikim četrtkom in petkom. Potuhnjeno se je priplazila v vasi, kjer so jo ob zastrtih lučih čakali ljudje v pritajenih pogovorih. Tiha, pošastno tiha noč... saj niti pes ni zalajal, ne otrok zajokal — kakor da je vse umrlo v strahu pred nevidno roko...

V to pošastno tišino so okrog devete ure udarili trdi koraki. Drveli so nekam po cesti, čez njive in spet nazaj. Vojaki? Ne, to so bili ljudje brez pušk. Nekdo izmed njih se je ustavil na sredi vasi in zakričal na vse grlo:

»Jugoslavije ni več...!«

Ljudje so začeli odpirati vrata. Vsa okna so bila polna radovednih obrazov. »V Mariboru so že Nemci. Kmalu bodo tudi v Ljubljani,« se je čulo iz pogovora na cesti. »Sem pridejo Italijani.«

»Ne bojte se, ne bo jih še tako hitro. Bil sem prav na meji, pa sem videl, kako se jim hlače tresejo pred nami!«

Na cesti je kmalu nastala zmešnjava. Prihajali so vojaški vozovi, naloženi s puškami in municijo. Nekateri vojaki so še poslušali povelja svojih narednikov in kaplarjev, večidel pa so odhajali, kjer se jim je zdelo bliže — do doma. Tu in tam je voz obstal na cesti in zajezil reko ljudi, ki je drvela po njej. Kaplarji so vpili nad vozniki, ki so hoteli izpreči konje. Čemu bi vlačili s seboj puške in strelivo, če je konec vojne?

Nek višji oficir je v ogradih zbral okrog sebe precej vojakov. Z nestrpnno radovednostjo so čakali, kaj jim bo povedal. Vzdignil je roko, in ko je bilo vse tiho, je zavpil

s svečanim, skoraj zmagoslavnim glasom: »V imenu njegovega veličanstva kralja razpuščam vojsko.«

Množica je za hip onemela, potem je zašumela kakor hroudounnik. Oficir je izginil kakor kafr.

Vojaki so se razhajali. Nekateri so vzeli puške s seboj in odšli kot vojaki, drugi so jih metali v travo. Tega niso delali iz veselja. Ne, veselja ni bilo na teh obrazih, pa naj so govorila usta kar koli že. To je bil odsev duše, ki je upala, da se reši megle, pa je zašla iz nje v noč... Odsev onemogle jeze... Odsev jeze nad gnilobo kraljeve Jugoslavije...

Tudi veselje si videl na nekaterih obrazih. Toda to je bilo veselje volkov, ki so že dolgo čakali na plen. Potuhnjeno so govorili o Hitlerjevih dobrotah in se smejali zbegani raji. Kričati si niso upali. Glasnejši so bili v prejšnjih dneh kakor zdaj, med to zmedeno, razočarano množico. Koliko je bilo med to množico fantov, ki so komaj čakali, da začno Lahi prožiti svoje pihalnike — oj, kako bi se zapodili vanje, v tiste kratkonoge polentarje v črnih srajcah, kako bi jih gnali čez Pivko in še naprej!... Zdaj pa je prišlo povelje, naj se razidejo kakor romarji in prepustijo te doline Lahom, ki jih bodo zasedli in ponesnažili...

»Zakaj smo zgradili bunkerje? Zakaj smo se pripravljali? Prokleta komanda!«

»Saj sem že prej videl, kako se kuha godlja. Zdaj se je začela razlivati.«

»Uh, ko bi dobil tistega polizanega oficirja, ki je tako rad kričal „marš“. Puško bi mu zdrobil na glavi! Pa jo je ta prokleti satan popihal že predvčerajšnjim.«

Tako so se pogovarjali, ko so šli skozi vas. Pogovor pa je iznenada pretrgal blisk in grom — nekje je zletelo v zrak skladišče streliva. Kmalu se je spet zablistalo in zagrmelo, da so zašklepetale šipe v oknih kakor ob hudem potresu. Drobci kamenja so leteli po zraku. Ljudje so rekli: »Sveti Rok je zletel v zrak.« — Kdo ve, koliko stoletij je stala na zelenem hribčku njegova cerkvice — on pa je stal v oltarju ves prašen in črviv. Pred začetkom vojne so cerkvico uporabili za skladišče streliva. In tako mu je vojna prinesla zadnjo uro. Razpršil se je v zrak, niti kamen ni ostal od njegovega ponižnega svetišča.

Ljudje so stali in gledali kakor otroci, pred katerimi se je začela dvigati zavesa. Za zaveso pa je vstajal privid grenke prihodnosti, ki ni bila več daleč...

Nekateri izmed njih pa so se kmalu znašli. Odšli so v noč... tja, kjer so stale vojaške barake. Tam je bila moka, masi, sladkor, obleka... Tihotapec Matevž je vso noč nosil težke tovore na svojih širokih plečih. Ni se bal žandarjev — izginili so kakor kafr. Hudič naj jih vzame, saj niso bili nikoli nič prida! Tako je dejal Matevž, ko je nosil mast, moko in kdo ve, kaj še vse iz barake v gozd, in skrbno pazil, da ne bi kdo videl, kje je vsem tem dobrotam poiskal skrivališče.

Lahov drugi dan še ni bilo. Šele na veliko soboto se je raznesel glas, da prihajajo.

RAZDELILI SO VSE SPOMENICE

Narodnoosvobodilna borba je terjala v postojnskem okraju precej žrtev. V partizanskih enotah je padlo 1033 borcev, 698 ljudi pa je umrlo v številnih fašističnih zaporih in taboriščih.

V prejšnjih tednih — še pred 22. julijem — ko so v postojnskem okraju razdeljevali svojcem padlih partizanov in žrtev fašističnega terorja spomenice, so ljudje na svečanih proslavah znova občutili, kako naša skupnost ceni vse žrtve, ki seveda niso bile zaman. Hkrati pa so ljudje obudili spomine na mračno preteklost, na grozovite zločine okupatorjev. Na sestankih, kjer so razdeljevali svojcem spomenice, pa je mnogokje — zlasti v južnopojskem predelu — prišla do izraza mogočna manifestacija naših ljudi, ki zavračajo vso gnusno in strupeno gonjo nekaterih italijanskih fašističnih elementov do pridobitve pravega slovenskega ozemlja, katerega so Italijani toliko let zatirali.

Zelo prisrčno so razdeljevali spomenice v Cerknici. Okrasi so trg in uredili dvorano. Že teden pred razdeljevanjem pa so razobesili seznam padlih borcev in žrtev fašističnega terorja. Obenem pa so prikazali tudi, koliko domov je bilo med NOB požganih, ugotovljeno višino vojne škode in podobno. Razdeljevanje je bilo povezano z dobro uspešno kulturno prireditvijo.

V Prestranku so razdeljevali spomenice ob častni straži. Prisostvovalo je okoli 700 ljudi. Desetina vojakov je v spomin padlim izstrelila salvo.

Lepe prireditve ob razdeljevanju spomenic so bile prav tako v Št. Petru, Rakeku, Grahovem, Starem trgu in drugje. Člani Zveze borcev so ob tej priliki okrasili grobove padlih. Mladina iz Postojne je okrasila grobove v Škocijanu. V Babnem polju so odkrili 11 spominskih plošč.

Pred hišami so se zbrale gruče ljudi. Molče so zrl v procestjo kratkonogih Kalabrežev in Sicilijancev. Le-ti so plašno gledali izpod sivih čelad in stopali po prašni cesti kakor smrkvavi otroci, ki jih je mati pustila same v temi. »Dove Serbi?« so spraševali in se plašno ozirali proti dolenski strani, kamor so jim v odgovor kazali ljudje z rokami.

Na dan velike noči je že mrgolelo laške vojske kakor kobilic v hudi suši. Bili so čedalje bolj »junaški«, ko so se prepričali, da »Srbov« ni več. Vreščali so kakor kokoši v jutranjih urah, začeli so se ustavljati po hišah in nadlegovati dekleta. Oštirjeva Pepca se je zvečer že pohvalila, da zna malo italijanski. Kar mimogrede se je naučila. »Kako imajo oficirji lepe uniforme,« je govorila. »In kako so prijazni! Bolj mi ugajajo, kakor jugoslovanski. Da preveč govorim z njimi? Bo Matevž godrnjal? Eh, če jih Oštir kar naprej pozdravlja z »buon giorno«, se jim klanja in jih vabi v gostilno — ali naj bom jaz proti njim nevljudna?«

Tone se je zbudil iz dolgega spanja. Začuden je pogledal okrog sebe. Kako, da je toliko časa spal? Vstajati je bil navajen v zgodnjih urah, ko se je komaj začel buditi dan in je bilo še temno v njegovi kamrici. Danes pa se mu je dan že smejal skozi okno in tenak pramen sončnih žarkov je šinil prav do njegovega zglavja.

Vrgel je odejo s sebe in se naglo dvignil. Tedaj pa je začutil v prsih ostro bolečino, iz katere je šinilo kakor ogenj po vsem telesu. Obraz so mu orosile potne kaplje. Bolan? Da, bolan, tako mu je odgovarjalo v prsih... in ga položilo nazaj na slamnato ležišče.

Vrata so se tiho odprla — v kamrico je pokukala mati. Ko je videla, da se je zbudil, je pohitela k njemu. Vsa nežna v svoji dobroti mu je popravila blazino in ga skrbno pokrila z odejo.

»Revež, prehladil si se,« je vzdihnila. »Čakaj, takoj ti prinesem čaja.«

V vratih je obstala in se obrnila. »Tudi kolača ti prinesem in pleče ti bom narezala. Danes je velika noč.« — Gube na obrazu so se ji nabrale v prijazen smehlaj.

»Kaj niste šli k maši?«

Smehlaj njenega obraza je zdajci izginil. Toneta je spretleto: zakaj je na materino obličje padel mrak? O veliki noči ni bilo nikoli sence na njem. Kako je bila vsako leto vesela, kako praznično in svetlo je bilo njeno obličje, ko je z velikim nožem rezala kolač! Toda danes? — Zrl je vanjo z velikimi, vprašujočimi očmi.

»Po veliki cesti gredo Italijani,« je vzdihnila in izginila v vežo.

Za hip se mu je zamegilo pred očmi. Misli so mu zaplesale kakor v hudih sanjah. Italijane je videl samo dvakrat — pri carinarnici v Planini. Bili so majhni in zeleni, nekateri so nosili črne srajce in čudna pokrivala s cofi. V črnih srajcah in cofastih pokrivalih so se mu zdeli še bolj tuji in zoprni. Tuji in zoprni kakor uši, ki jih je bil nekoč staknil v neki beznici v mestu. In taki majhni črno-srajčniki da gredo zdaj po veliki cesti? Če je to res, kje so naši fantje, korenjaki od nog do glave, ki so stiskali pesti in škrtali z zobmi, če so le slišali o fašistih? Kje so fantje, ki so se tolikokrat pogovarjali, kako bi bilo lepo, če bi kot vojaki dobili povelje, naj se zapode tja do Pivke, da bi fašiste slekli iz črnih srajc in jih zapodili tja, od koder so se pritepli!

Iz megle kroga teh misli mu je počasi vstal spomin na cvetno nedeljo. Naslednjih dni se ni več dobro spominjal. Vedel je le to, da se je kdaj pa kdaj zbudil iz hudih sanj in se spet kmalu pognil vanje. Spomnil se je, kako mu je mati močila vroče čelo in mu nosila k ustom čaj kakor majhnemu otroku. V sanjah je hodil po javorniških gozdovih, se lovil z Lahji, streljal, metal bombe...

Z votlim glasom je poklical mater. Prišla je in ga gledala s strahom v očeh. »Mati, kje je vojska? Ali so že nehale pokati naše puške, ali ne grmijo več topovi?«

»Puške niso pokale in topovi ne grmeli... Vse je bilo že vnaprej prodano.«

»Gredo res po veliki cesti Italijani?«

»Res. Srce me je bolelo, ko sem jih gledala, toda... saj si ne moremo nič pomagati...«

Nič pomagati? Oči so se mu razširile, ves obraz mu je zadrhtel kakor v groznici. Si res ne moremo nič pomagati? Ali naj meni nič tebi nič pustimo, da Italijani zasedejo našo zemljo? Ali ni tisti Štefan v tovarni govoril, da se bomo borili z njimi?

Zvrtelo se mu je pred očmi. Znašel se je v vrtincu omotice. Vrgel je odejo s sebe in planil s postelje. Mati je vsa preplašena skočila k njemu, ga mirila in rinila nazaj v posteljo. »Tone, bolan si, ne smeš iz hiše.«

»Lahi gredo... kje so naši topovi... kje so bombe...? Ne, nisem bolan. Hočem videti... ali gredo res...«

»Ostani, Tone, ostani...«

In že je planil mimo nje v vežo. Opetekal se je kakor pijanec, oči so mu stekleno sijale, škripal je z zobmi. »Moj bog, Tone, saj boš umrl... Vsaj obleci se, Tone...« S stola je vzela suknjič in hlače ter planila za njim. V naglici se je oblekel in obul. Lasje, ki že teden dni niso bili počesani, so mu zmršeni padali po nagubanem čelu.

»Tone, ostani doma... Saj še jedel nisi. Glej, kolača in plečeta sem ti narezala. Saj ne moreš nič pomagati, če gredo Lahi. Kakor listja in trave jih je!«

Tone pa je ni več slišal. Opetekajoč se je hitel po poti proti veliki cesti, od koder je bilo slišati ropotanje vozov, topot konj in kričanje v tujem jeziku.

Srečali sta ga ženski, ki sta šli od maše. Začudeno sta ga gledali, ker sta ga sicer poznali kot resnega, vedno treznega človeka. »Njemu pa res ne bi prisodila, da se bo danes že na vsežgodaj napil. Glej, kako maha z rokami, kako se sam s seboj pogovarja.«

Tone pa je kolovratil naprej, dokler se ni znašel pri hišah ob veliki cesti. Tedaj šele je verjel, da je res... Po cesti se je vila dolga kolona zelenih postav s čeladami na glavah. Dolga kolona, ki ji ni bilo videti konca. Zdaj je videl, da so to res Lahi. Majhni, kratkonogi, črnogledi... Potem so prihajali konji, mule, vozovi, topovi... Zraven kolone je kdaj pa kdaj prikoral oficirček z izrazom zmagovalca na obrazu. Ljudje iz vasi pa so v gručah stali ob cesti in gledali v dolgo kolono brez besed.

»Zakaj samo gledate?«

Začudeno so se ozrli — za njimi je stal Tone in zdaj v tega, zdaj v onega upiral svoje zmedene, stekleno bleščeče se oči. Na čelu so mu stale potne kaplje.

»Zakaj samo gledamo? Kaj pa hočemo! Ali naj jim ukažemo, naj se vrnejo nazaj!«

»Zakaj se naša vojska ni borila? Ali je res vse prodano?«

»Tone, ti si pijan,« se je zarežal nekdo.

»Ne pijan, bolan je,« je pojasnil drugi. Ves teden ga ni bilo na spregled.«

»Tone, domov pojdi!«

Namesto da bi šel domov, je Tone planil na cesto. Ljudje so zakričali, naj stopi nazaj, pa jih ni hotel slišati. Planil je naprej — med kolono.

»Nazaj, prokleta banda! Nazaj fašisti!... To je izdaja... Izdaja...!«

Suh oficir, ki je stopal ob koloni, se je ozrl. Sprva mu ni šlo v glavo, kako se upa en sam možki z golimi rokami postaviti po robu nepreglednim kolonom do zob oborožene vojske. Kratko povelje — in Toneta so zgrabili. Star mož iz vasi je stopil k oficirju in mu začel dopovedovati, da je Tone pijan. Nekdo drugi pa je zatrjeval, da je bolan. Oficirju je gledal z obrazom, na katerem so se usta in oči režale od zmagozlatja. Poklical je tolmača. Povedal je ljudem, da bo požgana vsa vas, če se še kaj takega zgodi.

Tedaj pa je zadonelo po vasi besno kričanje. Tone se je strgal vojakom in drvel mimo hiš, čez vrtove in njive...

Naprej, v gozd... Ne, do gozda ni prišel. Vojaki so namerili vanj puške, začelo je pokati kot na fronti — in Tone je padel...

*

Tisti dan popoldne je tihotapec Matevž sedel v gozdu ob potoku, podpiral glavo z rokami in premišljal o svoji ljubezni ter kdaj pa kdaj zamrmral, naj bo prokleta... Zvedel je, da se je dopoldne Pepca poljubovala z laškim oficirjem... Vedel je, da te sramote ne more kar tako požreti, kakor je prej požiral njene muhe.

Zraven njega je stal zaboj ročnih bomb. Vzel jih je s seboj, da bi si krajšal čas, da bi pozabil na proketo ljubezen. Metal jih je v potok — to je bil imeniten ribolov. Nalovil je polno torbo postrvi.

Iz premišljanja so ga vzdignili koraki. Za njim sta stala Glavačev študent in delavec Štefan.

»Kaj delaš Matevž?«

»Ribe lovim in... preklinjam. Saj sta gotovo že slišala, kako se obnaša Pepca. Najraje bi ubil tistega lizuna laškega, potem pa še njo.«

»Ne razburjaj se Matevž,« je dejal Štefan. »Prišel bo čas, ko se bomo skupaj topli s to sodrgo! Potrpi malo.«

»Kje imamo pa orožje?«

»Zraven sebe ga imaš, Matevž. Povsod ga je polno. Škoda je bomb, da bi z njimi lovili ribe. Vsaka puška, vsak naboj, vsaka bomba nam bo prišla prav. Si že slišal, da so ubili Toneta? Vrnili jim bomo glavo za glavo.«

Matevž se je zamislil. Ali ni ta Štefan komunist? Ali ni eden izmed tistih, ki so jih jugoslovanski žandarji preganjali? Boril se je proti nasilju in tudi zdaj se hoče boriti. In jaz, da bi mu pomagal? Jaz, tihotapec? Pravzaprav je tihotapil samo zaradi Pepce, da bi si z zasluženim denarjem zgradil hišo in se oženil. Navadil se je tihotapskega kruha, pa vendar ga je v srcu sovražil. Sovražil je izkoriševalce, sovražil je vse tisto, zaradi česar je moral postati tihotapec...

»Vem za orožje in municijo. Mnogo orožja ti bom pokazal, Štefan. Pojdita z menoj!«

Ponoči so skupali v gozdu veliko jamo in spravili vanjo zaboje bomb, puške in strelivo...

SPET 20 MILIJONOV ZA OBNOVO PODEŽELJA

Letos meseca aprila je Izvršni odbor Osvobodilne fronte Slovenije prispeval 41 milijonov dinarjev za obnovo podeželja, pred nekaj dnevi pa je znova prispeval 20 milijonov dinarjev.

Omenjeni znesek, katerega bodo razdelili med najzaslužnejše člane Osvobodilne fronte, ki so tudi socialno šibkejši, katerim so bila stanovanja ali domovi med vojno porušeni ali požgani, je namenjen predvsem za nabavo gradbenega materiala. Gradbeni material pa bodo tisti, ki jim je bil dodeljen kredit, nabavili po nižjih enotnih cenah.

Znesek 20 milijonov dinarjev je razdeljen takole (po okrajih: Črnomelj 800.000 din, Celje-okolica 2 milijona, Grosuplje 500.000, Gorica 4.500.000, Ilirska Bistrica 2.500.000, Kamnik, Krško, Kočevje in Ljubljana-okolica po en milijon dinarjev, Novo mesto 2 milijona, Postojna 800.000, Sežana 2 milijona, Šoštanj 400.000, Trebnje 300.000 in Trbovlje 200.000 dinarjev.

ŠTEVILNE SLOVESNOSTI OB PRAZNIKU DNEVA VSTAJE V SLOVENIJI

Že teden pred 22. julijem so malodane vsi kraji širom po Sloveniji dobili svečano, praznično obleko. Slovenski narod je hotel namreč nad vse slovesno počastiti praznik dneva vstaje, spomin na začetek organiziranega oboroženega odpora proti tujim osvajalcem in domačim izdajalcem. Zunanji izgled priprav je govoril ne samo o dostojnih proslavah in prireditvah, temveč je pokazal mogočno manifestacijo slovenskega naroda do nadaljnje socialistične graditve, kateri je dala pravzaprav začetek že oborožena vstaja, ki jo je organizirala in vodila Komunistična partija.

Prireditve, ki so bile pripravljene v raznih oblikah in načinih, pred 22. julijem, so bile več ali manj povezane s sprejemi in sodelovanjem pri pohodu partizanskih patrolj po Sloveniji. Številne prireditve, mitingi, kulturni festivali, odkritje spomenikov in spominskih plošč, komemoracije na grobovih padlim partizanov in mučenih ter ustreljenih talcev, kar vse je bilo na dan praznika vstaje, vse to je pri naših ljudeh obudilo spomin na našo slavno in junaško preteklost. Res, bilo je toliko različnih in številnih prireditev širom po Sloveniji, da bi vse podrobnosti kar težko opisali. Na vseh večjih zborovanjih so sodelovali tudi naši najvidnejši politični in partijski predstavniki.

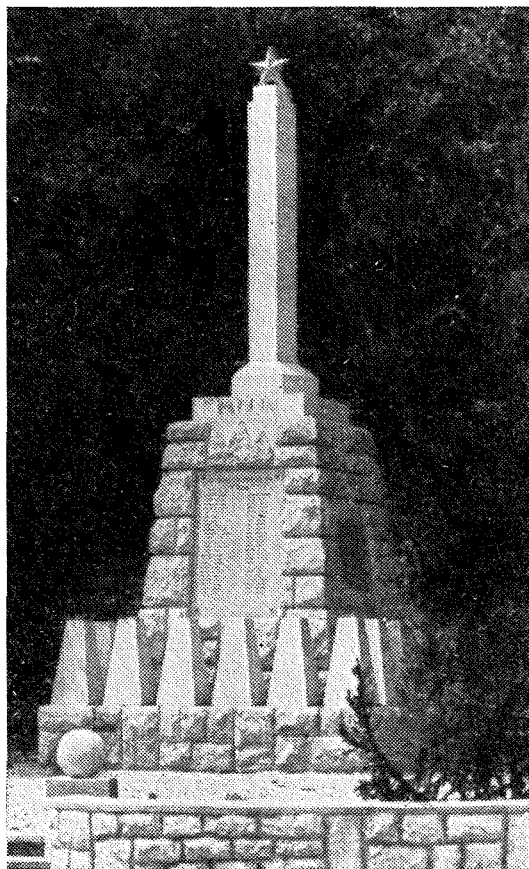
Na predvečer 22. julija so v novomeškem okraju prižgali okoli 90 kresov in postavili nad 50 mlajev. Čolnarji so priredili izvirno akademijo na Krki. V nedeljo zjutraj so vojaki novomeške garnizije izročili MLO novi most čez Krko. Zjutraj so imeli tudi večji zbor aktivisti iz leta 1941 in 1942. Skupaj so odšli obiskati kmete na Trško goro, kjer so priredili partizanski miting. Tega dne so bile proslave še v Beli cerkvi, Gaberjah, Brunici, Orehovici, Vrhpolju, Št. Jerneju, Vršnih selih, Šmihelu, Kartaljevem, Dol. Toplicah, Birčni vasi, Prečni, Podgradu, Straži in Žužemberku.

V poljčanskem okraju so imeli pet partizanskih taborov. Na Sagadinovem pri Makolah so odkrili spominsko ploščo, kjer je bila bolnica. Večji tabor je bil na Rudnici, kjer je imela Tomšičeva brigada leta 1944 večje borbe, okupator pa je vas požgal. Tabor je bil tudi na Tolstem vrhu pri Konjicah, kjer so odprli obnovljeno partizansko bolnico »Zima«. Na Pesku (Pohorje) so odprli planinsko lovsko kočjo in odkrili ploščo Tonetu Mellivi, gozdnemu delavcu, aktivistu, ki so ga Nemci obesili na Frankolovem. Na številnih proslavah so razdeljevali odlikovanja in spomenice.

V ptujskem okraju so imeli večje prireditve — združene s kulturnim programom — v sledečih krajih: v Ptujju, Majšperku, Stogovcih, Desterniku,

Vel. Nedelji, Ormožu, Strnišču, Cirkulanah, Gorišnici in Središču, manjše pa v Pogorcih, Jurišincih, Zavrču in Muretincih. Mnogokje so razdeljevali tudi odlikovanja in spomenice. V Ptujju pa so odprli v muzeju oddelek o NOB.

Zelo svečane so bile prireditve v trboveljskem okraju. Imeli so 8 komemoracij, združenih z odkritjem spominskih plošč. Tako so odkrili plošče: pri Vrharju, kjer je leta 1941 zgorelo 6 tovarišev; v Okroglicah v spomin 6 padlim kurirjem TV stanice; v Loki pri Zidanem mostu; v Trbovljah na hiši Tončke Čečeve; pod Partizanskim vrhom, kjer so odkrili ploščo borki Marjetki Vresnikovi; v Trbovljah pri »Figabirtu«, kjer so imeli gestapovci mučilnico; na Plešah, kjer se je ustanovila prva revirska četa, in ploščo, v spomin padlim tovarišem iz elektrarne. Izleti s kulturnimi prireditvami pa so bili: na Čebinovo, v Čemšenik, v Mlinše,

Spomenik 59 padlim partizanom in žrtvam fašističnega nasilja, ki so ga v počastitev Dneva vstaje odkrili letos 8. julija v Biljah pri Gorici

Dobovec, v Podkum, v Dole pri Litiji, Turje, Kal in na Lisco. Nadalje so v Trbovljah odprli muzej NOB, ki šteje okoli dve sto fotografij; literaturo in dokumente iz NOB itd. Skoraj povsod so razdeljevali odlikovanja, spomenice pa so delili v Čečah, Mlinšah, Loki in v Trbovljah.

»Tolminski puntarji«, kakor se radi imenujejo v tolminskem okraju, so dolga svečano proslavili praznik vstaje. Priredili so 4 partizanske tabore (v Ljubinju, Sp. Tribuši, Kobaridu in v Soči). V Sp. Tribuši je govoril tovariš France Bevk. Muzejsko društvo za Tolminsko je odprlo v Tolminu tudi razstavo NOB.

Kresovi okoli Solkana, ki so jih zažgali na predvečer 22. julija, so govorili ne samo našim svobodnim krajem, temveč tudi daleč v Italijo, o prazniku slovenskega ljudstva. Ko so kresovi ugašali, so se prebivalci zbrali v Solkanu. Pri Kanalu ob Soči so 22. julija odkrili ploščo Jožetu Srebrniču.

V znani partizanski vasi Golo nad Igom so odkrili velik spomenik 46 padlim borcem. Slavnosti se je udeležilo precej ljudi, med njimi tudi tovariši: Ivan Maček, Franc Popit in narodni heroj Tone Vidmar-Luka. Manjše proslave so bile v ljubljansko-okoliškem okraju vsepovsod. Štiri večje proslave pa so bile na Golem, v Dobrovi, v Vačah in Rašici. Na Rašici je govoril tovariš Novak-Očka. Med prireditvijo so razdelili sorodnikom padlih borcev tega okoliša spomenice. V Dolomitih na Toškem čelu in v Žirovnikovem grabnu so odkrili spominski plošči na hišah, kjer je pozimi 1942./43. leta bil CK KPS. Odkritju plošče v Žirovnikovem grabnu je prisostvoval tudi Boris Kidrič, ki je bil med vojno eden stanovalcev tamkajšnjega bunkerja. Po odkritju plošč je bilo na Hruševem zborovanje, na katerem je govoril tovariš Kidrič in nato polkovnik JA Rudolf Hribernik-Svarun — nekdanji komandant Dolomitskega bataljona. Svarun je razdelil odlikovanja okoli 140 borcem in političnim delavcem iz NOB. Popoldne je prireditev obiskal tudi podpredsednik zvezne vlade tov. Edvard Kardelj. Kasneje so si tovariši: Kardelj, Kidrič in Leskošek ogledali spomenik padlim borcem in talcem v Zalogu.

Okrajni odbor ZB v Radgoni je priredil za 22. julij 12 proslav po večjih krajih. Na predvečer so goreli kresovi, največ jih je bilo v Apaški kotlini ob meji. 22. julija so odkrili 4 spominske plošče. Spomenice so razdeljevali v Kapeli, Očeslavcih, Velki in na Tratah.

V kamniškem okraju so imeli naslednje proslave: na Mohorju nad Moravčami, na Slapeh, na Dobnem, na Rudniku, na Vrhu nad Krašnjo; spominske plošče pa so odkrili na Lokah, kjer je bil prvi štab in prva tiskarna, na Palovčah in v Kostanju, kjer je bila prva večja partizanska enota.

»Če je imel kdo pravico dvigniti glas proti odločitvam mirovne pogodbe z Italijo, smo bili to mi in nihče drugi!« je dejal podpredsednik vlade LRS dr. Marjan Breclj na velikem partizanskem taboru v znani partizanski vasi Gabrovici v Slovenski Istri. Tovariš Breclj je namreč na taboru, ki mu je prisostvovalo nad 3000 ljudi iz Primorske, Kopra in Trsta, govoril ne samo o gospodarskih in notranjepolitičnih problemih, temveč tudi o italijanski gonji nekaterih italijanskih elementov proti Jugoslaviji. »Nam se je zgodila očitna krivica, mi imamo pravico zahtevati, da se uredi številna viseča vprašanja med nami in Italijo. Nihče ni in ne bo izbrisal iz sveta dejstva, da žive v Beneški Sloveniji, na Goriškem in v Trstu naši ljudje!« je dejal tovariš Breclj. Ob koncu pa je dejal: »Mi vemo, da ves hrup in gonjo počenajo za to, da bi prevpili zavarovanje naših pravic v Trstu, Gorici in Beneški Sloveniji, da bi odvrnili pozornost našega ljudstva in svetovnega javnega mnjenja od dejstva, da se ne morejo zadovoljivo rešiti odnosi med nami in Italijo, če se ne spoštujejo te naše pravice. Zato smo mi upravičeni glasno zaklicati njim: fašisti, iredentisti in vsi ki hočete ponovno zastrupljati odnose med narodi in državami, ki hujskate na vojno — roke proč od Trsta!« V sežanskem okraju so imeli nadalje partizanska tabora na Vatovljah in v Riši. Skupaj so imeli 31 proslav.

Več tisoč bivših borcev Slovencev in Italijanov koprskega okrožja je skupaj s prebivalci Kopra svečano proslavilo deseto obletnico vstaje slovenskega naroda. Na mitingu na Titovem trgu v Kopru je bивše borce in ljudstvo v imenu CK KPJ in CK KPS pozdravil tov. Ivan Regent.

Nad 15.000 ljudi se je udeležilo velikega zborovanja, ki je bilo 21. julija na Glavnem trgu v Mariboru. Govoril je minister vlade LRS Zoran Polič, ki je poudaril delež ljudstva tega dela Slovenije v NOB. Že prve dni avgusta 1941. leta so se začele v okolici Maribora oborožene borbe ter je bila organizirana večja akcija v Ribnici na Pohorju. Priprave za vstajo v tem kraju Slovenije so povezane s spomini na prvoborce: Miloša Zidanška, Slavka Šlandra, Slavko Klavoro in druge.

V večjih krajih na Koroškem so svečano proslavili dan vstaje. Iz Avstrije je prišla tudi delegacija 52 Koroških Slovencev, katero so prebivalci obmejnih krajev pristrčno pozdravljali. V Črni je delegacijo pričakalo nad 1500 ljudi.

Številne svečanosti in prireditve so bile tudi v glavnem mestu Slovenije, v Ljubljani. Nad 40.000 ljudi je pričakalo tudi zbor partizanskih patrolj na Kongresnem trgu. Zvečer pa je bilo na gradu veliko ljudsko rajanje. Prav tako so se 21. julija Ljubljanačani spomnili in oddolžili spominu naših herojev, ki počivajo v skupni grobnici.

PARTIZANSKI ZAKON - POMEMBEN DOKUMENT VSTAJE V SLOVENIJI

Pri zbiranju in pregledovanju gradiva za veliko razstavo ob 10 letnici OF Slovenije, je Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani dal med drugimi dokumenti na razpolago tudi »Partizanski zakon«. Prav ta dokument je med vsemi številnimi drugimi dokumenti izredne važnosti, saj je za osvetljevanje začetkov oborožene vstaje v Sloveniji edinstven. Že datum izida »Partizanskega zakona« — datiran je iz srede meseca julija 1941. leta — kaže, da je nastal prav pred pričetkom neposredno oboroženega upora v Sloveniji.

Kako je nastal »Partizanski zakon«? 15. in 16. julija je Glavno poveljstvo slovenskih partizanski čet na svoji seji sklenilo, da se začne v Sloveniji oborožena vstaja. Prvi komandant slovenskih partizanskih čet, tovariš Franc Leskošek-Luka, je izjavil, da je dobil nekoliko prej tovariš Aleš Bebler nalogo, da sestavi »Partizanski zakon«. Ta predlog zakona je nato vodstvo narodnoosvobodilnega boja odobrilo in sprejelo. O »Partizanskem zakonu« pa so razgovarjali tudi na seji in ga je Glavno poveljstvo takrat tudi sprejelo.

Nedvomno je bil »Partizanski zakon« — kar potrjujejo številni spomini, poročila, zapiski in izjave prvoborcev, velika pomoč pri organiziranju slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet. Prav ta zakon je nepobiten dokaz, da partizanske enote niso nastale spontano ali slučajno v »srečnih okoliščinah«, da nadalje niso nastale zaradi »odličnega« terena, temveč so bile partizanske čete sistematično organizirane in to v najtežjih pogojih in okoliščinah. Prav »Partizanski zakon«, za katerega je dala pobudo KPJ, je odločno pomagal oziroma vplival, da so prve partizanske čete lahko premagale številne objektivne težave!

Če danes čitamo »Partizanski zakon« — v naši reviji ga priobčujemo v celoti po originalu! —, lahko spoznamo, da je večina njegovih zakonov veljala med vso NOB. Razen organizacijskih oblik partizanskih enot, in še nekaterih drugih odredb, se je že kmalu — v oktobru leta 1941 — spremenil 7. člen o zastavi, z odredbo vrhovnega komandanta tovariša Tita, in 8. člen o pozdravu, ki se je spremenil, ko je dobilo Glavno poveljstvo stike z Vrhovnim poveljstvom narodnoosvobodilnih odredov Jugoslavije, v »Smrt fašizmu — svobodo narodu!«

»Partizanski zakon« spada med najvažnejše dokumente iz naše NOB. Kajti ta dokument je mogočen spomenik naši Partiji, ker je »Zakon« prežet z revolucionarnim duhom in ker je znala Partija na temelju marksizma-leninizma v naj-

temnejših dneh slovenske zgodovine, že v začetku narodnoosvobodilne borbe upor voditi tako, da si je slovensko ljudstvo kasneje lahko priborilo svobodo!

Čl. 1.

Partizanski oddelki so sestavljeni iz prostovoljcev - partizanov, ki se hočejo zvesto in vztrajno, z orožjem v roki, boriti za velike osvobodilne cilje slovenskega naroda, proti jarmu okupatorskih fašističnih tlačiteljev za pravice delovnega ljudstva. Tesno povezani s slovenskimi ljudskimi množicami in vsemi narodi, ki se bore proti fašističnim razbojnikom, naslanjajoč se operativno na vojaško akcijo slavne Delavsko Kmečke Rdeče Armade Sovjetske Zveze — partizani ne bodo odložili orožja prej, dokler ne bodo uresničeni cilji, zaradi katerih so se orožja lotili.

Čl. 2.

V partizanske oddelke lahko vsak, ne glede na politično ali versko prepričanje ali nacionalno pripadnost, ki sprejme te cilje, ki je v moralnem pogledu neomadeževan, ki sprejema »partizanski zakon« in kogar potrdi partizanska naborna komisija. Vstop v partizanske oddelke pomeni, da je partizan vse svoje sile in svoje življenje posvetil osvobodilni stvari slovenskega naroda in delovnega ljudstva.

Čl. 3.

Vršenje partizanskih dolžnosti traja do popolne zmage osvobodilne borbe slovenskega naroda. Samo bolezen ali smrt lahko osvobodi partizana njegove revolucionarne partizanske dolžnosti. Pri vstopu v partizanski oddelke položi partizan zaprisego. Pri vstopu naj bo partizan čimbolje opremljen z obleko, čevlji, perilom, odejo, s hrano za teden dni, po možnosti oborožen. Imeti mora po možnosti potrebne zemljevide, kompas, daljnogled, najnujnejši sanitetni material in druge potrebščine.

Čl. 4.

Partizanskim oddelkom so namenjene odgovorne in težke naloge. Za te naloge se mora sleherni partizan v teku borbe vsakodnevno pripravljati in izpopolnjevati strokovno, politično, telesno in duševno, da bi se vzgojil dober borec, ki bo prenesel najtežje telesne in duševne napore. Vzgoja naj se vrši osebno po poveljniku in političnem komisarju, na drugi strani pa v živi medsebojni tovariški pomoči partizanov samih. Partizani morajo brez ugovora izvršiti vse ukrepe in vaje, ki jih smatra poveljnik za potrebne za vzgojo partizanov.

Čl. 5.

DOLŽNOSTI IN PRAVICE PARTIZANOV

1. Partizan mora imeti žvrst značaj, iskren mora biti nasproti poveljniku in tovarišem, globoko vdan osvobodilni stvari slovenskega naroda in delavnega ljudstva, potrpežljiv ter poln samoobvladavanja v vsakdanjih naporih, biti mora hraber, iniciativen, hladnokrven, odločen v borbi s sovražnikom, skromen, nesebičen in tovariški v razmerju do svojih bojnih tovarišev.

Disciplina je glavna partizanska dolžnost, brez nje ni mogoče uresničiti nobenega dejanja. Naloženo povelje se mora takoj in brezpogojno izvršiti. Ako partizanu naloženo povelje ni razumljivo, naj prosi poveljnika za pojasnilo, nakar naj povelje takoj in v celoti izvrši. Partizanska disciplina je prostovoljna in zgrajena

na zavesti, da brez njenega železnega izpolnjevanja ni mogoče zmagovito dokončati osvobodilnega dela. Izhajati mora iz zaupanja in sodelovanja, a ne iz strahu pred kaznijo.

Disciplina v borbi združuje red in enotnost dejstva, ki temelji na vzajemnem tovariškem zaupanju, tako da je poveljnik brez skrbi, da se njegove zapovedi izvršujejo pa naj naletijo na kakršne koli težave in ovire.

Disciplina v streljanju daje dejstvom orožja in taktičnim ukrepom vso njihovo vrednost ter zagotavlja koristno trošenje municije.

2. Vsakemu partizanu mora čut dolžnosti kazati pot pri izvrševanju težkih nalog. Izvrševati mora svojo dolžnost zavestno in požrtvovalno z veseljem in ponosom, v jasnem prepričanju, da vrši veliko, pravično, revolucionarno delo, ki mora postati najslavnejša stvar v zgodovini slovenskega naroda. Posebno natančen in vesten mora biti pri vršenju stražarskih dolžnosti ponoči in na bojišču.

3. Partizan ne sprejme nobenih osebnih materialnih nagrad. Notranja zavest in prepričanje, da se bori za svoj narod in delovno ljudstvo je tista gonilna sila, ki ga žene, da vrši požrtvovalno in nesebično svojo težko službo. Ljubzen in podpora ljudskih množic sta mu najvišja nagrada.

4. Partizan ne sme v borbi ali drugače pustiti svojega tovariša ali poveljnika, če se ta nahaja v težkem položaju, če je napaden ali ranjen. Partizan mora s treznostjo in premišljenostjo do skrajnosti varovati svoje življenje in življenje svojih tovarišev ali poveljnika.

5. Partizan mora varovati svojo čast in čast osvobodilne partizanske edinice. Ne sme se pregrešiti in omadeževati z dejanji nasilja nad delovnim ljudstvom — ne glede na politično in nacionalno pripadnost. Partizan ne sme svojevoljno posegati v imovino delovnega ljudstva in če je potrebno, mora tudi s smrtno kaznijo kaznovati vse poizkuse razbojniških napadov ali tatvine s strani neodgovornih elementov, ki bi se morebiti pojavili. Partizan mora biti najnesebičnejši zaščitnik delovnega človeka.

6. Partizan mora dostojno ravnati z ranjenim ali ujetim sovražnikom, prepričati ga o pravičnosti partizanske borbe.

7. Partizan mora tako in kritično postaviti pred poveljnika in tovariše vsak pojav razdiranja partizanske discipline ali rušenje partizanske časti v svojem oddelku.

8. Če se mora partizanska enota iz kakršnihkoli objektivnih razlogov razkropiti, je prva dolžnost partizana, da se javi pri prvi sosedni edinici ali pa pri prvem poveljniku partizanov in javi, zakaj se je njegova edinica razkropila.

9. Partizan mora varovati tajnost povelj, navodil in načrtov svoje edinice, zlasti še če pade v roke sovražnika, kajti s tem bo ne le onemogočil sovražniku vpogled v načrte in namene bojevnikov za osvobodilne cilje slovenskega naroda in delovnega ljudstva.

10. Vsak partizan ima pravico prošnje in pritožbe preko svojega neposrednega starešine. Starešine so dolžni prošnjo ali pritožbo rešiti ali jih poslati v rešitev nadrejenim poveljnikom.

11. Vsak partizan se mora v slučaju bolezni ali poškodbe javiti pri določenem zdravniku. Zdravnik mora partizana takoj pregledati in izvršiti potrebne ukrepe.

12. Partizan ne sme žaliti verskega čuta svojega tovariša, vernika, ki bo prav tako, kakor ostali partizani žrtvoval vse svoje sile osvobodilni stvari slovenskega naroda.

Čl. 6.

Partizanska prisega se glasi takole:

Jaz, partizan osvobodilne ljudske armade slovenskega naroda, ki se ob boku slavne Delavsko-Kmečke Rdeče Armade SOVJETSKE ZVEZE ter vseh ostalih za svobodo se borečih narodov borim za osvoboditev in združitve slovenskega naroda, za bratstvo in mir med narodi in med ljudmi, za srečnejšo bodočnost delovnega ljudstva,

prisegam

pred svojim narodom in svojimi sobojevniki:

da bom oddal vse svoje sile in vse svoje sposobnosti osvobodilni stvari slovenskega naroda, delovnega ljudstva ter vsega naprednega in svobodoljubnega človeštva v sveti vojni proti fašističnim tlačiteljem in barbarom;

da ne bom zapustil partizanskih vrst, v katere sem prostovoljno in zavestno vstopil, in ne odložil orožja do popolne zmage nad fašističnimi okupatorji do popolnega uresničenja velikega osvobodilnega cilja slovenskega naroda.

Prisegam, da bom v boju za te velike osvobodilne cilje s svojo krvjo branil čast in nedotakljivost naše partizanske zastave in da bom, če bo to potrebno, žrtvoval tudi svoje življenje.

Za svobodo v boji!

Čl. 7.

Zastava.

Partizanski zastavi sta rdeča in slovenska z znaki in emblemi svojih enot z geslom: »Za svobodo«.

Čl. 8.

Partizanski pozdrav je: Stisnjena pest desne roke dvignjena k ščitu pokrivala z vzklikom »V boj«, ter z odzdravom »Za svobodo«. Partizani morajo pozdravljati svoje poveljnike in tovariše.

Čl. 9.

Poveljevanje v partizanskih oddelkih sloni na brezpogojni podrejenosti mlajših napram starejšim po službeni dolžnosti. Poveljniki morajo imeti vse dobre lastnosti partizana. Biti morajo hrabri, odločni, gibčni in sposobni v borbi in brezmejno vdani stvari za katero se bore. Biti morajo vzor: discipline ter pravični tovariši in voditelji partizanov. Vsak partizan, ki se izkaže v borbi, lahko doseže vsa poveljniška mesta.

Čl. 10.

Za posebno hrabrost in junaštvo odlikuje Vrhovno poveljstvo na predlog poveljnika partizana ali poveljnika z nazivom: Junak osvobodilne borbe.

Čl. 11.

Razdelitev partizanske armade. Partizanska armada se deli na:

- a) vode,
- b) čete,
- c) bataljone,
- č) brigade.

Tem enotam stoje na čelu poveljniki vodov, poveljniki čet, poveljniki bataljonov itd.

Čl. 12.

Poleg poveljnika stoji v istem rangi na čelu vsake partizanske enote politični komisar, s posebnimi politično vzgojnimi funkcijami. Njegove osnovne naloge so: Skrb za politično in strokovno vzgojo partizanov, za vzdrževanje borbenega duha, enodružnosti, politične enotnosti, reda in discipline za brezpogojno izvrševanje vseh povelj in navodil, budno čuvanje časti partizanskega bojevnika, budnost v pogledu eventualnih nezdravih pojavov v oddelkih itd.

Politične komisarje vodov postavlja Vrhovno poveljstvo po predlogu bataljonskih štabov, politične komisarje ostalih višjih enot pa Vrhovno poveljstvo direktno.

Čl. 13.

Politični komisar je soodgovoren s poveljnikom tudi za izpolnjevanje vojaških nalog. Za to mora poveljnik izdelati in prinesiti bojne načrte v popolnem soglasju s politkomisar-

jem. V neposredni bojni akciji pa ima povelje dajati izključno samo poveljnik oddelka.

Čl. 14.

a) Poveljnika voda izvolijo z večino glasov partizani. Izvolitev mora odobriti bataljonski štab. Po potrebi ga pa bataljonski štab tudi postavi.

b) Poveljnika čete imenuje poveljnik bataljona v sporazumu z brigadnim štabom.

c) Poveljnike bataljonov imenuje Vrhovno poveljstvo.

Čl. 15.

Sodišče: Partizansko sodišče sestavljajo:

- a) predsednik,
- b) štirje porotniki,
- c) partizanski tožilec.

Predsednika sodišča imenuje komandant bataljona od slučaja do slučaja, iz vrst poveljnikov ali političnih komisarjev. Porotnike volijo partizani dotične edinice, ki ji obtoženi partizan pripada. Partizanskega tožilca imenuje Vr-

hovno poveljstvo. Manjše disciplinske pregreške kaznujejo poveljniki sami. Večje pregreške sodi partizansko sodišče. V slučaju izdajstva in če se sodišče ne more sestati, pa sme izreči tudi smrtno obsodbo kolektiv pod predsedstvom političnega komisarja.

Čl. 16.

Kazni:

- a) opomin,
- b) ukor,
- c) izvrševanje težavnih in neprijetnih del,
- č) ustrelitev.

Čl. 17.

Nadzorstvo:

V cilju kontrole poedinih oddelkov lahko nadrejeni poveljniki odredijo nadzornike iz vrst poveljnikov in političnih komisarjev.

V sredi julija 1941.

Vrhovno poveljstvo.

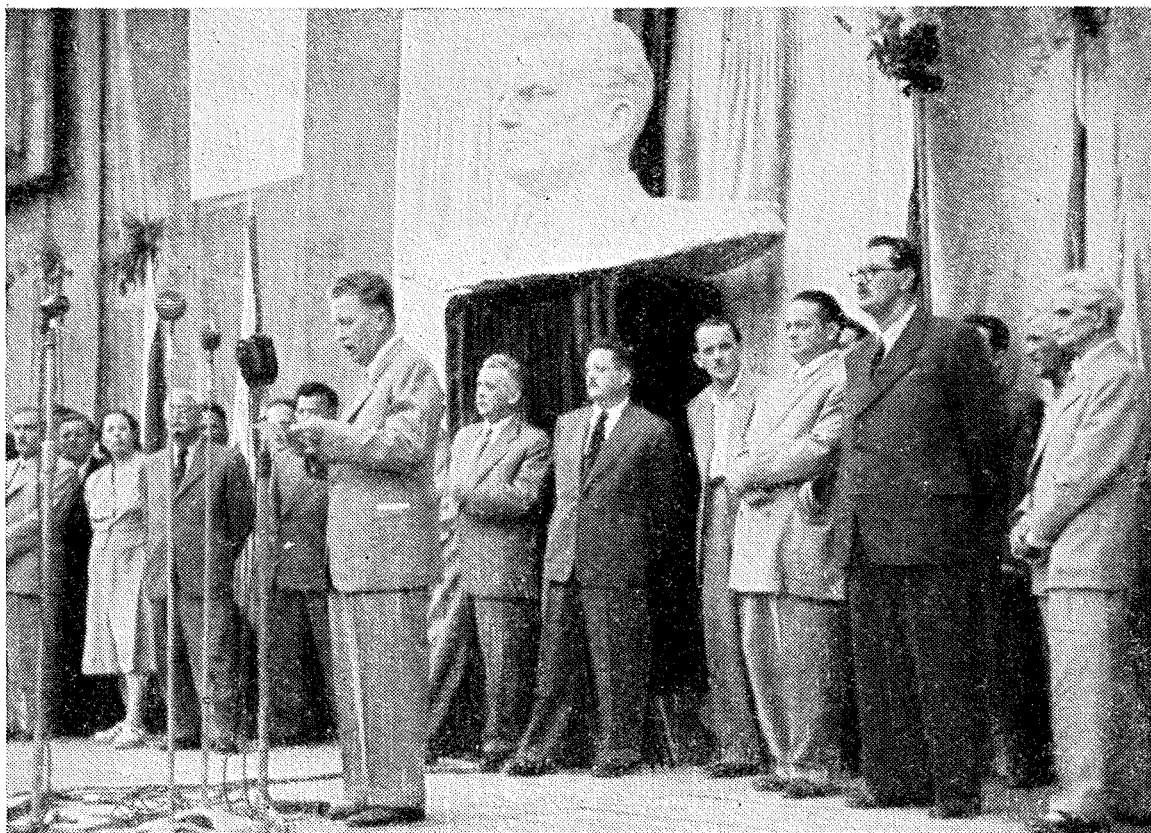
PARTIZANSKE PATRULJE NA POHODU

Letos smo prvič praznovali 22. julij, dan vstaje. Ena izmed zelo uspešnih oblik praznovanja slovenskega državnega praznika je bil pohod partizanskih patrolj po Sloveniji. Prav v tej mogočni prireditvi — v partizanskem pohodu patrolj — je prišla najbolj do izraza borbena zavest naših ljudi in njihova globoka ljubezen do naše slavne preteklosti, do NOB. Hkrati pa se je v tem mogočnem in množičnem pohodu izrazila velika predanost naši skupni stvari — naši socialistični graditvi.

Pohod partizanskih patrolj je organiziral Glavni odbor zveze borcev NOV Slovenije, s sodelovanjem drugih političnih in družbenih organizacij. Poseben Glavni štab tega pohoda je pripravil osnutek vsega pohoda. Podobni štabi, ki pa so vodili le okrajne patrolje, so bili ustanovljeni tudi po okrajih. Okrajni odbori pa so tudi sami organizirali borbene akcije, pripravili načrte pohodov, tako, da so patrolje prehodile in obiskale številne znane kraje iz NOB.

Zbor partizanskih patrolj na Kongresnem trgu v Ljubljani (prvi na desni je narodni heroj Daki)

Sprejem partizanskih patrolj v Ljubljani: predsednik vlade LRS, Miha Marinko, pozdravlja partizanske patrolje, ko so mu komandirji le-teh izročili dnevnike pohoda in bojne zastave

Pohod partizanskih patrolj — zaključek oziroma zbor je bil na predvečer 22. julija v Ljubljani — je potekal iz sedmih smeri.

Štajerska patrolja je odšla s severne meje: iz Pinca vasi, Lendave, Murske Sobote, Radgone, Maribora, Pohorja, Poljčan, Celja, Trbovelj in Kamnika do Ljubljane. Imela je še priključka iz Ljutomera preko Ormoža v Ptuj, in iz Kumrovcia preko Krškega do Trbovelj. V pohodu, ki je bil 440 km dolg, je sodelovalo 56 patrolj; v 69 borbenih akcijah je sodelovalo 14.900 borcev.

Koroška patrolja je imela začetek v Libeličah, z nadaljevanjem pa je šla preko Guštanja, Slovenj Gradca, Šoštanja, Gornjega grada in Kamnika v Ljubljano. Smer tega pohoda je merila 290 km. V 30 patroljah je sodelovalo 6700 borcev, ki so imeli 38 borbenih akcij.

Severno-primorska patrolja je pričela pohod na Predilu in je vodila preko Bovca, Kobarida, Tolmina, Dolenje Tribuše, Cerknega in Škofje Loke v Ljubljano. Pot pohoda je merila 273 km. V 41 večjih bojnih akcijah je sodelovalo 34 patrolj s 4600 borci.

Gorenjska patrolja z izhodiščem na Peči je prišla v Ljubljano preko Kranjske gore, na Triglav, mimo Bohinja, Dražgoš, Kroke, Begunj, Tržiča in Kranja. V 280 km dolgem pohodu je 18 patrolj s 6800 borci imelo 44 oboroženih akcij.

Južno-primorska patrolja je imela v prvem delu tri krake, ki so vodili iz Brd, Krasa, in Brkinov do Postojne, od tukaj pa je nadaljevala pohod samo ena patrolja in to preko Notranjske — Rakeka, Cerknice, Loža in Rakitne do Ljubljane. V nad 200 km dolgem pohodu je

sodelovalo v 49 patroljah 11.000 borcev, ki so imele 63 borb.

Kočevska patrolja, ki je imela 190 km dolgo pot, je začela pohod v Fari. Vodila je preko Kočevja, Ribnice, Sodražice, Grosuplja in Golega v Ljubljano. Bojno zastavo je čuvalo 27 patrolj, ki so šteje skupaj 2600 borcev. Patrolja te smeri je imela 40 bojnih akcij.

Dolenjska patrolja z izhodiščem v Vinici, je nadaljevala pohod preko Črnomlja, Metlike, Novega mesta in Trebnjega v Ljubljano. Štela je 31 patrolj s 5000 borci, ki so skupaj prehodili 250 km dolgo pot.

Shod patrolj iz vseh sedmih smeri je bil na predvečer 22. julija v Ljubljani na Kongresnem trgu. Kmalu po 17. uri so pričeli Ljubljančani polniti Kongresni trg; več godb je na trgu igralo in ustvarjalo pravo partizansko svečanost.

Nekaj minut po 18. uri so prišli na slavnostno tribuno na Kongresnem trgu naši najvidnejši državni in politični predstavniki s podpredsednikom zvezne vlade, tovarišem Edvardom Kardeljem na čelu. Na tribuni pa so bili še: člana politbiroja CK KPJ in zvezna ministra tovariša Franc Leskošek in Boris Kidrič, podpredsednik prezidija Ljudske skupščine FLRJ Jože Rus, predsednik prezidija Ljudske skupščine LRS Josip Vidmar, predsednik vlade LRS Miha Marinko s člani vlade, člani CK KPS in IO OF in zastopniki množičnih organizacij. Njihov prihod je nad 40.000 glava množica pozdravila s ploskanjem in vzklikanjem.

Tik pred tribuno pa so kmalu za tem strumno prikorakale patrolje mogočnega partizanskega pohoda iz vseh sedmih smeri. Njihov prihod so navzoči dolgo časa pozdravljali. Komandant štaba pohoda partizanskih patrolj, polkovnik Jože Klanjšek-Vasja, je nato podal predsedniku vlade LRS

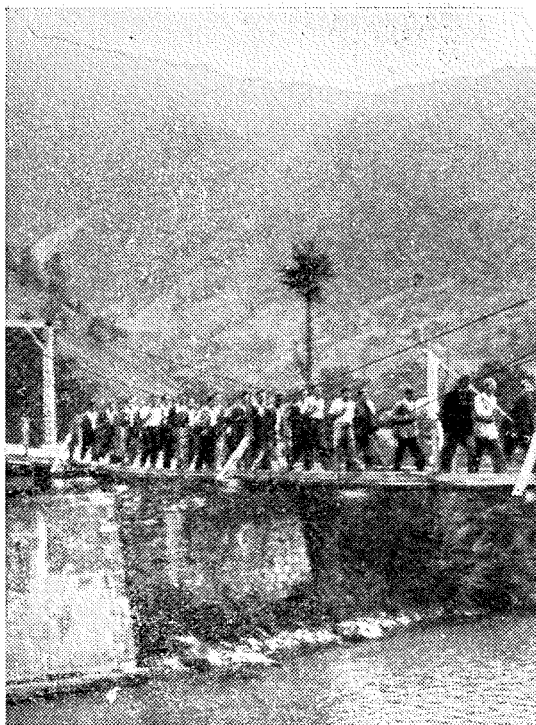
Mihi Marinku poročilo o pohodu patrolj. Dejal je, da je v sedemdnemnem pohodu partizanskih patrolj sodelovalo 52.430 borcev v 245 patroljah. Skupaj so prehodile patrolje 2090 km dolgo pot; pri tem pohodu so imele 327 borb ter 284 mitingov in sprejemov, pri katerih je sodelovalo okoli 112.000 ljudi. Če pa prištejemo k temu še nad 40.000 Ljubljancev, ki so pozdravili patrolje na cilju, je sodelovalo okoli 150.000 ljudi.

Podrobnosti o pohodu patrolj iz posameznih smeri pa so podali tovarišu Mihi Marinku še komandanti patrolj ter mu izročili bojne zastave. Miha Marinko je v prisrčnem krajšem odgovoru pozdravil vse udeležence partizanskega pohoda in vsemu slovenskemu narodu čestital k prazniku Dneva vstaje. Prečital je tudi čestitke, ki jih je poslal tovarišu Tito slovenskemu narodu ob 22. juliju. Nato pa je tovariš Franc Leskošek-Luka, prvi komandant Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, spregovoril udeležencem mogočnega zborovanja.

Številni podatki in poročila o mogočnem pohodu partizanskih patrolj po Sloveniji seveda ne morejo pokazati in predočiti ljudem vsega bogastva in občutkov tistih, ki so se pohoda udeležili, a tudi tistih, ki so »svoje fante« pozdravljali in sprejemali. Patrolje so se namreč prebijale skozi zasede, prehajale preko rek, in na svojem pohodu prirejale mitinge ter tako prihajale v stik z ljudmi. Nešteto je bilo primerov, ko so ljudje doživljali ob pohodu patrolj prav težke, a junaške čase iz NOB, ko so tedaj res »marširale« prave partizanske enote. Partizanska tradicija pa je po tolikih letih prišla do izraza vsepovsod prav ob pohodu teh patrolj. Tako za borce-udeležence patrolj, kakor za ljudi, ki so jih pričakovali. Kakor da se je čas obrnil, le da je bil sovražnik le »sovražnik«, in da je bilo marsikje težko dobiti borce, da bi bili »sovražniki«! Kajti vsakdo je hotel biti »partizan«, nihče pa sovražnik, ki bi bil premagan in ujet. Ponekod so ta »pereč« problem rešili tako (v Cerknici), da so »sovražniki« branili kraj pred napadom partizanske patrolje, se pred močnim napadom umikali v središče — tedaj pa se naglo zbrali v četo, ki je »postala partizanska«. Nato pa so skupaj nadaljevali pot.

Povsod seveda tega niso tako »reševali«! Zato se mnogokje »sovražne patrolje« niso hotele predati. V Kranjski gori se je na primer upirala sovražna zaseda dve uri, čeprav je bilo domenjeno (kar ni bila tajnost!), da bo trajala borba le 20 minut. Takih primerov je bilo seveda precej.

Prebivalci so sprejemali patrolje prav tako kot v času NOB. V Lazah so žene pričakale borce s pladnji polnimi prigrizka in s pijačo. Prav tako v Guštanju, Šmartnem, Zavodnjah, Podmelenju, Podgradu, Sr. Lokavcu, Vidmu, Pristavi, Gaberjah, Podhosti, Zabji vasi, Dvoru, Radohovi vasi, Št. Vidu, Tinjah, Špitaliču in še mnogokje drugje. Povsod so patrolje sprejemali kot »naše fante«. V idrijskem okraju

Severno-primorska patrolja na prehodu čez reko

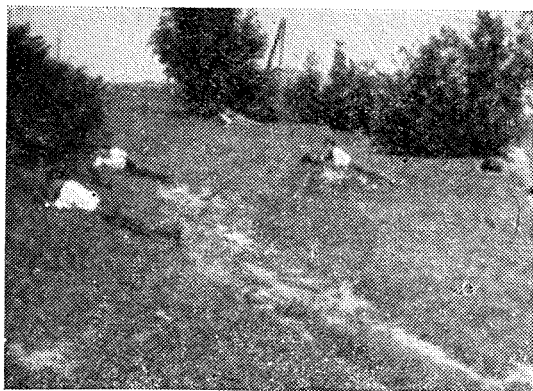
so neke napravili »ranjence«, vaščani pa so jih sprejeli, prepričani, da jim je pomoč res potrebna. Baje so se vaščani okoli »ranjencev« trudili nič z manjšo skrbjo kot v času NOB.

Posebno besedo je pri sprejemu patrolj imela skoraj povsod tudi mladina. Borcem so poklanjali šopke in jih pozdravljali tudi z raznimi pesmimi.

Tolminske patrolje so skoraj ves čas prodirale v dežju, neurju in v megli; v takih vremenskih neprilikah — ker je bil teren nepregleden — so jih vodili domačini. Najtežji pohod je bil nedvomno preko planine Sleme, ki je bila v megli. Sočo, Idrijo, Savinjo, Dravo, Krko ter številne

ZVEZA BORCEV V ŠKOFJI LOKI JE RAZSTAVLJALA

V okviru proslave 22. julija je mestni odbor ZB v Škofji Loki odprl zanimivo razstavo o NOB v škofjeloški okolici. Na razstavi, ki zaradi majhnega prostora ni bila obsežna, je bilo prikazano precej gradiva. Tako je bilo precej fotografij iz borb škofjeloške čete, slike prvih borcev, dalje fotografije 50 talcev, ki jih je okupator ustrelil za Kamnitnikom, originalna pisma raznih konferenc, poročila borcev in aktivistov, dva grafična prikaza borb loških partizanov, maketa bunkerja na Martinj vrhu, maketa bolnice nad Zlatim logom itd. Pozornost obiskovalcev je zbujal tudi načrt za dom Zveze borcev v Škofji Loki, kjer bodo uredili stalno razstavo iz NOB.

Kočevska patrolja v zasedi

Goriška patrolja na pohodu

potoke so patrolje prebrodile. Premočeni borci so se, kot nekoč partizani, sušili po domovih pri pečeh.

V lendavskem, ptujskem, slovenjgraškem, goriškem okraju in drugod, so se patroljam priključili vaščani s konji, vozmí in kolesi, ter z njimi »marširali« kilometre daleč, in jim v »borbah« celo pomagali. Včasih so kolone štele tudi po nekaj sto ljudi (v Lendavi 500, v Ptuj 800).

Goriška patrolja je med pohodom tiskala časopis »Pohod«. Izdelali so tri številke, skupaj 2400 izvodov. Ptujčani so sami izdelali 80 kg eksploziva, več karbidnih minometalcev in ročnih »bomb«. V celjskem okraju so patrolje obiskale stare partizanske družine. Povedano še to — ponekod so se oglašili tudi pri nekaterih hišah, kjer so bile včasih močne belogardistične postojanke. Tem so povedali prav po »partizansko«, da početja izdajalcev in belogardistov naši ljudje niso in ne bodo nikoli pozabili, in jim za to tudi ne bodo dovolili, da bi v tem času poizkušali znova oživljati svoje namere — protiljudsko delovanje. Še to so takim povedali, da jim ljudska oblast njihovih prekrškov ne očita vsak dan, temveč jim daje široko možnost, da se popravijo in pridružijo delovnim in poštenim ljudem socialistične domovine!

V Guštanju so »branilci« spremenili buldožerje — v »tanke« Čez Sočo pri Anahovem, čez Dravo, pod Lendavo in Borlom, po Ljubljani do »špice« so se patrolje prepeljale s čolni. Kjerkoli so bile akcije patrolj kombinirane s sodelovanjem JA, so bile akcije velika manifestacija borbene pripravljenosti. Zlasti je bilo to opaziti v pohodu čez Brda, kjer so sodelovale ostale enote JA, vendar tako, da so dale prednost bojnim patroljam. V Drežnici (Tolmin) so domačini patroljam priredili tudi »ljudsko stražo«. Na številnih mitingih so sodelovale tudi godbe, tako v Podgradu, Žireh in Dvoru, druge zopet pa so postavili mlaje (v Žužemberku, Veliki Polani, Zavrču, Muti, Majšperku in v Strnišču).

Ptujčani so del patrolje »motorizirali«; imeli pa so tudi svojo etapno kuhinjo. Radgončani so imeli prvo patroljo močno 500 borcev, kolesarski vod pa je štel 60 mož. Proti Borlu je spremljalo borce 800 vaščanov in vod 20 konjenikov. V Novi vasi (Konjice) so prebivalci ves čas obveščali patroljo o položaju »sovražnika«; kurirji so bili mladinci. V Trsteniku so vaščani pustili delo na polju in spremljali patroljo. V Konjiški vasi se je pridružila četa iz Loč, tako da je pohod nadaljevalo 250 borcev, med njimi 50 deklet in žena. Komisar ene čete je bila Nina Pokornova, prvoborka, sedaj poslanec. Od Peči do Kranjske gore je sodeloval pri pohodu Maks Krmelj, prvoborec iz Gorenjske.

Še številne so seveda podrobnosti iz partizanskega pohoda patrolj po Sloveniji. Več ali manj bodo ostale nezapisane, vendar pa vselej žive tako pri udeležencih patrolje, kakor pri ljudeh. In to vsepovsod, kjer koli so se patrolje ustavile. Prav tako pa bo ljudem in udeležencem patrolje vedno ostal v spominu občutek, da niso pozabili obiskati tudi številnih grobov in pokopališč, kjer počivajo naši borci — padli partizani in talci.

PARTIZANSKI DOKUMENTI - SLOVENSKI DOKUMENTARNI FILM

Ob deseti obletnici OF so v naših kinematografih prikazovali kratek dokumentarni film »Partizanski dokumenti«, film o slovenskih partizanih in o nekaterih dogodkih z NOB.

Mnogi se bodo vprašali, kako je nastal omenjeni film! Mnogo so partizani razmišljali, kako bi ohranili partizansko epopejo in številne zgodovinske dogodke tudi poznejšim rodovom. Fotografija, film? Že fotografski aparat je bil v partizanih redkost, kaj šele filmi, filmski papir in

priprave za razvijanje slik. Kdo bi si drznil torej misliti na filmsko kamero! Pa vendar —!

Po čudovitih poteh so prišle 1943. leta na osvojen ozemlje tri filmske kamere. Bile so za ozki film, toda snemalne kamere. Po drugih poteh je prišlo še nekaj sto metrov filma. In ljudje, ki se prej niso poklicno ukvarjali s filmom, so postali partizanski filmski reporterji. Začeli so namreč snemati na filmski trak dogodke iz partizanskega življenja. Tako so počasi nastajali kratki filmi, ki jih je bilo treba pri hajkah šestkrat

skupaj s kamerami prenašati in jih skrivati. Skoro vsi so tudi dočakali konec vojne. A kaj tedaj s to dragocenostjo? »Triglav film« je prišel na zamisel, da iz teh filmov sestavi dokumentarni film, v katerem bodo posnetki povezani v celoto. Jože Gale je napisal scenarij, Filip Bernard je skomponiral ustrezno glasbo — in v delavnicah »Triglav filma« je nastal film, ki je končno dobil naslov: »Partizanski dokumenti«.

O čem govori film, kaj prikazuje?

Avtorjem filma je uspelo umetniško prikazati dogodke od padca Turjaka do osvoboditve Ljubljane leta 1945.

Začetek filma — padec Turjaka — je dramatičen dogodek, ki kot epilog dolge in krvave drame močno učinkuje na gledalce. A padec Turjaka ne pomeni samo zmago nad belogardisti, temveč obuja tudi spomine na dobo fevdalizma, ko so nemški grofje tlačili naše ljudstvo. »A danes se je zgodilo«, piše Vladimir Dedijer v svojem dnevniku 20. septembra 1943. leta, »da se v brigadi, ki je jurišala na obzidje Turjaka, nahaja mnogo potomcev turjaških podložnikov, katerih slamnate hiše še vedno stoje pod obzidjem gradu. Kmečki sinovi, današnji partizani, točno poznajo vsak kot, vsak zid starega gradu, v katerega so nekoč vlačili njihove očete na šibanje, njihove sestre na izvajanje pravice prve noči, pa tudi njih poljske pridelke.« Ves film je poln močnih prizorov.

1. oktobra 1943: »V malem industrijskem mestu Kočevju so ljudje spet zadihali s polnimi pljuči«, tolmači napovedovalec. Filmska kamera nas privede v dvorano, v kateri se je zbralo na zasedanje SNOS 562 svobodno izvoljenih predstavnikov vsega slovenskega ljudstva.

Številna zavezniška letala so se zrušila nad slovenskim ozemljem. 700 ameriških in angleških letalcev, ki so se morali spustiti, so partizani rešili. Padlim talcem — skupnim borcem proti fašizmu — so izkazali vojaške časti. Posnetki pogrebov zavezniških letalcev so polni dostojanstva.

Začetek aprila leta 1945: iz Dalmacije se je preko Like prebila na osvobojeno ozemlje V. prekomorska brigada, sestavljena predvsem iz Primorcev in Štajercev. Bela Krajina, zibelka in sre-

Kot nekoč partizane, so tudi tokrat naši ljudje pristrčno in gostoljubno sprejemali patrolje partizanskega pohoda. Na sliki: dolensko patroljo so pogostili

dišče partizanstva, sprejema navdušeno nove borce, ki prihajajo na pomoč slovenskim brigadam. Kako lepi prizori, polni iskrene ljubezni!

V jutranjih urah 9. maja 1945. leta se pojavijo na ljubljanskih ulicah prvi partizani. Slišimo glas spikerja: »Vse blagoslove tebi, Ljubljana! Tisoče partizanov je v nočeh gledalo, kako ti med bunkerji in bodečo žico bleščijo oči...«

Se nešteto je takih in podobnih prizorov, ki močno prevzamejo gledalce, a prav za to, ker so snemalci bili ne samo opazovalci ali filmski operaterji, temveč udeleženci borbe.

Film »Partizanski dokumenti« pa ni samo dokument o naporih, težavah, zmagah in o tovarištvu partizanskih borcev, temveč je še mnogo več! To je edini ohranjeni film iz naše NOB. Zato je toliko težja izguba, ki so nam jo prizadejali Rusi. Nekaj filmov, ki prikazujejo partizanske borbe in pri katerih je moral snemalec v prvo bojno črto, je že med NOB prevzela ruska vojaška misija pri Glavnem štabu Slovenije. Filmi so bili poslani v Sovjetsko zvezo, da bodo tam bolje shranjeni. Toda iz Moskve se niso nikoli več vrnili! Vse naše zahteve so bile zavrnjene z izgovorom, da so se filmi izgubili. Seveda filmi o naši borbi so se morali »izgubiti«, kajti nedvomno so predstavljali preveč avtentičen dokaz in dokument o resnici naše ljudske revolucije, ki jo je bilo treba prikriti, seveda le za Sovjetsko zvezo!

Kljub temu pa predstavlja 600 metrov filma »Partizanski dokumenti« dragocen dokument naše partizanske epopeje.

NAPAD NA POGANIK PRI LITJI

V času, ko je bil izvršen partizanski napad na graščino Poganik pri Litiji, sem živel kot pregnanec v Srbiji, kamor me je z družino pognal okupator. Nekega večera v jeseni leta 1944 sem poslušal radijsko oddajo »Glas Amerike« in slišal, da so partizani napadli nemško posadko v graščini Poganik. Radio je povedal več podrobnosti o tem napadu. Reporter ameriškega radia je povedal tudi, da je bil pri napadu ranjen in kako so ga zvesti partizanski tovariši prenesli v oskrbo k samotnemu kmetu nad Jančami. Ta ameriški dopisnik, ki je bil dodeljen partizanskemu poveljstvu v Zasavju, je opisoval v svojem poročilu vse podrobnosti napada, njegove rešitve ter bivanja v mali kmečki hiši pri zasavskem kmetu, ki je bil tudi priložnostni čevljar in je partizanom krpal obutev.

Po osvobojenju Beograda sem kupil v neki knjigarni ameriški list »Life« (izgovori Lajf), kar pomeni »življenje«. Izredno sem bil vesel, da sem naletel tudi v tej ameriški reviji na poročilo o bitki za Poganik v Zasavju. V članku je bilo več ilustracij, ki so dopolnjevale besedilo in prikazovale motive iz borbe za graščino Poganik.

Še tretjič sem naletel na sliko o teh borbah in sicer v Ameriškem družinskem koledarju za leto 1945, ki ga mi je poslal rojak, tovariš Erazen Gorshe, doma iz Štange pri Litiji, zdaj živeč v Clevelandu, kjer se pridno kulturno udeležuje, saj je ustanovil ameriškim Slovencem Slovenski narodni muzej, sodeluje pa kljub temu, da je že prekoračil Abrahamova leta, s svojo hčerko in zetom tudi pri tamkajšnjih gledališčih.

Iz navedenih virov sem spoznal kako so inozemci ocenili važnost tega uspelega napada na Poganik, zlasti še, ker so pri tem napadu prvič sodelovala tudi zavezniška letala.

Uvodoma naj povem še nekaj o Poganiku. Ta graščina je bila stara več stoletij. Zidali so jo Verniški graščaki, ki so imeli svoj matični dom v Verniku, zdaj že popolnoma porušeni graščini nasproti železniške postaje Kresnice. O Verneku ni več ne duha ne sluha, tudi razvalin ni več. Poganik pa je pridobil na veljavi pred sto leti, ko so vrtali pod njim železniški predor. Poganik se nahaja med Litijo in Kresnicami, prav blizu Save, streljaj od železniskega mostu.

V času NOB je bila ta postojanka sila važna, saj so Nemci iz Poganika nadzirali obrambo železniškega mostu in predora pod graščino. Prav zaradi tega so Švabi to obrambno točko močno utrdili. Ob vhodu na most so zgradili močne bunkerje, na višinskih točkah nad mostom in graščino so imeli utrjena obrambna mesta, ki so jih okrepili celo s topovi, v graščini pa je bila nastanjena močno oborožena nemška posadka.

Partizani so vedeli, ako razbijejo postojanko, so vzeli Nemcem iz rok eno izmed najbolj važnih točk v Zasavju na železniški progi Ljubljana—Zidani most.

Prav zaradi tega so dodobra pripravili napad na Poganik in k napadu pritegnili tudi zavezniško letalstvo.

V napadu so sodelovale enote VII. korpusa in edinice Kamniško-zasavskega odreda, ki so najbolj poznale ves teren. Partizanski štab je izdelal vse podrobnosti za napad. Napad je bil določen za 20. september 1944. Istočasno z napadom na graščino Poganik so izvedli tudi napad na most in na sosedno železniško postajo Kresnice, da bi tako razdelili nemško obrambo na tri točke in jo s tem oslabili.

Prvi napad je bil iz zraka. V popoldanskih urah so priletela zavezniška letala in ometavala graščino z bombami ter z ognjem iz mitraljezov.

Koroška patrolja v Črni

Takoj po zračnem napadu je stopila v akcijo partizanska artilerija. Ko je tudi partizansko topništvo razrahljalo nemški posadki živce, so vdrlj proti graščini partizanski jurišni oddelki, ki so se zadrževali po bližnjih vaseh.

Med kmeti okrog Poganika še danes pripovedujejo o neustrašnih partizanskih borcih Justinu Novaku, Nacetu Oblaku in Dolfetu Krašovcu, ki so z ostalimi vojnimi tovariši prvi vdrlj v graščino in so v ostrem boju moža z možem navalili na okupatorsko vojsko.

Partizanska vojska je dobila v Poganiku precejšnjo množino orožja, obutve, uniform in hrane. Kmetje iz okolice Poganika pa so s ponosom na svojo ljudsko vojsko zrlj na kolono ujetih Nemcev, ki so jih partizani vodili s seboj.

Da bi se švabska vojska ne mogla spet na novo utrditi v graščini, so partizani graščino razrušili.

Istočasno se je vršil kombiniran napad na bližnji železniški most v Zgornjem logu.

Napad je bil zvezan z velikimi težkočami, ker so ga varovali Nemci iz dobro utrjenih bunkerjev in tudi s pehoto, dvema tankoma in vrsto topov, postavljenih na višinskih točkah nad mostom.

Ta most so partizani napadli že večkrat poprej, zlasti 18. februarja 1944, ter ga poškodovali in onespobili za krajši čas. Zaradi važnosti prehoda pa so Nemci hiteli s popravili poškodb.

Istočasni napad na graščino Poganik je onemogočil dostop nemške obrambe na most, zato je bila tudi akcija na most uspešnejša. Vsa nemška obramba mostu je dajala oster odpor. Partizani pa so z levjo silo udarjali po Švabih. Najbolj kritičen trenutek je nastal takrat, ko sta v borbo za most posegla dva nemška tanka. Toda, to so bili le kratki trenotki nemške nadvlade. Komandant zmagovite Gubčeve brigade tov. Jesen-Vinko Mojškerc je s protitankovsko puško razbil oba nemška tanka in ju onespobil za borbo.

Partizani so nato navalili na most, ga zavzeli in razrušili.

S tem napadom so partizani presekali železniško zvezo skozi Zasavje. Proga skozi Zasavje je izpadla iz prometa.

Istočasno je bila tudi izvedena tretja akcija tega večjega kombiniranega napada in sicer napad na utrjeno nemško postojanko in železniško postajo v Kresnicah. Akcijo na Kresnice je vodil namestnik komandanta tov. Janez-Miran Šubic. Partizanski vojski je uspelo, da je v drznem in dobro premišljenem napadu presenetila sovražnika in ga vrgla iz Kresnic. Tudi tej partizanski četi je prišel v roke precejšen plen.

Tako je bil 20. septembra 1944 težek dan za Švabe v dolini. Izgubili so tri važne oporne točke, utrpeli mnogo ujetnikov in tudi precej smrtnih žrtev.

Z MILANOM ŠARANOVICEM V NAPAD NA KABLENO GLAVICO

Za jugoslovanske narode je mesec julij zgodovinsko zelo pomemben. Ko je pred 10. leti Centralni komitet KPJ dal navodila za pričetek ljudske vstaje, so po vsej naši domovini zapokale uporniške puške, ljudstvo se je začelo zbirati na oborožen odpor proti fašističnim zavojevalcem. V nekaterih predelih prej, v drugih nekaj dni pozneje, se je pričel upor, vsi pa dokazujejo, da je bil pričetek boja točno določen in da je bil upor tudi enotno organiziran. 7. julija je proslavljal srbski narod obletnico pričetka ljudske vstaje, 13. julija črnogorski, 22. julija slovenski in 27. julija narodi Bosne in Hercegovine ter LR Hrvatske. Makedonsko ljudstvo je pričetek oboroženega boja za svobodno življenje proslavilo 2. avgusta, ki ga spominja tudi na Ilendensko vstajo leta 1903.

Objavljamo odlomek iz razgovora z Djordjem Dragičevićem, ki je bil med prvimi borci črnogorske vstaje. Ker je glavni junak te zgodbe tudi nam Slovincem dobro znani narodni heroj Milan Šaranović, je to pripovedovanje še posebno zanimivo.

*

»Milana Šaranovića tudi Slovenci dobro poznate, saj je bil med tistimi partizanskimi voditelji, ki jih je leta 1942 poslal Vrhovni štab v Slovenijo,« je začel svoje pripove-

dovanje poročnik Dragičević, eden prvoborcev črnogorske ljudske vstaje. »Povedal vam bom zgodbo, kako smo z Milanom Šaranovićem napadali Kableno glavico, kjer je takrat taborila cela italijanska divizija skupno z večjo skupino četnikov.

Jaz sem bil takrat v 2. bataljonu zetskega odreda, naš komandant pa je bil Milan Šaranović. To je bilo leta 1942, ko so Italijani že mislili, da so partizanske sile v Črni gori popolnoma uničili. Četniki so kar očitno hodili z italijansko vojsko ter bili nekaka predstraža bojazljivih Italijanov.

Komandant zetskega odreda je bil takrat Blažo Jovanović. Štab odreda je bil v Gornjem Polju. Jaz sem prišel prav v tistem času iz Foče, kjer je bil Vrhovni štab. Ko sem se javil v pisarni odreda, so mi rekli, naj si sam izberem bataljon, v katerega hočem. Izbral sem si 2. bataljon.

Prvi vtis, ki sem ga dobil o Milanu Šaranoviću, je bil, da je zelo trd, mogoče celo krut, a pozneje sem to mnenje o njem precej spremenil in sem videl, da je bil človek plemenitega značaja, do dna duše pošten, izredno tovariški, z zelo razvitim čutom dolžnosti do skupnosti. V bataljonu so me navdušeno sprejeli. S sabo sem namreč prinesel nekaj nad 20 nabojev in to je bil takrat zaklad. Večina borcev je imela namreč le po tri naboje, zato so nas nekateri šaljivo imenovali »trometkoviče«.

Naš bataljon je bil na položaju 15 km južno, ostali pa so imeli zapadno od Nikšića. Naša naloga je bila blokirati ceste. Na tem položaju je dobil odred nalogo napasti italijansko divizijo, ki se je s četniki utaborila na planini Kablena glavica.

Po načrtu bi se moral naš bataljon čimbolj neopazno približati Kableni glavici. Na določenem mestu bi moral

Gorenjska patrolja na pokopališču talcev v Dragi pri Begunjah

imeti zvezo z ostalimi bataljoni. Vnaprej je bil tudi določen čas napada.

Bataljon se je s svojega položaja počasi pomikal proti cilju. Da boste boljše razumeli naš pohod, moram povedati, da pri nas ni takih gozdov kot so tukaj v Sloveniji vsepovsod. Mi smo krenili po pustem predelu. Četniki so prej močno izropali vasi, da nismo mogli dobiti tudi nobene hrane. Izkopavali smo zoreči krompir in ga kar surovega jedli, ker nismo mogli kuriti ognjev, da nas sovražnik ne bi opazil.

Določenega dne smo prav hoteli kuhati skromno kosilo, ko smo nenadoma dobili povelje: Pokret! Ponoči smo se neslišno priplazili do obronkov planine Kablena glavica, od koder smo lepo videli ognje ter veliko sovražnikovo taborišče. Milan Šaranović je kot dober komandant poslal izvidnice in čakal le še kurirja, ki bi moral prinesiti podrobnosti za napad. Za napad določena ura je bila že zdavnaj mimo, a kurirja še ni bilo. Milan Šaranović je čakal in z njim smo bili nestrpni tudi vsi drugi. Tedaj pa se je pokazalo, kako močno razvit je v njem čut dolžnosti. Ker ni bilo kurirja, je mislil, da so si drugi bataljoni odreda premislili in da si ne upajo napasti sovražnika v veliki premoči. Zanj pa je bilo glavno povelje Glavnega poveljstva in to je bilo: napasti sovražnika. In Šaranović se je odločil.

Zbral je okoli sebe ves bataljon in brez olepšavanja povedal, koliko je Italijanov in koliko je nas. Še danes se spominjam, kako so nam vsem segle v srce njegove besede, ko nas je pozval, naj izpolnimo nalogo Glavnega poveljstva. »Pa četudi vsi pademo, dokazali bomo, da se Črnogorci nikoli ne umaknejo pred težko nalogo!« (Takrat smo vsi mislili, da je bila vmes izdaja. Pozneje smo zvedeli, da je bil kurir sicer na poti, a da nas ni našel.)

Naš bataljon je štel takrat 80 moških, italijanska divizija pa najmanj 10.000. Imela je tudi težko orožje in topništvo ter nekaj motoriziranih enot. Razen tega je bila z njimi večja skupina, najmanj 1000 četnikov.

Milan Šaranović je skrbno proučil položaj in napravil načrt. Na zboru nam je svoj načrt razložil: neslišno se bomo priplazili do sovražnikovih straž in na Šaranovičev strel z bombami udrti v taborišče. Italijani so imeli prav takrat v taborišču veliko praznovanje. Ker smo se premaknili iz prejšnjega položaja skrajno previdno, ni niti slutil, da je

v bližini kje kakšna večja partizanska enota. Za vsak primer so taborišče ogradili s kamenitimi bunkerji, kjer so se mejevale straže.

Noč je bila temna. Ker je bil prostor taborišča zelo obsežen, smo se tudi mi razvrstili v razdalji kakšnih 50 m drug od drugega. Ko sem se plazil proti taborišču, kjer je gorelo nešteto večjih ognjev, se mi je od časa do časa zdelo, da prodiram sam proti taborišču. Brez večjih težav sem prišel do kamenite ograje, za katero je stopala sem in tja četniška straža. Nekajkrat se je ta stražar poltiho pogovarjal s svojim sosedom. Sosed ga je enkrat opozoril, da se mu zdi, da se na prostoru pred njim nekaj premika. Čet-

nik pred menoj ga je pomiril: »Ti slabo vidiš! Partizanov ni več, saj smo jih dodobra prehajkali.«

Vsaka minuta je bila neskončno dolga. V roki sem držal bombo, pripravljeno za vsak primer. Že sem mislil, če ni morda tudi pri nas prišla vmes izdaja, ko se je oglasil prvi strel. Komaj sem se prav pognal na kamenito ograjo in podrl stražarja, že je pokalo na vseh straneh. Z vseh strani so se oglašali klici juriš.

Težko je opisati presenečenje, ki smo ga napravili s svojim napadom. Sovražnik nas ni niti najmanj pričakoval in izprva sploh ni mislil na obrambo. Prva stvar je bila, da smo pogasili ognje. To je bilo kot nalašč za nas. Planili smo v sovražnikove gručice. Večkrat se mi je zgodilo, da nisem vedel, s kom se prerivam. Tedaj so začeli Italijani streljati in razvnela se je praveca bitka med njimi samimi. Tako se je 80 partizanov borilo sredi fašistične divizije.

Iz teme se je oglasil Šaranović in zahteval, naj se predajo. Italijani si niti niso mislili, da napada le 80 partizanov, ker se jim je zdelo pač nemogoče, da bi si tako majhna enota upala napasti celo dobro oboroženo divizijo. Pred štabnimi prostori se je pokazala bela zastavica.

Šaranović je zaslutil v tem past. Sovražnik je hotel z navidezno predajo ugotoviti naše številčno stanje. Šaranović je uganil njihovo namero, zato je dal signal za umik. Pobrli smo nekaj orožja in se začeli umikati. Ponoči je bilo seveda težko ugotoviti, kje je meja sovražnikovega ozemlja. Jaz sem mislil, da smo že nekje izven taborišča, ko se je nenadoma pojavil pred mano četnik. Ker sem bil skoraj enako oblečen, me sprva niso odkrili, potem pa me je nekdo ustrelil, da sem padel čez ograjo kamenitega bunkerja. Zadel me je v roko in sem močno krvavel. Četnik se je sklonil nadme in je videl, da sem ves krvav, je mislil, da me je smrtno zadel. Ko se je nekoliko odmaknil, sem se počasi izvlekel nekaj metrov stran, si z zavojem prevezal roko in se umikal iz taborišča.

Ko se je zbral bataljon na zbornem mestu, smo videli, da smo imeli le malenkostne žrtve. Zdi se mi, da smo pogrešili le nekaj borcev. Zaplenili pa smo precej avtomatskega orožja, in kar je najvažnejše, med Italijani je zavladal preplah, saj niso nikoli zvedeli, koliko nas je bilo.

O tem napadu pa je črnogorsko ljudstvo spletlo mnogo legend in ime Šaranovića obdalo s slavo partizanskega junaka.

VEČERNI SPOMINI

G A B E R

(Odlomek)

Stari Treven se je v spominih rad vračal v preživele dni. Pet let je že minilo, odkar se je končala vojna, pa so bili vsi dogodki, ki jih je med vojno preživel, tako sveži v njem, kakor da so se včeraj zgodili. Le žalosti mu niso več zbujali, čeprav so ga med vojno zadeli težki udarci. Na dnu srca mu je sicer še ostalo nekaj bolečini podobnega, a se je temu privadil, kakor se telo privadi zarastlinam stare rane, v katerih ga ob slabem vremenu še vedno trga in zbada. Zato so mu bili spomini le še v tolažbo, z njimi si je krajšal svojo samotno starost, hkrati pa si lajšal tegobe, ki so ga zadele.

Sedel je v jesenskem soncu in premišljajal:

Kdaj se je prav za prav zanj vojna začela? Ali ne tistega dne, ko je prišel k njemu bratranec, pri katerem se je sin učil za kovača in povedal:

»Ti, Ivan je včera odšel.«

Ob tej novici mu je začelo srce močnejše udarjati. Nagonski se je ozrl okrog sebe, kakor da se boji, da je kdo slišal. Ni pa bratranca vprašal, kam je Ivan odšel. Saj je tako vedel: v gozd, kakor drugi.

»Moj je šel že pred dobrim mesecem, na, zdaj pa še tvoj. Mislil sem, da ti moram povedati, če se kaj zgodi.«

Od tistega dne ga je vselej stisnilo pri srcu, če so se kje v gozdu oglasile strojnice ali puške.

»Ali so se udarili z Italijani? Morda je kdo padel ali obležal ranjen?«

Pri tem je seveda mislil predvsem na sina, zaradi sina pa tudi na druge.

Tudi v ženi se je dogajalo kakor v njem. Prve dni po tistem, ko sta zvedela, da je odšel Ivan v partizane, med

8307 NOVIH ODLIKOVANI

Prezidij Ljudske skupščine FLRJ je pred praznikom dneva vstaje v Sloveniji podelil za zasluge v narodnoosvobodilni borbi 8307 odlikovanih borcem, borkam in političnim delavcem iz Slovenije.

V trboveljskem okraju so prejeli 587 odlikovanj, v Črnomlju 422, v ljubljansko-okoliškem okraju 846, v okraju Kranj-okolica 692, v gorishkem okraju 873, v postojnskem okraju 848, v novomeškem 517, v Ljubljani-mestu 1052 itd.

Po vseh okrajih pa zbirajo podatke za razdeljevanje odlikovanj, ki bodo razdeljena ob desetletnici JA — 22. decembra tega leta.

NOVI NARODNI HEROJI IZ HRVATSKE, BOSNE IN HERCEGOVINE

Prezidij ljudske skupščine FLRJ je za največji heroizem v boju proti ljudskim sovražnikom ter za dokazano požrtvovalnost, junaštvo in zasluge v osvobodilnem boju, odlikoval z redom narodnega heroja 15 borcev iz LR Hrvatske in 24 borcev iz LR Bosne in Hercegovine.

sabo nista govorila o njem, kakor da se boji o tem govoriti. To nenaravno stanje je prekinila žena. Ko je v nedeljo pospravljala po omari, je rekla:

»Na, pred tremi tedni mi je Ivan poslal jopico, da jo operem. Zdaj pa je odšel brez nje. Noči pa so še hladne. Da se le prehladil ne bi.«

Kadar je deževalo, je bila vsa v skrbeh: »Kar naprej lije. Oni pa so v gozdu; morda nimajo nikakršne strehe nad sabo.«

Rekla je oni, čeprav je tudi ona mislila na Ivana. Toda zaradi sina so ji postali tudi drugi partizani, kakor da so njeni otroci.

Neke noči je potrkalo na okno. Ker je še bdel, je koj zaslišal trkanje. Hotel je tiho vstati in iti odpirat. Toda že je bila tudi žena pokonci. Napol napravljena sta hitela k večnim vratom.

Pred vrati sta bila dva partizana. Ko je žena v kuhinji s tresočo se roko prižgala luč, so se obema oči kar pripile na prišleka. Enemu je bilo morda kakih sedemnajst let, drugemu ne več kakor dvajset. Puški sta držala v rokah, hrbta sta se jima krivila pod težkima nahrbtnikoma. Poznal ni nobenega.

»Saj je pri vas pri Trevnu,« je vprašal starejši.

»Pri nas!«

»Pismo imava za vas.«

»Pismo,« je zašepetala žena. S tresočo se roko je segla po drobnem, skupaj zganjenem listu papirja, na katerem je bil njen naslov. »Od Ivana,« se ji je iztrgalo iz prsi kakor vzdih.

Pismo je bilo skopih besed, komaj nekaj vrstic. Žena je trikrat preletela pisanje pa ni iz njega zvedela drugega, kakor da je Ivan zdrav in da ju pozdravlja. Prav za prav je bilo tudi to veliko. Z obraza se ji je bralo skoraj brezumno veselje. Hkrati pa je bilo še toliko stvari, ki bi jih rada zvedela. Sprašujoče se je ozrla v partizana, ki sta ji prinesla pismo.

»Tako malo piše,« je rekla tiho. »Povejta mi no, ali je zdrav?«

Starejši se je zasmel: »Seveda je zdrav, mati. Pri nas smo vsi zdravi. Videl pa ga nisem. Pismo sem dobil po naši kurirski pošti. Prišlo je z Dolenjskega.«

To, kar je povedal, je bilo precej nerazumljivo za oba. Le kako je prišel Ivan na Dolenjsko, zakaj ni ostal v domačih gozdovih? In kako je mogel poslati pismo, če je tako daleč?

Žena si je mela oči, kakor da jo ščeme od dima. Trepalnice so ji pospešeno pomežikovale. S tresočo se roko se je dotaknila starejšega partizana in vprašala z zastajajočim glasom:

»Povejte mi, ali je hudo v gozdu... ali... ali... vas zebe?«

V srcu ji je najbrž ležalo nekaj drugega, a ni znala vprašati. Tisti hip se ni spomnila na drugega kakor na mraz, čeprav je bilo že skoraj poletje.

Njemu je bilo nekam nerodno zaradi ženine mehko-be.

»Nikar ne kokodajskaj,« jo je zavrnil. »Saj nimaš piščancev pod krilom. Pojdi rajši v kuhinjo in jima zavri mleka. Saj vidiš, da sta fanta potrebna okrepčila.«

Ni minilo dolgo, ko se je vrnila z dvema velikima skodelama vročega mleka. Vsakemu je odrezala tudi velik kos kruha. Zjutraj ga je spraevala, ali bi zamesila ali ne. Težko je bilo za moko, zato sredi tedna ni nikoli pekla. Tisti dan pa kakor da je nekaj slutila.

Ko sta partizana jedla, je zopet nekam zginila. Vrnila se je z majhnim zavojem.

»Tole sem pripravila za Ivana, če mu moreta oddati.«

»Eh, mati, pismo bi laže oddala. Saj veste, naša pošta ni taka, kakor ona v dolini. Nimamo ne vlakov ne avtomobilov, še voz ne. Vse moramo na hrbtih prenesti. No, pa bova že oddala, saj je za tovariša. Mi partizani smo kakor velika družina.«

To je povedalo tudi naslednje Ivanovo pismo, ki sta ga prejela čez dobra dva meseca. Vse je dobil, kar sta mu poslala. Le kruh da je bil trd in plesniv.

»Nikar mi več ne pošiljajte kruha,« jima je pisal. »Rajši ga dajte partizanom, ki bodo potrkali na naše okno. Vsak partizan se tako razveseli kruha. Saj nismo lačni, le kruha nimamo. Kadar ga kje dobim, mi je tako kakor včasih, ko ste mi odrezali velikonočno potico.«

Odslej je žena dala partizanom tudi zadnji kos kruha. »Mojemu pa morda kdo drug da,« je mnogokrat rekla.

Seveda, vsak dan ni bilo kruha pri hiši. Toda partizani kljub temu niso odšli lačni, če so potrkali. Dobili so mleka ali pa vsaj krompirja v oblicah. Zato so se tudi vse raje in vse pogostejše oglašali pri njih. In morda ne samo zaradi tega, morda tudi zato, ker jim je bila Trevnova hiša odprta kakor lasten dom, ker sta jih oba z ženo sprejemala z odprtim srcem, z radostnim licem. Morda jim je prestani krompir zato tako dišal, ker so vedeli, da jim ga ponujajo dobre roke.

»Tudi danes bi bil dal, kar bi mogel, če bi bilo tako kakor med vojno in bi fantje potrkali na okno,« so se mu spomini za hip ustavili. »Dal bi z dobrim srcem in vedrim obrazom. Kdor daje z nejevoljo, je boljše, da ne daje. Tak kruh je grenak in trd, zvečiš ga in zvečiš, a so ti usta suha, grlo pa polno, kakor da te hoče zadušiti.«

Misli so se mu zopet vrnile v preteklost. Spomnil se je tistega deževnega jutra, ko ga je pognalo iz postelje močno streljanje okrog hiše. Z ženo sta se stisnila v shrambo, kjer je bilo eno samo majhno okence, stene pa debele, zidane iz surovega kamna. Tri ure so strojnice nenehoma drdrale, vsakih nekaj minut pa je še zagrmelo, kakor da nekdo z minami rije v hrib. Šele po treh urah se je jelo streljanje oddaljevati, okrog poldne pa je popolnoma potihnilo. Pomolel je glavo skozi okence in ker ni opazil ničesar, sta z ženo zapustila skromno zavetišče.

Dež je ponehal, oblaki so se jeli trgati, skozi redke presledke je od časa do časa posijalo sonce. Iz gozda so se tu in tam dvigale bele megle, veter pa jih je odnašal proti zahodu. Lazi in gozd so se zdeli kakor zapuščeni.

Stopil je po vrtu. Ko so mu begnile oči v dolino, so se mu zazdele megle, ki so se dvigale od tam, preveč sive. V nos mu je udaril smrad po dimu. »Požigajo,« ga je spretelo. Nagonski se je ozrl na svojo hišo, kakor v strahu, da se je tudi na njegovi strehi že pokazal petelin. Nekaj čudnega se mu je zbudilo v duši: kakor da je hiša dobila oči, pa na smrt preplašena strmi vanj in ga prosi pomoči. Tisti hip se je šele zavedel, kako rad ima to hišo; če jo požogo, mu bo hudo po njej, kakor da mu je umrl drag človek.

Toda okolica je bila mrtva. Nikjer ni bilo videti nobenega italijanskega vojaka. Tudi puške in strojnice se niso nikjer več oglašale. Le ropotanje motorjev se je slišalo iz doline.

Neka neznana sila ga je vlekla naprej. Prestopil je vrtni plot, nato škarpno laza, na robu gozda pa se je ustavil. Tam je raslo gosto grmovje, med grmovjem pa je bila plitka udrtnina kakor jarek. Zazdelo se mu je, da je v tistem jarku nekaj zastokalo.

Razgrnil je goste veje in obstal kakor okamenel. V jarku je ležal človek.

Treven je dolgo strmel vanj, hkrati pa poslušal, če bi od kje začul kak sumljiv šum. Toda razen kapljanja od vej ni bilo v gozdu slišati ničesar. Šepetaje je vprašal:

»Kdo pa si? Ali si se skril pred Italijani?«

Tudi oni je sprašujoče zarl vanj. Obraz mu je bil blede, oči nemirne vročične. Na glavi je imel kapo z rdečo zvezdo, zraven njega je ležala puška. Na vprašanje ni koj odgovoril. Šele po krajšem premišljevanju je šepnil:

»Ali so Italijani že odšli?«

»Nikogar ni tod okrog. Zdaj se lahko skobacaš iz jame.«

»Ranjen sem,« je povedal po kratkem obotavljanju.

»Ranjen.« Zdaj je šele razumel bledico njegovega obraza. »Kam pa te je zadelo,« je vprašal zamolklo.

»V nogo. Semkaj sem se še priplazil, naprej ne morem. Dokler se mi rana ni razbolela, mi je noga še nekoliko služila, zdaj pa se še nasloniti ne morem nanjo. Zvečer se bom moral po rokah plaziti proč.«

»Ne, tu ne smeš ostati do noči,« je po daljšem premišljevanju dejal on. »Lahko se Italijani vrnejo in te dobe. Včasih imajo s seboj tudi pse. Najbolje bo, če te odnesem domov. Komaj pet minut od tu je moja hiša. Tam te bom že nekam skril. Morda v seno.«

Izvil se je iz grmovja, da še enkrat pogleda, če res ni nikogar v bližini. V gozdu se je še vedno slišal le šelest padajočih kapelj. Poleg tega je veter tudi pripodil gosto meglo, tako da ni bilo videti niti dvajset korakov daleč. Hitro se je vrnil v jarek in si naložil ranjenca na rame. S težkim bremenom se je počasi premikal čez laz. Kljub temu, da je bila megla, se mu je zdelo, da ga gleda na desetino oči in da morajo vsak čas zagrmeti puške. Sleherna mišica je trepetala v njem. Z obupnim pogledom je meril razdaljo pred sabo, pa se hiša ni in ni hotela izluščiti iz megle.

Ko je končno le zaprl vrata za sabo, se mu je odvalil kamen od srca. Poklical je ženo, da mu je pomagala ranjenca prevezati in da mu je skuhala mleka. Ko pa je začel premišljati, kam bi ranjenca skril, ga je nenadoma stisnilo pri srcu: »Kaj če hišo požgo?«

Čelo se mu je orosilo. Skoraj prestrašeno se je ozrl v ranjenca. Nato je iztisnil iz sebe: »V dolini požigajo.«
(Se nadaljuje)

OB 10 LETNICI JA — NOVI FILMI

Podjetje za proizvodnjo filmov iz Jugoslovanske armade »Zastava - film«, bo v počastitev 10 letnice ljudske revolucije in JA na številnih svečanostih prikazovalo tudi nekaj novih dokumentarnih filmov. Iz ciklusa filmov »Jugoslavija 1941 do 1945«, ki ga režira tovariš Djorđević, je oddelek za dokumentarne filme pripravil že dva od štirih filmov. V teh filmih bo prikazan vdor fašističnih osvajalcev v nekatere evropske države, napad na Jugoslavijo in odpor naših narodov proti fašistični tiraniji. V filmih bo prikazana tudi ustanovitev partizanskih odredov, njihove akcije, osvoboditev ozemlja itd. Zelo zanimiv bo zlasti film »Meja«, v katerem bodo dokumentarno prikazane oborožene provokacije in incidenti, ki jih dan za dnem prirejajo bolgarski, madžarski, romunski in albanski informbirojevci. Prikazano pa bo tudi življenje in delo naših obmejnih vojaških enot (graničarjev), v oddaljenejših karavlah. Prikazovali pa bodo še nekatere druge filme, kot »Nedokončan življenjepis«, »Dve zgodbi z izleta«, »Na logorovanju« itd.

SPOMINI NARODNEGA HEROJA

STANKO SEMIČ-DAKI

(Nadaljevanje)

Drugi bataljon Tomšičeve brigade, ki ga je vodil tovariš Ris, je ostal zato v Begunjah in oborožil teh 150 ljudi, katere je moral oddati Tomšičevi brigadi. Zvečer sta dva bataljona Tomšičeve prispela v Cerknico in prevzela položaje 7. brigade, ki je morala zapustiti Cerknico še tekom noči in se premakniti nazaj na Primorsko proti Ilirski Bistrici. Bataljona sta prevzela stražarske postojanke v Cerknici in napravila zasedo proti Rakeku. Sedma brigada je imela v Cerknici lahki tank, blindo ter večji rešilni avtomobil. Vse to je pustila Tomšičevi brigadi. Bataljoni brigade so se razmestili in odšli počivat. V zgodnjih jutranjih urah smo zaslišali pokanje poedinih pušk od Rakega in Cerkniškega jezera. Dežurni je poslušal, kaj je to. Mislili smo, da se morda borci igrajo s puškami, toda približevali so se Nemci. V Cerknici je bilo precej naše vojske. Bataljoni Tomšičeve brigade so hitro zasedli položaje v prvih hišah proti Rakeku in sprejeli borbo z Nemci. Komaj so dobro pričeli z borbo kar se je začelo vpitje. Potrebno je bilo minirati cesto proti Rakeku, ker se je čulo brenčanje težkih nemških tankov. Vendar je bilo to že prepozno, ker je bila četa že pod nemškim mitraljezskim ognjem. Drugi bataljon, ki se je nahajal v Begunjah, ni prav nič vedel, da se je ostali del brigade sprijel z Nemci. Ko pa je dobil povelje, je takoj začel napadati Nemce v hrbet med Begunjami in Cerknico. Drugemu bataljonu je uspelo Nemce odvrniti od Cerknice in jih prikleniti nase, jih z jurišem odbiti s položajev na cesti med Cerknico in Begunjami. V Cerknici pa so se borci pripravljali za napad na Nemce, ki so presekali cesto Cerknica-Begunje in nas obkolili. Začeli so se nalagati v avtoblindo. Dva naša tankista pa sta odvihrala naprej s tanki. Med tem je osem težkih nemških tankov pridrl v Cerknico, ker je nastala zmeda med onimi, ki so komaj prišli v brigado. Niso vedeli, ali naj se bore ali naj se predajo. Jasno je, da je ostali del brigade s starimi borci sprejel borbo.

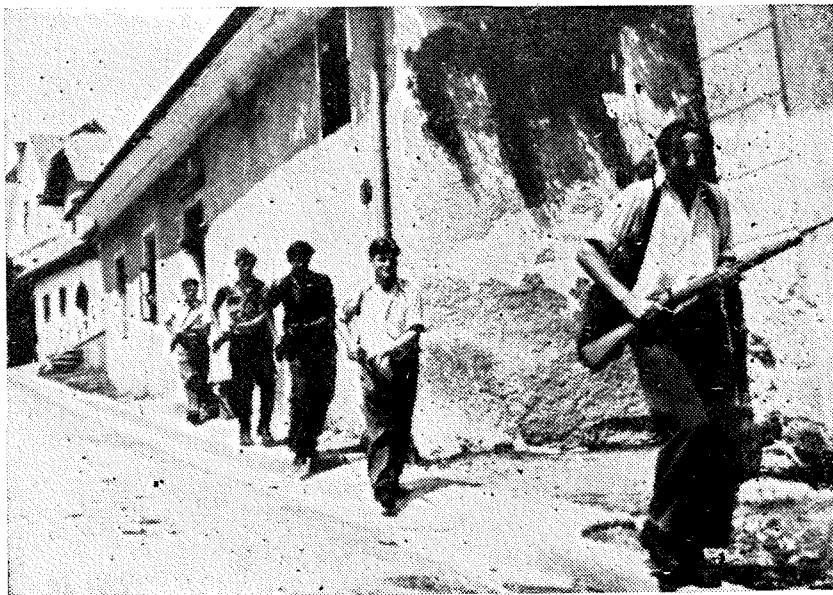
Obe brigadi sta se zaradi močnega pritiska nemških tankov in pešadije začeli umikati proti Slivnici. Umik je bil težak, ker so se morali borci premetavati od grma do grma, hkrati pa neprestano drži mitraljezki ogenj, da ni mogla nemška pešadija nemoteno streljati na naše položaje. Naš umik iz Cerknice je povzročil med novodošlimi borci paniko, da so se predajali. Nemci v tankih pa se za to niso zmenili, temveč so streljali po njih. Dva naša tankista, ki sta se vrnila v Cerknico, iz borbe na cesti Cerknica-Grahovo, nista vedela, da so v Cerknici že Nemci. S svojim lahkim tankom sta privozila do nemškega tanka, ta pa je našega kar pogazil. Iz gorečega tanka sta naša tankista brž skočila ter iskala kritja za nemškim tankom. Kmalu sta izkoristila priliko in skočila za hišo ter se vsa ožgana vrnila v brigado.

BORBA ZA RAKEK

Ob odhodu brigad iz Cerknice sta bila od starih borcev dva mrtva, sedem pa je bilo ranjenih. Od novih, ki so se šele prejšnji večer priključili brigadi, jih je manjkalo okoli 100. Okoli 30 jih je padlo, 15 se jih je predalo, nekateri pa so se poskrili po hišah v Cerknici. Nemci so tiste, ki so jih zajeli, poslali v ujetništvo, tiste pa, ki so se organizirano predali, ustrelili blizu Rakeka.

Borba v Cerknici je trajala do 12. ure. Proti večeru se je začela brigada pomikati proti Begunjam in Cerknici, kjer je zasedla položaje med Cerknico in Rakekom in tako blokirala Rakek. Zjutraj je prišla na položaje 13. loška brigada, ki je prevzela položaje Tomšičeve brigade, Tomšičeva pa je odšla proti Javorniku. Premik je napravila zvečer in prispela do stare jugoslovansko-italijanske meje. Tu je naletela na močnejšo nemško patroljo; le-ta je znova skušala vdreti preko Dolenjega jezera za hrbet Tomšičevi. Nemci so se kmalu umaknili proti Rakeku, Tomšičeva pa je odpeljala s seboj lažji protitankovski in 75-kalibrski top.

Brigada je nato napadla ob železnici tik ob bivši meji, bunker, v katerem so bili belogardisti in Nemci. Bunker so razbili in tako lahko kontrolirali progo okoli Rakeka in celo obstreljevali Rakek. Tomšičeva je bila tudi dogovorjena z 12. brigado, ki je imela nalogo, da okoli 11. ure napade Rakek in to s ceste od Cerknice proti Rakeku. Napad naj bi izvršili z enim bataljonom in dvema tankoma. Druga dva bataljona pa sta napadla hrib Srnjak, kjer so imeli Nemci v močnih železobetonskih bunkerjih opazovalnico. 12. brigada je z dvema topoma tolkla po hribu. Minerci 12. in Tomšičeve brigade so se nato skupaj spustili na progo med Ivanjim selom in Logatcem, da bi jo pokvarili, hkrati pa, da bi iztirili kakršen koli vlak. Kmalu je pripeljal iz Ljubljane brzi vlak, namenjen v Trst, katerega so iztirili in pokvarili okoli 30 metrov proge. (Se nadaljuje)

Južno-primorska patrolja je vpadla v Cerknico

ATOMSKA ENERGIJA - ČLOVEŠTVO NA RAZPOTJU

(Nadaljevanje)

NEKAJ ODKRITIJ

9. avgusta 1946, še preden se je pleglo presenečenje zaradi napada na Hirošimo, je druga bomba eksplodirala nad Nagosakijem. Glede na valovit položaj tega mesta, zgrajenega med mnogimi griči, ki so bili kot nekakšna naravna zaščita, je to mesto kazalo sliko manjšega razdejanja kakor Hirošima. Vendar pa je bilo dovolj veliko, da je napovedalo popolno in hitro uničenje Japonske za primer, da bi se takšna bombardiranja nadaljevala.

Zato je cesarska vlada v odgovoru na ameriški ultimati 10. avgusta 1945 razglasila svojo brezpogojno kapitulacijo.

120.000 mrtvih, 125.000 ranjenih in 86.000 porušenih ali močno poškodovanih zgradb — to je bil rezultat. Eno mesto je bilo skoraj popolnoma zbrisano z zemeljskega površja, drugo pa močno razdejano. Takšna je bila bilanca prve vojaške uporabe atomske energije.

NASTANEK ATOMSKEGA OROŽJA

Groza in nemir nas spreletita spričo udarne moči tega orožja, čigar dva udarca sta povzročila tako hude rane človeštvu, kakor vsa vojna leta 1870.

Nekateri so videli v tem — bodisi zaradi pomanjkljivih informacij, bodisi zaradi pristranske sodbe — nepotrebno surovost in barbarsko dejanje države, ki je odvrгла atomsko bombo.

Ko poznamo vso grozotnost atomskega napada, lahko izluščimo še nekatera manj znana dejstva, ki nam prikazujejo in pojasnjujejo vprašanje nastanka atomskega orožja.

Spomnimo se najprej — in to je zelo pomembno — da je znanost univerzalna in povsod udomačena, to se pravi, da nima danes noben človek in nobena država monopola nad znanjem. Povsod in v vseh laboratorijih sveta hkrati iščejo učenjaki rešitev istih problemov. Kolikokrat se primeri, da pridejo do enakega odkritja istočasno, pogosto le z nekaj dnevi razlike in to v krajih, ki so često zelo daleč narazen. In četudi sklenejo ohraniti tajnost, ni izključeno, da ne bi prišla na dan resnica prej ali slej kjer koli drugje na svetu.

Upoštevajoč ta dejstva se zamislimo za trenutek v »okolišju« iz leta 1940. Nemčija, ki ji nihče ni kos, vdre v Francijo in ogroža Anglijo. Tedaj že ve, da se bo morala boriti z Rusijo in verjetno še z Ameriko. Hitler je že ocenil napadalno sposobnost svojih bodočih nasprotnikov, kakor tudi svojo lastno obrambno sposobnost. Vedel je, da ne bo mogel zmagati drugače kakor z »novimi orožji« in če mu bo uspelo pridobiti si nad svojimi nasprotniki tehnično prednost pet do deset let.

VOJNA, KATERE IZID JE ODLOČILO ŠEST MESECEV

Od tod čudoviti polet znanstvenega vojaškega raziskovanja v Hitlerjevi Nemčiji. Kakor je bil »rajh« 5 let ena sama ogromna tvornica in utrjeno vojno taborišče, je bil hkrati in morda predvsem tudi ogromen laboratorij. Poznamo nekatere »novosti« — letala na reakcijski pogon, radijsko vodeni izstrelki, V1 in V2, šnerkle — ki so izšle iz teh laboratorijev, novosti, katerim samo bliskovito napredovanje zaveznikov ni dovolilo, da bi bile dokončno uresničene ali izdelane v večjih serijah.

Javnost pa ne ve dovolj, kako »za las« je bila dobljena ta vojna. V trenutku namreč, ko se je zavezniška ofenziva razvijala s presenetljivim uspehom, ki se ga ves svet še spominja, je bila Nemčija najbližja zmagi!

Ali je to paradoks? Nikakor ne — in zavezniški šefi so to priznali: vojna je bila dobljena zaradi 6 mesecev prednosti. To pomeni, da bi samo še 6 mesecev časa zadoščalo Nemčiji, da bi sprožila svojo grozno ofenzivo z novimi uničevalnimi sredstvi, v katere je Hitler verjel do svojega zadnjega dne.

Med temi sredstvi je imelo velik pomen atomsko orožje. Ni točno znano, kako daleč so že bila nemška raziskovanja na področju »jedrne« fizike. Znano nam je, da je imela Nemčija odlične fizike: ali nista morda prav dva nemška znanstvenika, Otto Hahn in Strassman, odkrila enega izmed znanstvenih zakonov, na katerem temelji atomska bomba? Ali ni največji nemški fizik dr. Heisenberg izjavil po kapitulaciji Nemčije, da so poznali tajnost atomske energije že leta 1939, in da je Hitler tedaj vztrajal pri zahtevi, naj se pospešijo raziskovanja o proizvodnji bombe? »Leta 1940,« je pripomnil Heisenberg, »smo prišli do sklepa, da je mogoče izkoristiti atomsko energijo.«

ZAVEZNIKI OBVEŠČENI ŽE LETA 1941

Zavezniki pa so bili vsekakor obveščeni že leta 1941, da se Nemčija pripravlja na uresničenje atomske bombe. Na Norveškem je že imela edino podjetje na svetu, ki je lahko industrijsko proizvajalo »težko vodo«, ki so jo nemški znanstveniki smatrali za enega izmed temeljnih elementov za sprostitve »jedrne« energije (ameriški znanstveniki, ki so smatrali težko vodo za teže dosegljivo, so jo nadomestili z grafitom). V začetku leta 1945, samo nekaj mesecev pred zmago, je RAF s svojimi bombami razdejala norveško tvornico RJUKAN, kjer je Hitler z energijo obupanca forsiral izdelovanje nemške bombe z uranom. Nihče pa ne ve, kakšne tajnosti so Rusi odkrili na otoku Bornholm, ki so ga zasedli in kjer je bilo veliko nemško središče atomske in jedrne fizike. Tako je torej ugotovljeno, da je bila Nemčija v trenutku svojega poraza zelo blizu uresničenju atomske bombe...

Vemo pa še to, da je bila Nemčija zaveznica Japonske. V zadnjem letu vojne je Hitler, ki je že slutil morebitne težave, poslal na Japonsko svoje znanstvenike in atomsko gradivo. Tako so delali tedaj tudi japonski raziskovalci. Jasno je torej, da je tudi Japonska zelo napredovala na poti atomskih spoznanj.

JAPONSKI ZNANSTVENIKI NISO BILI PRESENEČENI!

Bomba, ki je bila odvržena na Hirošimo, je presenetila ves svet, razen japonskih fizikov! Ti so že celo tako daleč napredovali v jedrni fiziki, da so že lahko izračunali njene konstante in količino urana, ki ga mora vsebovati. Prav zaradi tega je predaja Japonske pomenila prav tako presenečenje... Saj so japonski učenjaki že pripravljali posebno podmornico, ki bi prepeljala čez Pacifik veliko letalo, čigar edina mogoča uporaba bi bila, da bi prenesla atomsko bombo prav do mest ameriškega primorja...

Atomska bomba je hudo, nečloveško, najhujše in najbolj nečloveško izmed vseh orožij, ki so sicer takšna vsa! Dolžnost vseh dobronamernih ljudi je, da si v zaupanju in izven sleherne politične zaslužjenosti prizadevajo, da za vselej pahnejo v preteklost grozoto Hirošime in Nagosakija. To je mogoče! A ne s hrupnimi podpisi, niti najmanj s štokholmskimi, ki so prav tako varljivi kakor neuspešni, temveč z določenimi stvarnimi in uspešnimi ukrepi, na katere bi pristali vsi in ki bi bili odločno izvedeni.

HOTEL EVROPA V CELJU

nudi cenjenim gostom topla in
mrzla jedila, prvovrstna
vina. Hotel, senčnat vrt,
kavarna, bar

V soboto in nedeljo od 20. do 23.
ples v vrtni dvorani

»OBLAČILA« CELJE

Cankarjeva cesta 1

Tel. 258. Tek. rač. NB 620 1-43200-12

O B R A T I :
PREŠITE ODEJE
PLETILNICA
ŠIVALNICA PERILA
ČEVLJARSTVO
KROJAŠTVO
ŠIVALNICA OBLEK

v katerih izdelujemo klot in svilene prešite odeje, volnene poluverje, ženske jopice, moške in ženske majce, pletenine za otroke, ženske obleke, delovne halje itd. za prodajo trgovinam. V Šivalnici ženskih oblek in Krojaštvu pa izvršujemo vse vrste oblačil in perila po naročilu in po meri iz prinesenega blaga

P R I P O R O Č A M O S E !

»OBLAČILA« CELJE

Ljudska PRAVICA

GLASILO KOMUNISTIČNE PARTIJE SLOVENIJE

*Občunava vsa važna domača in zunanje politična, go-
spodarska ter kulturna upravljanja. Zato vam je potrebna
za temeljitejšo poznanje življenja v domovini in po svetu*

Izhaja vsako soboto. Mesečna naročnina 40 din. Naročite
jo v upravi „Ljudske pravice“ Ljubljana, poštni pred. 42

E TOVARNA MAJLIRANE POSODE CELJE

Brzojavni naslov: Emajl, Celje
Telefon: Celje 16 in 84
Tekoči račun: Narodna banka
Celje 620-36101-1

I Z D E L U J E M O :

EMAJLIRANO, POCINKANO, BRUŠENO
IN POKOSITRENO POSODO, JEKLENE
RADIATORJE IN KOTLE ZA CENTRAL-
NO KURJAVO, TRANSPORTNE VRČE ZA
MLEKO, KOPALNE KADI, ENO IN DVO-
DELNE PRALNIKE, SENČNIKE VSEH
VRST, PO NAROČILU PA NAPISNE TA-
BLICE IN DRUGE SLIČNE PREDMETE.
KRIJEMO VSE POTREBE DOMAČEGA
TRGA — IZVAŽAMO PA V VSE DRŽAVE
BLIŽNJEGA VZHODA.

TKALNICA
HLAČEVINE

C E L J E

TELEFON ŠTEV. 290

IZDELUJEMO

BOGAT ASORTIMENT

KVALITETNIH TKANIN:

CEFIRJE,

POPELINE,

FLANELE,

FLANELETE,

BLAGO ZA STEZNIKE,

RAZNE KREPE,

INLETE,

BATIST,

KEPER ZA

DELOVNE OBLEKE

ITD.

Inštalacijsko podjetje

Z O B R A T I :
Inštalacije
Kleparstvo
Ključavničarstvo
Strojno
ključavničarstvo
Strojna
finomehanika

Izvršuje vsa stavbna, kleparska dela, strelovodne naprave, ročna in strojno ključavničarska dela, inštalacijo mrzle in tople vode, toplovodne, nizkozračne in toplozračne centralne kurjave, visokotlačne parne inštalacije, sušilne naprave in podobno, kakor tudi projekte za centralne naprave in vodovod ter strojno finomehanična dela * **Izdelujemo** razne strojne naprave po načrtih, povečalne in kopirne aparate ter razne foto potrebščine, zidane štedilnike vseh vrst in dimenzij po naročilu, kotle za žganje-kuho vseh vrst, hladilne registre po načrtih, koloriferije vseh vrst in razne druge naprave po naročilu.

C E L J E

Vodnikova ul. 6

Telefon: Celje 56

Brzjav: Inštalacije, Celje

LETNIK III.

ŠTEV. 9.

Do teci

1 9 5 1

BOREC

GLASILO GLAVNEGA ODBORA ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Letnik III

September

Štev. 9

Urejuje uredniški odbor

Rokopise je pošiljati: Uredništvo revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva ul. 16,
poštni predal 195

VSEBINA :

Ivan Regent — OB ČETRTI OBLETNICI PRIKLJUČITVE PRIMORSKE
Martin Greif — ZA SVOBODNO PRIMORSKO
Ivo Juvančič — PRVE ČETE NA PRIMORSKEM
IZ STJENKOVE SABOTAŽNE SKUPINE
ZAUSTAVILI SO SOVRAŽNO OFENZIVO
Ciril Šter — ČEZ SOČO
Bogomir Magajna — INTERMEZZI
DOKUMENTI O MRAČNI IN JUNAŠKI PRETEKLOSTI
NAŠA PARTIZANSKA BESEDA
Gaber — VEČERNI SPOMINI
Stanko Semič-Daki — SPOMINI NARODNEGA HEROJA
PRIPOMBE H »KOVINARJEM« MIMI MALENŠKOVE

N A R O Č N I K E

revije »Borec« prosimo, da čimprej poravnajo zaostalo in letošnjo naročnino. Ponovno sporočamo, da stanejo prve tri številke — vsaka po 15 dinarjev, od vključno 4 številke pa vsaka po 30 dinarjev. Revije ne vračajte, temveč plačajte izvod po 30 din! Naročnina je plačljiva vnaprej! Upoštevajte izterjevalne račune, ki ste jih prejeli, zlasti Okrajni in Krajevni odbori Zveze borcev! Plačujte naročnino po položnici, ali pa (predvsem iz Ljubljane!) v upravi revije »Borec«, Erjavčeva 16., Ljubljana.

Uprava revije

Propaganda podjetje Osvobodilne fronte Slovenije ★

LJUBLJANA, MIKLOŠIČEVA CESTA 7 — TELEFON 31-55

aranzirca razstave, izložbe, izdeluje idejne osnutke in prevzema izvedbo vseh vrst nazorne agitacije, propagande in reklame, ter dekorativno preureditev notranjih prostorov, kulturnih, zadružnih domov, klubskih prostorov in tako dalje

Slika (kliše) na naslovni strani prikazuje del freske, ki jo je napravil tov. Slavko Pengov za zgradbo CK KPJ v Beogradu

»Borec« izhaja mesečno. Posamezna številka 30 din, celoletna naročnina 315 din. Naročnino pošiljajte na upravo revije, ček. račun pri Narodni banki 601-90321-3. Uprava »Borca«, Ljubljana, Erjavčeva ul. 16, poštni predal 195
Tisk Celjske tiskarne v Celju

OB ČETRTE OBLETNICI PRIKLJUČITVE PRIMORSKE

IVAN REGENT

Narodi imajo le to, kar si sami priborijo, kar si sami s svojimi rokami ustvarijo.

15. septembra 1947 je postala mirovna pogodba z Italijo pravomočna. S to pogodbo so bile določene tudi nove, sedanje državne meje med Jugoslavijo in Italijo ter je bila sklenjena ustanovitev takozvanega Svobodnega tržaškega ozemlja (STO). Pretežni del ozemlja Julijske krajine — ki je bilo 12. novembra 1920 z Rapalsko pogodbo izročeno Italiji — je bil sedaj priznan Jugoslaviji. Večina prebivalstva Julijske krajine je bila tako tudi formalno osvobodjena. Tudi to je bil rezultat splošnega osvobodilnega boja narodov Jugoslavije, posebej pa še uspeh bojev slovenskega in italijanskega delovnega ljudstva Julijske krajine za priključitev vsega njenega ozemlja s Trstom vred Jugoslaviji.

Dan 15. septembra 1947, ko je Jugoslovanska armada sprejemala v svoje varstvo in v meje Jugoslavije nam priznано ozemlje Julijske krajine, ostane nepozaben. Duša ljudstva, ki je 25 let trpelo in se borilo pod jarmom italijanskega nacionalizma in fašizma, je vriskala od prepolnega veselja. Osvobodeno ljudstvo je slavilo svojo zmago. Čete svoje armade, armade osvoboditeljice, armade socialistične Jugoslavije, so sprejemale množice pod slavaloki svobode in zmagoslavja. Bratje so se za vselej združili z brati v svobodni domovini.

To splošno veselje pa je grenila zavest velike krivice. Niso bili vsi bratje osvobodjeni. Še so ostali bratje izven meja svobodne domovine. Izven socialistične Jugoslavije je ostalo tudi italijansko delovno ljudstvo Julijske krajine, ki se je borilo skupaj s slovenskim delovnim ljudstvom zato, da bi moglo skupaj z njim uresničiti v svobodni Jugoslaviji svoje stare sanje o lepši, socialistični družbi. Mirovna pogodba z Italijo je odrezala mesta zaledju. Vzela je zaledju Trst in Gorico, vzela je zaledju pljuča, da ne bi moglo dihati, da ne bi moglo živeti.

Stoletja si je to zaledje gradilo svoje trgovinske, obrtniške in industrijske centre. Tiste, ki so mu jih sedaj vzeli, od katerih so jih odrezali. Ali naj si sedaj gradi to zaledje nove trgovinske in industrijske centre? Mirovna pogodba z Italijo je prebivalstvo slovenskega primorskega zaledja kruto kaznovala. Ne le, da je pustila neosvobo-

jeno, izven meja Jugoslavije določeno količino slovenskega prebivalstva, ne le, da ni upoštevala volje ogromnega števila delovnega ljudstva italijanske narodnosti po združitvi z Jugoslavijo, napravila je tudi grd zločin proti vsem gospodarsko družbenim razvojnim zakonom, zločin proti na-

Partizan bdi nad osvobojenim ozemljem na Trnovski planoti 1944. leta

ravi. Zategadelj je za vsakega pametnega človeka žaljivo, če po vsem tem sliši še glasove italijanskega nacionalizma, ki zahteva revizijo mirovne pogodbe. Le narodi Jugoslavije bi imeli pravico, zahtevati revizijo tiste mirovne pogodbe, ki so z njo naredili tako velike krivice.

Zaledje Julijske krajine, zaledje Trsta in Gorice se ne bo moglo nikdar sprijazniti s tako mirovno pogodbo, kakršna je mirovna pogodba z Italijo. Ne gre tu predvsem za to, ali naj ostane določeno število slovenskega ljudstva v mejah Italije, ali pa določeno število italijanskega prebivalstva v mejah Jugoslavije. Gre za to, da bi Italijani v Jugoslaviji, ki je napredna, ljudska, sociali-

Ko je prebivalstvo osvobojenega dela Julijske krajine, t. j. Slovenskega Primorja, sprejemalo Jugoslovansko armado pod slavaloki svobode in zmagošlavja, se je zavedalo, da se njegov boj ni še končal. Zavedalo se je, da se bo moralo še nadalje boriti za osvobojenje ostalih bratov; da se bo moralo še nadalje boriti za svoje stare trgovinske in industrijske centre; da bo moralo kot prebivalstvo obmejne pokrajine biti budno proti močnemu vtihotapljanju sovražnikov v naš jugoslovanski vrt; da bo moralo pridno delati za zgraditev svojega socialističnega doma ter z delom in besedo dokazovati upravičenost svojih zahtev po svojih centrih. Zavesti našega primorskega ljudstva so sledile in sledijo dejanja.

Primorska se je kaj kmalu vključila živahni dejavnosti vseh narodov komunistične družbe. Naj se italijanski nacionalisti cimerijo, naj kominformisti le klevetajo in naj se le jezijo nad dejstvom, da gre razvoj mimo njihovih puhlih glav. Jugoslavija postaja čedalje bolj socialistična. V njej si delovno ljudstvo samo gradi svoje blagostanje. To delo bo nedvomno prepričalo vse delovne ljudi vseh dežel, da so narodi Jugoslavije na pravi poti.

Letošnjega 15. septembra bo praznoval osvobojeni del Slovenskega Primorja četrto obletnico svoje združitve z Jugoslavijo.

Pri vsem svojem, še vedno skromnem življenju, pri vseh težavnih nalogah socialistične gradnje ima naše primorsko ljudstvo kaj praznovati. Ima mir; ima možnost najlepšega gospodarskega in kulturnega napredka; je doma samo svoj gospodar in kovač svoje sreče; tudi odrezano od svojih naravnih gospodarskih centrov živi in bo živelo ponosno na svojo svobodo in svojo neodvisnost. Bojevniki vseh narodov Jugoslavije ga ob četrti obletnici združitve z narodi Jugoslavije pozdravljajo kot svoji svoje. Naj se naši Primorci tudi ob tej priliki zavedajo, da narodi imajo le to, kar si sami priborijo, kar si sami s svojim pridnim delom ustvarijo.

Z delom si bomo ustvarili blagostanje, z bojem si bomo priborili vso pravico.

Naši borci v uličnih bojih za osvoboditev Trsta, maja 1945. leta

stična država, brezpogojno uživali vse narodnostne pravice, dočim ne bi mogli Slovenci v sedanji Italiji niti misliti na uživanje svojih narodnostnih pravic. — Najlepši dokaz za pravilnost te trditve je sedanji odnos Jugoslavije do njenih italijanskih narodnih manjšin in do narodnih manjšin sploh, ter pretekli in sedanji odnos Italije do njenih slovenskih narodnih manjšin. — Gre za to, da spadata Trst in Gorica zaledju, pa naj bi govorilo zaledje kakršenkoli jezik. Gre za to, da bi tudi italijanski ljudje razumeli pravice, potrebe in življenjske koristi zaledja — ki ni in ne more biti italijansko — in da bi se nazadnje ustvarila tudi v Italiji primerna atmosfera za zблиžanje in prijateljske odnose med narodi obeh sosednih si dežel.

ZA SVOBODNO PRIMORSKO

MARTIN GREIF

Slovenska Primorska praznuje v letošnjem letu obletnico dneva, ko se je toliko let zatirano ljudstvo dvignilo na poziv svoje Partije k oboroženemu uporu. Obenem praznuje ljudstvo Slovenskega Primorja tudi dan, ko je bila ta izmučena zemlja dokončno in za vse večne čase priključena pod okrilje svoje domovine — Federativne ljudske republike Jugoslavije.

Ljudstvo Slovenskega Primorja je vsa leta suženjstva pod fašistično Italijo upalo in hrepenelo po združitvi s svojo domovino. Nikoli se niso mogli sprijazniti s krivično Rapalsko pogodbo. V letih pred II. svetovno vojno se je že ta del slovenskega naroda boril za ta cilj. Upali so na pomoč tedanje Jugoslavije. Oblastnikom stare Jugoslavije ni bil mnogo mar ta del našega naroda; prepuščali so ga na milost in nemilost fašističnim krvolokom v Rimu. Istočasno, ko so fašisti zapirali, mučili in nasilno izkoriščali primorsko ljudstvo, so se razni Natlačeni, Cvetkoviči, Korošci, Kulovci itd. ponižno klanjali Mussoliniju, mu obljubljali prijateljstvo in vdanost. Višek tega klečeplaztva in izdajstva so Primorci doživeli ob kapitulaciji stare Jugoslavije. Toliko opevana kraljevska vojska ni bila sposobna očuvati niti stare meje, kaj šele, da osvobodi tiste kraje, ki so toliko let ječali v suženjstvu.

To so bili težki dnevi za primorsko ljudstvo; edino upanje, ki so ga še imeli, jim je splahnelo. Namesto svobode so dočakali še to, da je bila vsa slovenska zemlja zaslužnjena in ljudstvo goloroko pred svojim največjim in najkrmavejšim sovražnikom — fašizmom.

Kmalu po zlomu stare Jugoslavije pa so Primorci zopet začutili, da niso sami, in da še ni konec njihove borbe. Do njihovih ušes so začele prihajati vesti o oboroženem uporu narodov Jugoslavije. Zopet je v njih zasijalo upanje,

da morda le še ni konec vsega. Poznali so zgodovino narodov Jugoslavije, ki se niso nikoli pokorili okupatorju, ki so vedno ljubili svobodo in se za njo tudi borili.

V tem času je CK KPJ pozval narode Jugoslavije, da se z oboroženo silo upro okupatorju. Ljudstvo Jugoslavije se je temu pozivu odzvalo. Tako je na pobudo CK KPS bila v Sloveniji ustanovljena Osvobodilna fronta, ki je povedla slovenski narod v borbo proti fašizmu. Osvobodilna fronta slovenskega naroda je pozvala vse zavedne in poštene Slovence, da se odzovejo pozivu CK KPJ, pozvala je v borbo tudi tiste naše brate na Primorskem in Koroškem, ki so že toliko let ječali v fašističnem suženjstvu. Cilj OF je bil, pregnati fašističnega okupatorja iz vse Slovenije in enkrat dokončno osvoboditi vso Slovenijo.

••

Da bi se vzpostavila v Slovenskem Primorju Osvobodilna fronta in da bi se tudi primorski Slovenci udeležili borbe proti fašizmu in s tem doprinesli svoj delež k zmagi nad okupatorjem ter tako zajamčili svojo tako dolgo željeno priključitev k svoji materi domovini, so bili poslani na Primorsko nekateri od najboljših aktivistov OF. Bili so to večinoma stari in predani komunisti, ki so bili po rodu iz Primorske, od koder so v predvojnih letih zbežali pred fašističnimi krvniki. Tako so bili poslani na Primorsko: Velušček Tone-Matevž, Lemut Jože-Saša, Dolgan Ermin in še nekateri drugi. Omenjeni tovariši so naleteli na plodna tla. Ljudje so te naše prve aktiviste pričakali z veseljem in pripravljenostjo, da gredo v borbo. Pričelo se je takoj z ustanavljanjem odborov OF v Gorici, Trstu in ostalih primorskih krajih. Obenem z ustanavljanjem odborov OF so pričeli ustanavljati tudi partijske organizacije. Ustanovil se je Pokrajinski komite KPS, katerega sekretar je

Gornja Tribuša, 1944 v poletju. Od leve proti desni: Janez Stanovnik, France Bevk, Franc Kimovec-Žiga, Lidija Sentjurc, Miha Marinko, Jože Vilfan in Leopold Krese-Još

postal tov. Velušček; obenem se je ustanovil tudi Pokrajinski odbor OF. Tov. Lemut je bil posebej zadolžen za formiranje partizanskih skupin. Tu je treba posebej poudariti, da toliko predanosti, požrtvovalnosti in dela ni nobeden drug primorski aktivist pokazal, kot Velušček in Lemut. Oba sta v prvih začetkih predstavljala gonilno silo. Zavedala sta se, da sta člana Partije in da sta pred Partijo odgovorna za uspeh vstaje v Slovenskem Primorju. Dokler niso bile vzpostavljene kurirske zveze s CK in Glavnim štabom, je Lemut poleg ostalega dela vzdrževal tedensko redne zveze in tako prenašal direktive in navodila za tekoče delo. Velušček je venomer obiskoval partijske in frontne organizacije ter jih utrjeval.

V jeseni 1941 so se že pojavile prve partizanske skupine sestavljene v glavnem iz Primorcev, ki so živeli v Jugoslaviji in so sedaj prišli na Primorsko. Tako se konec leta 1941 ustanovi v Brkinih I. primorska partizanska četa, ki je štela kakih 30 borcev. Tej četi se je v začetku marca 1943 pridružil tudi Fremrl Janko-Vojko. Ta četa v prvem obdobju ni vršila nekih oboroženih akcij, temveč je predstavljala zbirališče vseh, ki so se hoteli pridružiti partizanom, predvsem tistih, ki so zbežali iz italijanske vojske. V prvih dneh aprila je prispela preko stare meje še ena četa, ki jo je poslal na Primorsko Glavni štab. Ta četa je bila sestavljena skoraj izključno iz tovarišev, ki so bili po rodu iz Primorske; njen komandir je bil tov. Špaccan-Igor iz Dreljana, ki je bil star borec proti fašizmu.

Ti dve četi sta se nato premaknili iz Brkinov na Nanos. Prva akcija, ki je bila nato izvršena, je bila zaplenba živil, živine in raznega drugega materiala na grofovskem posestvu v Razdrtem pri Postojni.

Sirom po Primorski so ljudje o teh svojih prvih partizanskih borcih govorili, kot o svojih zaščitnikih. Dnevno so prihajali novi borci; ali iz doma ali pa so zbežali iz italijanske vojske. Seveda, Italijani tega niso mogli več mirno prenašati. Zato so sklenili, da na Primorskem napravijo konec narodnoosvobodilnemu gibanju s tem, da uničijo te prve partizanske enote. Tako so 8. aprila spravili vse — kolikor so jih imeli na razpolago — oborožene sile na Nanos in nas obkolili. Bilo je kakih 600–1000 Italijanov; zbrali so fašiste, karabinjerje, vojake. Bili so prepričani, da so sposobni s to silo uničiti »tistih« 50 partizanov na Nanosu.

To je bila prva resna borba, ki so jo vodili primorski partizani. Dogodilo se je obratno, kot pa so Italijani želeli. Petdeset najboljših sinov Slovenskega Primorja se je ves dan junaško borilo in odbijalo napade sovražnika. Zvečer se je partizanom posrečilo, da so prebili obroč in se umaknili z Nanosa. Italijani so še nekaj dni hodili po Nanosu, nabijali v prazno taborišče z vsem mogočim orožjem, medtem ko so naše čete že bile na drugih položajih.

Z Nanosa je krenila ena četa v Vipavsko dolino, druga pa v Trnovski gozd. Prebivalci vasi so bili neizmerno srečni, ko so videli, da so njihovi borci izšli iz te prve borbe brez večjih žrtev in da jih ta stvar ni demoralizirala, temveč obratno, še bolj so zasovražili fašiste in komaj čakali, da obračunajo z njimi.

Posledica te borbe na Nanosu je bila ravno nasprotna kot so to pričakovali Italijani. Sedaj so še v večjem številu prihajali novi borci, organizacije Osvobodilne fronte pa so se širile. Med drugimi je prišel sedaj v partizane tudi tov. Šibelja-Stjenka. Tako so bili v juliju 1942 ustvarjeni pogoji za ustanovitev bataljona. Tedaj je prišel na Primorsko tovariš Tomo Brejc, član CK KPS, ki je po nalogu CK KPS ustanovil ta prvi primorski partizanski bataljon, ki je dobil na predlog borcev ime po primorskem pesniku Simonu Gregorčiču. Komandant bataljona je postal tovariš Lemut-Saša. Žal tovariš Saša ni dolgo opravljal te funkcije. Nekaj dni kasneje ga je v Krombergu pri Gorici podrla izdajalska krogla italijanskega čuvaja. Smrt tov. Saše je globoko pretresla vse borce. Vendar pa to ni vplivalo na bataljon tako, kot so si to nekateri izdajalci želeli. Vsak je bil prepričan,

da bodo smrt tovariša Saše maščevali in pregnali iz Primorske okupatorja in vse njegove plačance.

V bataljonu so bile štiri čete, ki so si porazdelile med seboj posamezne sektorje. Prva četa je ostala v Dolnji Vipavski dolini, druga v Gornji, tretja je odšla na Črni vrh, četrta pa v Brkine in na Kras. Kmalu za tem so Italijani začeli doživljati presenečenja! Skoraj ni bilo dneva, da ni neka četa izvršila akcije proti sovražniku. To je bilo za nas silno važno. Oborožitev partizanov je bila slaba, orožje pa je imel sovražnik. Najbolj aktiven je bil Vojko s svojo četo, ki je bila kmalu najbolj oborožena. Tudi Italijani so videli, da jim največ preglavic dela Vojko s svojo četo.

Julij 1943. leta: Gradnikova brigada na pohodu skozi Trnovski gozd. Komandant brigade je bil ves čas Martin Greif-Rudi

Poskušali so, da bi ga dobili v svoje kremplje: razpisali so nagrado na njegovo glavo, vendar vse zaman. Primorska ni izdajala svojih borcev, temveč jih je varovala, jih obveščala o naklepih sovražnika in če je bilo treba, je tudi narod sam obračunaval z izdajalci. Kot v vsej ostali Jugoslaviji, tako tudi na Primorskem ni bilo sile, ki bi mogla zavreti borbo ljudstva za njegovo svobodo.

Septembra 1942 je po nalogu Glavnega štaba NOV in POS prispel pod vodstvom narodnega heroja Bračiča na Primorsko Loški odred. Prvi bataljon »S. Gregorčiča« je bil priključen temu odredu, ki se je na Primorskem preimenoval v Loški odred. Sedaj so na Primorskem obstojali 4 bataljoni in borba je dobila nov razmah. Dotok novih borcev se je v znatni meri povečal. Poleg tistih, ki so zbežali iz italijanske vojske, se ni nikdo več odzval po-

RAZSTAVA V TRSTU

V Trstu je bila od 2. do 16. septembra razstava »Naša borba za svobodo«. Na razstavi, ki jo je priredila Osvobodilna fronta STO na čast desetletnici svoje ustanovitve, so prikazali številne dokumente in zanimivosti iz bojev ljudstva Slovenskega Primorja, in to od leta 1918 do osvoboditve. Razdobje borbe od 1941. leta je bilo posebej prikazano, prav tako pa čas bojev od konca prve svetovne vojne do 1945. leta.

zivu italijanskih vojaških oblasti, temveč so vsi prihajali k nam. V zimi 1942—1943 je bil dotok novih borcev tako velik, da je nastalo vprašanje, kako vse ljudi oborožiti. Ker je na Notranjskem in Dolenjskem bilo več pogojev za oborožitev, so tu sestavljali čete neoboroženih borcev in jih pošiljali v te kraje. Nove akcije pa so bile usmerjene za pridobitev orožja, da tako usposobimo naše edinice za uspešno borbo.

V začetku aprila sta se ustanovila že dva odreda: južno-primorski in severno-primorski. Kmalu za tem se ustanove na Primorskem prve brigade: Gradnikova in Gregorčičeva, ki pa so v maju 1943. leta bile odpoklicane v sestav novoustanovljene 18. divizije. Tako je na Primorskem ostal zopet samo en odred, ki se je nazval »Primorski odred« in je obsegal dva bataljona. Ta odred je dočakal skupno z vsem ostalim narodom na Primorskem svojo prvo veliko zmago — kapitulacijo fašistične Italije.

9. septembra 1943 je Primorsko ljudstvo prvič v svoji zgodovini dočakalo svobodo. Vsa Primorska, razen Gorice in Trsta, je bila svobodna. Nikjer ni hotelo biti konec navdušenja. Ker so vedeli, da še ni konec borbe, da fašistična zver drži še Gorico in Trst, je vse mlado in staro prišlo za orožje in pričela se je borba za Gorico. Ko so italijanski fašisti kapitulirali, so Nemci zasedli Gorico. Nihče ne more popisati, s kakšnim navdušenjem so novi in stari borci jurišali na nemške postojanke! Pred Gorico je nastala fronta, iz dotedanjih dveh bataljonov pa so nastale brigade. Enote pri Gorici so se združile v Goriško brigado, enote

na Krasu v Kosovelovo brigado, enote v Gornji Vipavi pa v Vojkovo brigado. Vse te brigade so bile v sklopu III. operativne cone, katere komandant je bil tov. Ambrožič-Novljan, politkomisar pa Kveder Dušan-Tomaž.

Zal, Gorice nismo mogli osvoboditi. Nemci so pripeljali svoje oklopne divizije in začasno zopet zasedli najvažnejše postojanke na Primorskem, vendar pa se jim ni posrečilo razbiti partizanske vojske. Brigade so v glavnem ostale enotne in so se borile naprej.

Tako se je v oboroženi borbi na Primorskem začelo novo obdobje. Vrnila se je Gradnikova brigada in odslej naprej so se na Primorskem borile močne partizanske brigade v sklopu novoustanovljenega IX. korpusa, ki so dokončno osvobodile svoje ljudstvo in za vselej pregnale okupatorja iz svoje zemlje. Bila sta osvobojena tudi Trst in Gorica, a danes nista več svobodna. Po »zaslugi« izdajalcev v Moskvi, sta ti dve naši mesti ostali še onstran meja.

Danes zakrknjeni grabežljivci v Italiji niso več zadovoljni samo s tem, da so oropali del našega narodnega telesa temveč stegujejo svoje grabežljive roke še vse dalj. Primorsko ljudstvo se njihovih groženj ne boji! Dovolj dolgo se je borilo, dobilo v tej borbi izkušnje, ima vodstvo, ki ga nikoli ne bo prodalo ali pa izdalo, ima Armado, ki ne bo dovolila, da bi kdorkoli z zaslužnevalnimi nameni stopil preko naših meja.

In tako v teh dneh lahko naši Primorci z jasnim pogledom v bodočnost praznujejo dan, ko so postali enakovredni člani svobodne družine jugoslovanskih narodov.

PRVE ČETE NA PRIMORSKEM

IVO JUVANČIČ*

Napad na italijanski prehranbeni kamion na Milonji 15. julija zvečer, ko so imeli Italijani štiri mrtve in enajst ranjenih (arhiv karabinjerjev grupe Ljubljana, 15. 7. 1942) je priklical italijansko hajko. Edini uspeh je bil požig hiše simpatizerja OF v Zembijah. Zažgalo jo je 16 vojakov 157. regimenta po ukazu poveljnika divizije Novara (arhiv karab. grupe Ljubljana, 24. 7. 1942).

Dne 24. julija je sporočila Ilirska Bistrica, da je padlo ob partizanskem napadu na kamion, ki je šel po les v snežniške gozdove, 12 Italijanov, 6 pa jih je bilo ranjenih. Kamion je zgorel. (Italijanska obveščevalna služba 25. 7. 1942.)

Dne 29. julija 1942 se je brkinska četa udeležila boja pri Preložah, skupno s Primorskim bataljonom tovariša Smelija in se kmalu nato pred italijansko silo umaknila proti Istri, kjer je zaradi neugodnega terena utrpela precej izgub. Po vrnitvi v Brkine je bila oktobra 1942 razpuščena, borci so prišli v sestav Soškega odreda.

Na Goriškem se je po Nanosu organizirala prva vipavska četa pod poveljstvom tovariša Martina Greifa-Rudija, komisar je bil tovariš Jože Lemut-Saša. Imela je dva voda, prvega je vodil tovariš Vojko. Tovariš Mile Špacapan je vodil 2. vipavsko četo, tovariš Peter je organiziral v tem času

Tolminsko četo. Vsi komandirji in komandanti čet so med tem mnogo delali na terenu pri politični organizaciji in pri mobilizaciji, ki je dobro uspela. Vendar boji niso prenehali.

Dne 26. maja 1942 je oddelek prve vipavske čete napadel vojaško in karabinjersko patroljo pri Senožčah. Sovražnik je imel enega mrtvega in dva ranjena. (Poročilo v arhivu karabinjerjev XI. armadnega zbora Seg 7—12, 26. 5. 1942.) Prva vipavska četa je v tem obdobju čistila zlasti gozdove gozdne milice, izganjala oglarje, ki so delali za Italijane in požigala zaloge oglja in drv v Trnovskem gozdu, kjer si je ustvarila svoje skoraj osvojen ozemlje. Prav isto je vršila tudi kraška sabotažna skupina pod vodstvom tovariša Stjenke in tolminske čete. Italijani so bili zelo prizadeti, saj je škoda znašala po njihovih poročilih tisoče in tisoče; odgovarjali so s številnimi čistkami, ki pa so zadevale v prazno. (Italijanska poročila: Karabinjerji XI. armadnega zbora Seg. 7—12, 8. 6. 1942; Goriška kvestura 23. 6. 1942; arhiv karabinjerjev grupe Ljubljana 6. 7. 1942 — arhiv Muzeja NO Ljubljana.)

Dne 7. junija 1942 pri Visokem (Šempas) je bil razorožen en karabinjer (poročilo Italijanske obveščevalne S. M. 18. 7. 1942).

Dne 21. julija je prišlo do spopada na Nanosu pri hiši Mejači (Maazzi — arhiv karabinjerjev grupe Ljubljana 22. 6. 1942).

* Odlomek iz Zbornika, ki je v tisku: »Istra in Slovensko Primorje«.

Dne 17. julija je oddelek prve vipavske čete prav tako napadel straže ob železnici Ajdovščina—Gorica. En karabinjer je bil mrtev, drugi ranjen.

Največji napad je v tem času izvršil tovariš Vojko, ki je med tem postal komandir prve vipavske čete (komisar je bil tovariš Rudi), 21. julija 1942 zopet na Nanosu, ko je napadel italijanski kamion. Padla sta dva oficirja, en podoficir in

Drago Flis-Strela (komisar Gradnikove brigade) in Turšič Ivan-Iztok (padel kot komandant XXXI. divizije na Primorskem 1942. leta)

vsi vojaki (po naših poročilih 9, po italijanskih 5). Med zaplenjenim orožjem je bil tudi puškomitraljez. Od naših pa je padel tovariš Srečko-Anton Nabergoj iz Ložic, ki je prišel v partizane šele konec maja (italijansko poročilo, arhiv karabinjerjev Grahovo 8/126 Seg. 28. maja 1942). Italijani sami poročajo o uničenju domov v Ložicah, ki so jih požgali kot maščevanje v čistki, ki je sledila in takoj nato o sedmih mrtvih partizanih. (Italijanska poročila: Vojno področje Videm 27. 7. 1942; obveščevalna S. M. 23. 7. 1942; arhiv karabinjerjev grupe Ljubljana 22. 7. 1942.) Gotovo je, da niti eden teh ubitih ni bil partizan, marveč le nedolžni prebivalci.

Dne 27. julija je bil napad na karabinjersko patroljo pri Lokovcu. Ranjen je bil le en karabinjer, ki je pozneje podlegel poškodbam (poročilo Generalnega inspektorata policije v Trstu 15. 8. 1942).

V tem času se je organizirala v stalno četo tudi kraška četa, ki je delala sovražniku mnogo preglavic zlasti z napadi na nosilce električnega voda. Napadla pa je 1. julija tudi bunker št. 124 pri Devinu ob železnici Trst—Benetke, ki mu pa ni mogla do živga. Italijanski oddelek 425. bataljona je bil premočan za njene sile (poročilo Generalnega inspektorata policije 15. 8. 1942).

Tudi Brda so dobila 1942 svojo četo, ki jo je v začetku vodil sin kolona, tovariš Miloš iz Snežatnega; pozneje je postal njen komisar. Četa je taborila pod Kobalarjem nad Vrhovljem. Junija je dobila zvezo z drugo vipavsko četo tovariša Igorja-Mileta Špacapana. (Poročilo strica Marka v Muzeju NO Ljubljana.) Brici so vršili predvsem propagando; pritiskali so pa tudi na narodne izdajalce. Tako je padel v Cerovem Ivan Prinčič (27. 6. 1942), županski namestnik (delegato podestarije), katerega smrt je objokovala samo fašistična prefektura v Gorici; bil je fašist že od leta 1923 dalje. (Arhiv karabinjerjev grupe Ljubljana 28. 6. 1942 in dopis goriške prefektуре 19. 7. 1942.) Posledica je bil preokret pri ostalih izdajalcih, v kolikor se niso iz strahu raje umaknili.

Italijanom četa »med Idrijco in Sočo«, kot jo imenujejo poročila (Vidensko vojno področje 13. 7. 1942), ni šla v račun, fašistom pa tudi zato ne, ker je bila le preveč blizu furlanskim kmetom, ki niso bili fašistom nikoli prijazni. Že 18. julija 1942 so jo zaman hajkali; po stari navadi so požgali vsaj kmetije na Kobalarju. Ko je potem 6. julija 1942 padel tudi gozdni čuvaj iz Paljevega, Berlot Franc, ki je vodil italijansko hajko, kot povedo italijanski viri sami (arhiv karabinjerjev grupe Ljubljana 8. 7. 1942), so svoj pritisk na Brda še bolj povečali. Četa se je morala premakniti na levi breg Soče. Tu je v poletju izgubila svojega prvega komandirja tovariša Miloša, ki je padel kot politkomisar tolminske čete novo ustanovljenega Gregorčičevega bataljona. (Poročilo Toma Brejca — Muzej NO Ljubljana.) Najbrž je padel 21. 8. 1942 pri Spodnjem Lokovcu (arhiv karabinjerjev grupe Ljubljana 22. 8. 1942).

S koncem julija 1942 lahko zaključimo prvo obdobje partizanskih bojov v Slovenskem Primorju, obdobje čet. Novo obdobje, ko začne svoje življenje prvi primorski bataljon Simona Gregorčiča, sovpada nekako s tretjo sovražno ofenzivo, ki je divjala na vsem ozemlju Jugoslavije. Tudi primorsko partizanstvo je v tej ofenzivi odigralo svojo vlogo.

IZ STJENKOVE SABOTAŽNE SKUPINE

V mesecu septembru 1942. leta, je Stjenka odšel s svojo skupino v akcijo na italijansko postojanko ob železniški progi Trst-Tržič. Že ko se je približal postojanki, je opazil v bližnji hiši italijanskega vojaka. Napadli so ga, razorožili in od njega izvedeli za »geslo« v postojanki. Nato se je Stjenka še bolj približal postojanki, jo obstreljeval in jurišal, s soborci razorožil vojake in jim pobral vso opremo, obleko, in orožje. Zaplenili so sedem pušk, precej streliva itd.

Od tega časa do 15. oktobra istega leta je skupina izvršila še nekaj manjših akcij. Znanja je akcija pri Ivanjem gradu pri Komnu, napad na patroljo alpinov, ki je stražila droge električnih daljnovodov visoke napetosti, kjer so zaplenili eno puško in strelivo. Grupa je tudi minirala električne droge na Krasu.

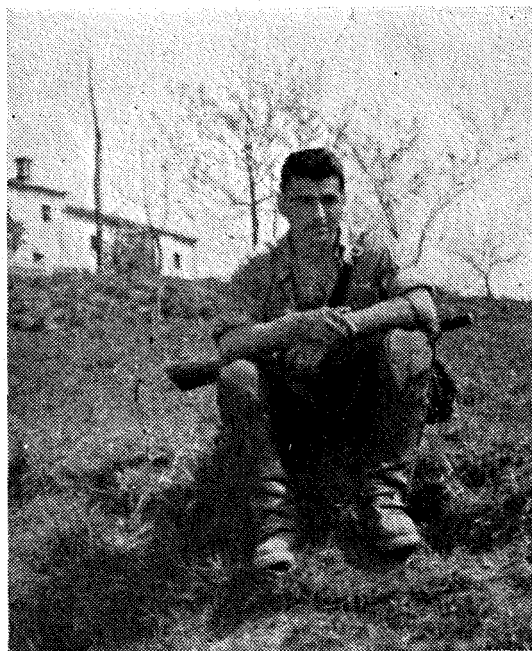
12. septembra 1942. leta se je grupi pridružilo toliko fantov letnika 1923 iz Krasa in Vipavske doline, da je iz Stjenkove grupe nastala večja partizanska grupa. Že 14. septembra je Stjenka dobil povelje, da se z vso grupo premakne iz taborišča nad Oševljekom v taborišče nad Šempasom in Vogrskem, kjer naj bi se združili z ostalimi partizani odreda »Simona Gregorčiča«. To so tudi napravili in se sešli s štabom bataljona, katerega komandant je bil Rudi-Martin Greif, z Igorjem, komisarjem in z Vojkom Premrlom. Naše taborišče pa je bilo izdano in že drugo jutro so Italijani napadli našo patroljo, kjer je bil ubit Vinko Drmanj (Gašper) iz Škrbine. Mi smo se takoj umaknili proti Ozeljanu in še isti večer prekorčili cesto Gorica-Postojna. Utaborili smo se nad Vitovljem, kjer smo čakali noči, da se nam pridruži Stjenka z nekaj tovariši. Stjenka je namreč ostal za nami, da nam je ščitil prehod preko ceste Gorica-Postojna. Proti jutru, ko bi se nam moral pridružiti, je padel na cesti v zasedo in se moral umakniti zopet proti Vogrskemu. Nato smo se morali brez Stjenka umakniti na Čaven. Tu smo voznikom iz Vrtovina, katerim je Vojko že nekaj dni prej prepovedal voziti drva iz gozda, od vsakega para volov zaplenili po enega, in orodje za pripravljanje drv. Z voli in zaplenjenim orodjem smo odšli še dve uri hoda globoko v gozd, kjer smo ubili vola. Vendar kuharji niso utegnili pripraviti kosila, ker so nas napadali italijanski bersaljerji. Jurišali smo nanje, jih odbili in jih pognali v beg. Imeli so enega mrtvega in nekaj ranjenih.

Dva do tri dni smo se umikali in nadaljevali pot.

Četrtega dne, po kosilu, smo imeli zbor. Po govoru Rudija, Vojka in Igorja, smo prisegli Oslobojilni fronti in slovenskemu narodu.

Istega dne — bilo je v začetku oktobra — je bil po kratkem oddihu zopet zbor; Vojko je prebral ukaz štaba bataljona, da se iz tega bataljona ustanove štiri čete, in sicer: I. Kraška — komandir Stjenka, I. Vipavska — komandir Istok-Jež, II. Vipavska — komandir Slavko in Črnovrška četa, katere komandir je bil Vojko. Še isti večer so odšle čete proti svojim sektorjem. K nam so se po nekaj dnevih priključili novi tovariši in tovarišice iz Viniš in Renč. Čez nekaj dni smo odšli iz Renč na Kras, kjer se je četa razdelila v tri vode z določenim sektorjem: I. na Krasu, II. na vrtojbskem in III. okrog Renč in Dornberga. Ko sta se II. in III. vod premikala iz Krasa v dolino, sta bila med potjo napadena. Hrabro sta se borila proti Italijanom: Jure jih je pobil 8, z zadnjim strelom pa se je še sam ustrelil.

Drugo akcijo je izvedla I. kraška četa v bližini Kaželj, kjer smo napadli italijansko prikolico, ki je vozila fašistom hrano in strelivo. Zaplenili smo sto ročnih bomb, eno puško in nekaj hrane, prikolico pa zažgali.

Narodni heroj Šibelja Anton-Stjenka, komandant Kosovelove brigade, padel v nemški ofenzivi marca 1945. leta

Uspela je tudi akcija v bližini Šempolaja, kjer smo čakali na italijansko kolono od 5. zjutraj do 4. popoldne. Pri napadu je padlo osem italijanskih vojakov in en poročnik, zaplenili smo 7 pušk, 1 težko brečo, precej ročnih bomb, 2 samokresa,

zaboj z inštrumenti za operacije ter veliko količino hrane.

Slabše je uspela četrta akcija proti Gorenjski. Napadli smo kamion z vojakmi in hrano, vendar zapleniti nismo mogli ničesar, ker šofer ni bil ranjen, kamion pa je odpeljal naprej in se ustavil šele 500 metrov pred postojanko. Kasneje smo izvedeli, da so bili štirje sovražni vojaki mrtvi.

V peti akciji smo napadli patroljo, ki je nadzirala drogove visoke napetosti po Krasu do Trsta.

S šesto akcijo smo napadli v bližini Komna dva fašista in zaplenili eno puško in en samokres. Na več mestih od Renč do Nabrežine je četa uničila drogove visoke napetosti.

Minirali smo tudi železniško progo med Seseljanom in Nabrežino, kjer je bila popolnoma uničena električna lokomotiva in več vagonov. Promet je bil ustavljen za okoli osem ur.

Četa je nadalje vključevala v svoje enote nove borce, ki so odhajali iz Primorske tudi v ostale predele Slovenije in to preko močno zastražene stare jugoslovansko-italijanske meje. S 500 neoboroženimi novinci smo se morali prebiti skozi močan križni ogenj italijanskih zased. Ta četa je s svojim političnim delom med ljudmi pri-

dobila za narodnoosvobodilno fronto tudi številne vasi kot: Dutovlje, Pliskovico, Gabrovico, Tomačevico, Veliki Dol, Mali Dol, Rubijo, Škrbino, Lipo, Hudi log, Selo itd. Ubili so tudi nekatere izdajalce slovenskega naroda, kot je bil Bandelj, Urdih in drugi.

Petnajst dni pred kapitulacijo Italije je četa dobila povelje, da se umakne s Krasa v Kozje stene k bataljonu. Po dolgotrajni poti, ki je trajala vso noč in skoraj ves dan, se je I. kraška — Stjenkova četa že proti večeru prostovoljno javila za akcijo. Nadaljnji pohod je trajal sedem ur, nato pa je četa zasedla položaje med Trnovim in Krnico, kjer so bile samo en kilometer na vsako stran od naših položajev italijanske postojanke. Po dveh urah čakanja v zasedi, se je približal kamion vojakov. Napadli smo jih in razpodili, kamion pa uničili.

Iz I. kraške — Stjenkove čete so izšli komandanti in komisarji bataljonov, med temi en podpolkovnik, štirje majorji, šest kapetanov in več oficirjev ter podoficirjev.

V četi so bili hrabri borci kot: Juri, Car, Beč, Srnjak in Blisk. Iz čete pa je izšel tudi narodni heroj — Anton Šibelja — Stjenka.

Zaradi Stjenkovega napada (4. februarja 1944) na nemško kolono na cesti Komen—Rihenberk, so se Nemci znesli nad prebivalci. Slika SS-vojne poročevalca Scheidta prikazuje žene in otroke iz vasi Komen, ki so jih Nemci naložili na voz, da jih odpeljejo v zbirališče. Nemci so nato vas Komen požgali.

ZAUSTAVILI SO SOVRAŽNO OFENZIVO

Ob zboru borcev in funkcionarjev VOS, VDV in II. brigade KNOJ-a na proslavi četrte obletnice priključitve Primorske k Jugoslaviji dne 16. septembra v Novi Gorici, priobčujemo prispevek poročnika **M a r k a M r a k a**, bivšega vojnega dopisnika II. brigade KNOJ-a.

Decembra 1944 so začeli nemški in italijanski fašisti novo veliko ofenzivo proti Čepovanu, središču primorskih partizanov. Vojna se je bližala koncu, a prav tedaj so zadejali jugoslovanski partizani težke in odločne udarce okupatorskim silam in jih preganjali iz južnih delov Jugoslavije proti severu. Za okupatorja je bilo za to važno, da ima očiščen teren za umik proti Avstriji in proti severni Italiji, kamor so počasi napredovali zapadni zavezniki. Na njihovo nesrečo je bil tudi ta teren poln partizanov. Okrog Trsta in Gorice so neprestano vznemirjale okupatorja enote IX. korpusa, II. brigade NO, Briško-beneškega odreda, Južno-primorskega odreda in še nekatere enote, v Trstu in Gorici pa sta jim krojile usodo tržaška in goriška sabotažna grupa. Vendar se je ta predposlednja okupatorjeva ofenziva predčasno in neslavno končala prav zaradi odločne in drzne akcije partizanov III. bataljona II. brigade Narodne obrambe:

Takole je bilo:

Že štiri dni so držali borci II. brigade NO položaje na Lokovcu, Banjščicah, Lokvah in Laznah vse do predmeje in to v debelem snegu, v lahki obleki in mrazu do 30 stopinj. Več kot 30 borcem so zmrznili udje, vendar mnogi kljub temu niso hoteli v bolnico, ampak so vztrajali na položajih z ostalimi tovariši.

Borci III. bataljona so bili na položajih med Čepovanom in Lokovcem. V bataljonu sta bila tudi dva spretna obveščevalca — komunista: stari Bremec Karel-Boris in mladinec Milan Vižintin-Zdenko.

Boris je prvi zapazil osebni avtomobil, ki je iz doline Soče preko Banjščic in Lokovca vozil naravnost v našo zasedo. Boris je prvi spustil rafal na avtomobil, da je obstal ob robu ceste. Nenadoma je iz njega skočil nemški kapetan, naglo stekel proti naši zasedi in spustil vanjo rafal. Toda streljal je previsoko. S tem je hotel pridobiti na času, kajti v tem trenutku sta skočila iz avtomobila še šofer in italijanski kapetan. Vsi trije so stekli nazaj proti Banjščicam. Krogle iz Borisove in Zdenkove brzostrelke so zrušile fašističnega podpolkovnika v avtomobilu, a bežečega šoferja težko ranile. Z njim so opravili ostali borci v zasedi. Italijanski in nemški kapetan sta se hitro

umikala. Boris in Zdenko sta ocenila položaj, skočila iz zaklona in hitro stekla za bežečima. Nemec je tedaj spoznal, da ga preganjajo; skočil je v zaklon in stresel rafal na Borisa in Zdenka — toda brez uspeha. Boris in Zdenko sta hitro poiskala zaklon, preskočila na desno v hrib in izgnala Nemca iz zaklona. To se je ponovilo še nekajkrat, dokler nista Boris in Zdenko po trikilometriskem preganjanju ranila italijanskega kapetana. Nemec pa je bežal dalje. Nenadoma se je ranjeni fašist izgubil v obcestnem grmovju. Boris in Zdenko sta se takoj pognala za njim. Našla sta ga: skrival se je pod grmom, od strahu je bil bled in po vsem telesu je drhtel.

Z ujetnikom sta bila že skoraj na cesti, ko je Zdenko zapazil dve čeladi. »Mani in alto!« jih je Boris pozval k predaji. Tedaj je nekaj zašumelo. Ozrl se je in — osem metrov od njega je stal velik fašist z brzostrelko naperjeno nanj. V tem hipu je skočil ogromen policijski pes na Zdenka. Vendar se je Zdenko takoj znašel in ga s kopitom brzostrelke pobil na zemljo. Boris in Zdenko sta spustila vsak po dolg rafal in skočila v gozd. Fašistični kapetan in ogromni fašist sta se zrušila mrtva, a Boris in Zdenko sta se z zaplenjeno brzostrelko in neko torbico vrnila do svoje zasede.

Sovražna kolona ta večer ni prišla do zasede borcev III. bataljona, čeprav je imela samo še tri kilometre do njih. Ni prišla niti naslednjega dne. Umaknila se je celo glavna kolona iz Čepovana, čeprav se je ofenziva šele začela. Zakaj?

Boris in Zdenko sta našla v torbici ujetega in kasneje ubitega fašističnega kapetana popoln načrt decembrske ofenzive, kjer so bili opisani in označeni cilji in smeri premika vseh sovražnih enot. S sovražnikovim načrtom so bili v nekaj urah seznanjeni štab IX. korpusa in štabi vseh partizanskih enot.

ČEZ SOČO

CIRIL STER

Že dalj časa smo premišljevali, kako in kje bi preko-račili Sočo, ki nam je bila iz internacije domov najresnejša ovira. Kajti vse mostove preko nje so imeli po našem mišljenju Nemci zastražene. Potem, smo mislili, bo že šlo. Zanesli smo se na Matica, ki se je pred koncem prve svetovne vojne potikal po teh krajih v suknji avstrijskega vojaka. Verno smo poslušali njegove nasvete in se posvetovali tudi z briškimi kmeti ter odločili, da prekoračimo Sočo pod Gorico.

Medana v goriških Brdih

Ko smo poležavali v orumenelem gozdičku ob vznožju goriških Brd, Matic s svojim še ne dvajsetletnim sinom ter midva z Darijem, smo sklep potrdili in se napotili proti vasem ob Soči. Topovsko gmenje in nadletavanje letal nas je nekolikokrat zaustavilo, pot pa smo vztrajno nadaljevali. Od vasi Moše in Koprive smo se po nasvetu vaščanov obrnili proti vzhodu ter pozno popoldne prispeli v predmestje Gorice, v Podgoro.

Stopajoč v parih po široki cesti, smo nenadoma z više ležeče proge zaslišali: »Halt!« Pogledal sem proti železniškemu nasipu, kjer sta stala dva nemška vojaka in ponovno zavpila: »Halt!« Eden od njiju je že legel za mitraljez. Ta ne pozna šale, sem si mislil. Zdaj, zdaj bo spustil rafal. Vseeno se nismo ustavili. Nisem zinil besede, toda ustnice so bile, kakor da bi se v hipu posušile. Stisnili smo se k robu ceste ob zaprašene drevesne krone, da bi bili manj vidni. Pa se je pojavil kakor iz tal pred nami črno oblečen nemški policist, dvignil prst in izbruhnil svoj rezki »Halt!« Skoraj na mestu smo se ustavili. Le toliko je bilo časa, da sem tiho dejal Maticu: »Zdaj je vrsta na tebi. Ti znaš nemški!«

Matic je v brezhibni nemščini prepričal policista, da smo bili evakuirani v italijansko taborišče in se zdaj, ko so Nemci »prevzeli« oblast v Italiji, vračamo nazaj.

Nemca je to zadovoljilo, da nas je spustil dalje. Nemška vojaka na progi sta se ob mitraljezu spet vzravnala. Šli smo naprej brez besed, toda v naši notranjosti je govorilo: zdaj smo vas preliščili, a naša pot je še dolga.

Dospeli smo sredi Podgore, kjer so bile ceste prazne. Edini ljudje ob gostilni, kjer smo se za hip ustavili in prosili vode ter jih spraševali, kako priti preko Soče, so se nas izogibali. »Kako naj to vemo,« so zaskrbljeno in odtujeno odvrnili. Izza ovinka je privozil tovorni avto poln nemških vojakov. Le čelade in cevi strojnic so morale preko ograje. Zapršilo se je in že so izginili za drugim cestnim ovinkom ter, križajoč po cestah, odšli čez most nazaj v Gorico. Prašni in preznjeni smo prikorakali do vrtnega zidu, kjer nas je zaustavila žena srednjih let. Z nabranim čelom polnim skrbi nas je ogledovala, nas povabila skozi vrtna vrata, jih zatem, ko smo ji sledili, zaprla, pogledala okrog sebe in vprašala: »Kam greste?« Še predno smo ji vse pojasnili, nam je prinesla jesti.

»Saj tu je fronta! Danes je najhuje pri Mirnu,« nam je pravila, ko nam je stregla. »Kaj iščete tu? Onemogli ste, po nahrbtnikih pa vas vsakdo lahko spozna, kdo ste. Najbolje bo, da se vrnete v Brda in čez plavski most na drugo stran Soče, na Trnovski gozd in spet naprej, če vam bo sreča mila.«

»Čez plavski most?«

»Da, to bo najbolje. Kaj ne?« je poklicala svojega moža, »to bo najvarnejša pot.«

Tudi podgorskega župnika je hotela vprašati za svet. Branili smo ji, se bomo že izmotali in našli pravo pot čez Sočo. Ona pa je vztrajala ter ga pripeljala v hišo. Nezaupanje, s katerim smo ga pogledali, je počasi izginilo, kajti svetoval nam je, naj se vrnemo v Brda, kjer gospodarijo partizani. Gospodinja nam je pripravila še večerjo ter preskrbela prenočišče na bližnjem skednju, kamor smo odšli šele v trdni temi. Na meji med zavestjo in spanjem smo se, pogreznjeni globoko v seno, nemirno premetavali vse do svita. Vso noč je v presledkih regljalo.

Z Darijem sva drugega dne pohitela k zelenkasti Soči, ki se je lesketajoče kopala v jutranjih žarkih. Nikjer ni bilo čuti streljanja. Umila sva se, zabredla do pradu v reko in prhala vanjo. Trnovski gozd je gledal naravnost na naju; skoro bi ga pobožal z roko. Ko smo ga včasih opazovali iz ravne Furlanije izza prepletenih žic taborišča, je stal samotno daleč odmaknjen.

»Dober lučaj in bili bi čez Sočo,« je z zadržano jezo pristavil Dari, ko sva se oblačila. Molčal sem in vedel, da se moramo kljub težkim in od hoje že okrvavljenim nogam, vrniti v Brda. Odpravljali smo se iz Podgore. Odvišno prtljago smo pustili pri podgorski družini. »Vse uporabljive stvari,« smo naročili, »oddajte partizanom, ali pa naj ostanejo vam, če boste kdaj v stiski. Hranite nam le spominske slike in drobne predmete, ki smo jih izdelali v internaciji.«

Mož in žena sta nas spremila do vrat ob cesti.

»Ubogi ljudje, ali boste prišli srečno do svojih? Hodi-te srečno!« Čutili smo, kot da spremljajo svojega edinca.

»Tudi vi bodite srečni!« smo jim rekli. »Da bi se vam kaj slabega ne zgodilo!«

Odšli smo. Domače dekle nas je vodilo s sigurnostjo veččega vodnika mimo vseh nevarnih mest, kjer bi lahko padli Nemcem v roke, dokler nismo sproščeneje korakali po ozki dolini med redkim gozdom in že nekoliko orumenelim sadnim drevjem.

»Napravili smo precejšnjo krivuljo,« sem si obrisal pot, ko smo zopet ozrli Cerovo, kjer smo prejšnjo noč prenočevali. »A ni mi žal,« je povzel Dari, »ker smo uspeli izogniti se nemškemu kremplju. Spoznal sem ljudi in kraje okrog Gorice in tudi to, kdo se bije zanjo.«

Na lastne oči nismo videli, kdo se je bil za Gorico. Toda pri podgorski družini smo mnogo govorili o tem. Zopet sem zaslišal v ušesih besede, ki so se mi pojavljale

še večkrat: »Vipavci, Kraševci, Brici in naši Goričani! Ti se bijejo!« Tako so govorili v Podgori, kjer smo našli zavetje.

»Da, da,« je komaj vidno pokimal Matic in se sredi hriba zaustavil. Zazrli smo se na prehojeno pot. Gorice nismo več videli. Skrila se je za kameniti Sabotin in bližnje griče. Glasovi rafalov in grmenje v daljavi se je zopet prebudilo.

»Ali se spominjate besed ženice iz Podgore?« nas je vprašal Matic in si prižigal cigareto. »Italijanskih vojakov ni več v Gorici. Z Nemci se tepejo samo naši, samo naši fantje. Najbrž imajo velike izgube, ko jih tolčejo z letali in tanki. Tako je rekla. Ali se spominjate?« nas je opomnil.

Spomnili smo se teh besed, ki so rezale našo notranjost. Zdaj se je oglašil molčeči Matičev sin: »Videli smo mnogo italijanskih vojakov med Gonarsom in Krminom, ko smo se prvega dne pomikali po Furlaniji proti Brdom. Koliko jih je bilo! Za brigado, morda dve.«

»Italijani so odhajali v Furlanijo in naprej. Na Kras pa menda prihajajo tržaški ladjedelniški delavci in tržaški proletarci. Partizanske vrste polnijo,« mu je segel v besedo oče. »Čudno se je zasukalo, čudno!« je odvrnil sin.

»Morda le ni prav, da tako tiščimo domov,« sem se čutil krivega. »Novomeških študentov, vem, je dosti ostalo v Brdih.«

»Svojo staro mater bi rad videl po tolikih mesecih, pravzaprav letih. Ti Dari, si v internaciji toliko pripovedoval o svoji ženi. Jo ne bi zopet rad videl? A ti,« se je obrnil k meni, »sina, ki se je medtem rodil, še videl nisi. Tudi doma, verjemite, bomo lahko prijeli puške!« se je zamislil Matic in opravičeval našo nezadržno slo po domu.

Zgrabili smo nahrbtnike, ki smo jih med pogovorom odložili na robu vinograda in se molče, vsak s svojimi mislimi vzpenjali med vinskimi goricami vse više. Ko je popoldansko sonce izgubljalo svojo moč, smo na Vrhovljah v globoki, koritasti dolini zagledali Sočo.

Sočo, najtežjo oviro na poti iz Gonarsa domov smo srečno prekorčili. Srečno...

Razgledali smo se še nazaj proti Krminski gori. Bila je polna bleščečega sonca. Zdaj smo jo ogledovali z nasprotni strani kakor zadnje mesece iz taborišča. Poleg nje so griči in grički upirali soncu svoja hrbtišča in se spuščali naprej v ravno furlansko polje. Toda le za hip smo se zaustavili na cestnem robu in objeli s pogledom vsa topla, z vinsko trto poraščena Brda. Gnalo nas je dalje, domov.

Z Vrhovelj smo se spuščali po vijugasti cesti proti Plavem. V poznem popoldnevu se je Soča tiho vila med skalami. Pod nami je bila železniška proga, ki se je zgubila v temen predor. Pred obokano votlino je stal nemški vojak. Še niže čez Sočo so po asfaltirani cesti drčala nemška motorna vozila. Zagledali smo plavski most. Ustavili smo se in z očmi pozorno pregledali okolico. Na mostu ni bilo, kakor smo pričakovali, nemškega vojaka z nasajenim bajonetom. Most je bil kakor škatljica položen nad zeleno strugo. Skupina Belokranjcev in Čabrancev se je, vračajoč iz Gonarsa, kakor mi, zaustavila. Videč Nemce ob progi, so se vlegli v grmovje in čakali teme. Ponoči, so rekli, bodo prebrodili Sočo.

Pred mostom smo prehiteli staro ženico, s katero smo skupno korakali na poti proti Vrhovljam. Ona je s culo v rokah nadaljevala pot, mi pa smo, predno smo zapustili Brda, v gostilni popili še nekaj kozarcev briškega vina. Pri ponovnem srečanju nas je spoznala po naših bosih, okrvavelih nogah.

»Dobro, da niste šli z menoj,« je rekla. »Veste kaj se je zgodilo? Samo nekaj korakov pred mano so šli prav takile suhi in slabi interniranci, kakor ste vi. V dveh tovrstnih avtomobilih in v oklopniku pa so se peljali proti Brdom nemški vojaki. Tam, kjer je cesta razstreljena, so se ustavili, ko niso mogli več dalje.«

Spomnili smo se velike, nekaj korakov široke in dokaj globoke luknje sredi strmine v cesti, kjer smo bili še pred pol ure.

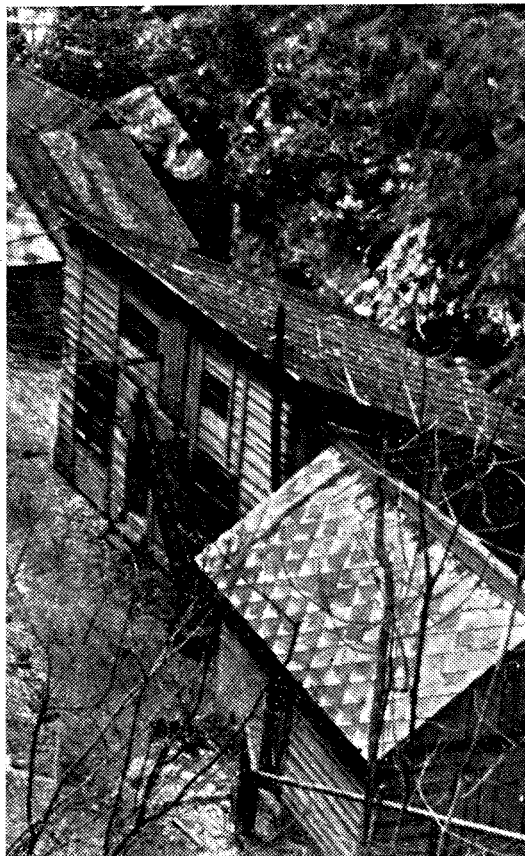
»In kaj je bilo potem?« smo nestrpnost silili v ženico, hoteč prekiniti njeno dolgovечно pripovedovanje z vsemi podrobnostmi.

»Kaj je bilo«, je nadaljevala. »Poskakali so z avtomobilov ter vse pobasali s seboj!«

»Ti bodo nadaljevali v nemških taboriščih,« je zaskrbljeno dejal Matic. Paziti moramo, da nas ne doleti kaj podobnega.«

Skrbno smo si ogledali železniško progo, cesto in most čez Sočo. Nobenega nemškega vojaka nismo videli, razen ob predoru. A tega mesta, to smo vedeli, ni smel zapustiti. Podvizali smo se in hiteli proti mostu. Z očmi smo spreletavali, ne da bi se z glavo ali telesom dosti obračali, cestišče in skupino hiš, ki so stale onkraj mostu. Že smo korakali čez most. Na steni hiše je bil nalepljen letak, napisan v nemškem in slovenskem jeziku: »Slovenci! Nemški rajh vas je sprejel v svoje močno varstvo.«

Za hip smo ustavili korak — za hišo je bilo čuti nemško govorico, kar nas je zbegalo. Naj se vrnemo in ponoči prebredemo reko, kakor bodo napravili Belokranjci in Čabrance? Nagonsko smo šli brez besed dalje. Zopet smo se, kot vedno v težkih trenutkih stisnili po dva in dva in dospeli do glavne ceste. Na levo sem zagledal skupino nemških vojakov. Stali so ob motorjih in sivo pobarvanem avtomobilu, jih pregledovali in popravljali, glasno govoreč v zategli bavarski govorici. Še nekaj korakov vzdolž ceste,

Bolnica »Franja« pri Cerknem, ustanovljena 23. decembra 1943. leta

nato pa smo se zapodili, po vzpenjajoči se poti iz doline v hrib. Kolikor bolj smo se oddaljevali od asfaltne ceste, tem počasneje smo stopali. V mraku smo dospeli do samotne kmetije, se skobacali na pod v dišečo suho deteljo in pokrili z odejami.

»Ne morejo biti povsem trdni, ko tiskajo letake tudi v slovenščini,« sem se spomnil na prilepljeni letak na zidu v Plavah. »To je dobro znamenje,« je menil Dari.

Matic je takoj dodal: »Včasih so nemški letaki bili napisani takole: Kdor se ne bo ravnal po navodilih nemške komande, bo streljan! Kdor ne bo delal tako in tako, streljan. Erschossen! Za vsak najmanjši prestop — streljan!

V polsnu se mi je belil letak z velikimi črnimi črkami. Kdo je bil podpisan na njem? General Raapke. Kdo ve, kolikokrat je bil že podpisan na letakih, ko so oznanjali smrtno obsodbo. Zdaj Nemci hodijo po ljubljanskih ulicah. Najbrž ni nobenega Italijana v Ljubljani. Morda kdo za zvezo. Tako bodo nekoč odšli Nemci! Zatrpali bodo prelaze preko Karavank, Ljubelj in Jezersko ter Dravograd. Ali odšli bodo! Do propadajoče fašistične Italije nimam sočutja. Dolgo in postopoma so nas »osvobajali«. Najprej, po prvem svetovnem klanju, so pograbili Trst in Slovensko Primorje, zatem Reko, pred dvema leti in pol pa še »Ljubljansko pokrajino«, Dalmacijo... Vedno več, vedno bolj grabežljivo, požrešno. Grabežljivo, če se da. A dalo se je. Nihče, razen tega ljudstva, kjer hodimo v teh dneh, se ni upiral zasedbi Soške doline, teh hribov in grap. A prevelik grizljaj se je »zataknil« v grlu.

Kmalu sem dokaj trdno zaspal. Prvič, odkar smo se potikali po teh krajih, nisem ponoči slišal strellov in detonacij. Noč je že zdavnaj zagrnila Soško dolino in hribe okrog nje...

Sveže septembrsko jutro nas je naslednjega dne dvignilo iz senika. Odkar smo se iz internacije po krivuljasti poti usmerili iz Furlanije in Brd čez Sočo, smo se prvič brezskrbno odpočili. Zrak je bil v jutranjih urah na Banjski planoti še ostrejši. Zdelo se mi je, kot da sem po dolgih mesecih in letih na Gorenjskem. Po zaužitem toplem mleku, ki nas je skupaj s koruznimi žganci pri zajtrku spominjal na domače kraje, smo se kot vedno, oprtani z nahrbtniki, ki so nam že kakor prirasli na hrbtu, usmerili po planinskem svetu Banjske planote po neznanih poteh v smeri proti Trnovskemu gozdu. Globoko v dolini se je belila anhovska cementarna. Vrhovi Goriških Brd in Sabotina so se vedno bolj oddaljevali. Na naši desnici se je dvignil prijazen hrib.

»To je Sveta Gora,« je pojasnil Matic.

Matic se je vedno pogostejše ustavljal in razgledoval. Ni se nadejal, da bo še kdaj stopal po istih gozdovih, senožitih in poteh, kjer je pred dobrimi dvajsetimi leti preživel v avstrijskih strelskih jarkih del svoje mladosti.

Ko smo na odprti travnati planoti prvič počivali, so nas dohiteli Belokranjci in Čabranci, ki smo jih došli in zapustili pred plavskim mostom.

»Ste prišli vsi srečno čez?« me je vprašal znanec Jožič iz Bele Krajine. »Kakor vidiš smo zaenkrat še vsi štirje.«

»Mi Belokranjci smo preplavali vsi srečno preko Soče.«

»Kolpa vam je pripomogla, da znate dobro plavati!« sem mu odgovoril.

»A Čabranci so izgubili enega. Utonil je v Soči. Ni znal plavati. Stopal je po strugi in zabredel v vodo. Kmalu je prišel kriliti z rokami, dvakrat trikrat zakričal in nismo ga več videli ne slišali. Še pomagati mu nismo mogli, ko je bila trda tema.« Čabranci poleg so molčali.

»Bil je še mlad fant,« je moj znanec nadaljeval. »Mlad in zdrav! Toliko je govoril, kako bo, ko se vrne domov. Ko bom prišel domov, je govoril, potem bo zopet lepo. Delal bom toliko, da bo prav, pa več vasoval. Zdaj, je vedno ponavljal, bom znal živeti!« Mladi Čabranec ni imel prilike, da bi pokazal kako zna živeti in vasovati. Lepa Soča ga je pograbila in mu spodnesla tla pod nogami.

Nasha pot je bila še dolga. Dvignili smo se in v pogovoru stopali po stezi. Razgovor pa se ni mogel razviti. Zataknil se je in tako smo molče korakali preko pobočja proti Grgarju...

Letos 22. julija so v Novi vasi na Blokah odkrili spomenik 180 padlim žrtvam iz NOB. Na sliki: narodni heroj Daki odkriva spomenik

KOLIKO NAS JE SLOVENCEV?

Pogosto tožimo, kako malo nas je Slovencev. Res nas ni dosti, a tako malo tudi ne! Nesreča je, da nismo vsi Slovenci skupaj. Če bi vsi Slovenci, ki žive danes v Ameriki, v Westfaliji, Argentini, na Koroškem in v Italiji bili združeni, bi nas bilo kar precej. Ne verjamete? Preberite naslednje vrstice, pa boste videli.

V LR Sloveniji so ob zadnjem popisu leta 1948 naštel en milijon 391.873 prebivalcev. Bilo nas je torej več kot leta 1931, ko je bilo zadnje ljudsko štetje. Toda če prištejemo prebivalstvo novopriključenih predelov Slovenskega Primorja, nam računi pokažejo, da je prebivalstvo Slovenije v 17 letih poraslo za komaj kakih 50.000 ljudi. Ugodnejši so podatki, ki se nanašajo na porast prebivalstva po osvoboditvi. Po računih jugoslovanskega statističnega urada je Slovenija sredi preteklega leta štela že en milijon 452.000 prebivalcev.

Izven svobodne domovine živi precej Slovencev. Po ugotovitvah ljudskih štetij je na Koroškem sedaj najmanj 90.000 naših rojakov. To število je minimalno, dejansko je Slovencev znatno več. Tudi število porabskih Slovencev, ki žive ob slovensko-madžarski meji, ni točno znano. Po madžarskih uradnih podatkih živi v Porabju okoli 4900 Slovencev. Mirno pa lahko rečemo, da je Slovencev še enkrat

toliko, da jih je najmanj 9000. V Italiji živi danes okoli 80.000, na Tržaškem ozemlju okoli 110.000 Slovencev.

Znatno več je izseljencev. V zadnji številki prinaša Slovenski geografski vestnik razpravo o slovenskih izseljencih. Po podatkih te razprave živi v Združenih državah Amerike 258.000 Slovencev. Prav tako je Ameriški družinski koledar ocenil število Slovencev v ZDA na 250.000. Razen v ZDA živi tudi v Kanadi okoli 6000 Slovencev. Manj jih je v Južni Ameriki. Tik pred zadnjo vojno jih je bilo v Argentini okoli 25.000, v Braziliji pa 5000. Razen tega je po podatkih izpred vojne živelo okoli 7000 Slovencev v Egiptu. Slovenski izseljenci pa se niso izseljevali samo v prekomorske dežele, temveč tudi po Evropi. Po predvojni podatkih je živelo v Belgiji kakih 2500, v Holandiji pa 2000 Slovencev. Še več je bilo naših rojakov v Westfaliji (okoli 40.000) in v Franciji (34.000). Skupno število slovenskih izseljencev znaša torej okoli 372.000. Upoštevati pa je še, da je zlasti med Slovenci v Ameriki mnogo takih, ki se sicer štejejo za Slovence, predstavljajo pa že drugo, v Ameriki rojeno generacijo in slovenščino slabo obvladajo.

Če štejemo vse Slovence izven meja domovine, dobimo približno številko, koliko nas je. Kar izračunajte! Seštejte gornje številke, pa dobite število 2.103.000. Vseh Slovencev nas je torej nad 2 milijona.

ZBORNIK »ISTRA IN SLOVENSKO PRIMORJE«

V slovenščini in srbohrvaščini bo izšla letos knjiga »Istra in Slovensko Primorje«, ki bo razdeljena v tri dele.

V prvem delu so razen zemljepisnih podatkov o Istri in Slovenskem Primorju prikazane tudi gospodarske in kulturne razmere in pridobitve ter prerež zgodovinskih dogodkov v teh krajih od 7. do 20. stoletja. Iz teh podatkov bo najlažje razbrati, koliko gospodarjev je imelo tukajšnje prebivalstvo, kako so se zrcalile družbene spremembe in pomembni svetovni dogodki v tem delu naše zemlje. Prvi del te knjige so pisali naši znanstveniki in strokovnjaki, ki to gradivo najboljše poznajo, med njimi vseučiliški profesorji: Melik, Roglič, Markovič, Kos, Zwiter, Grafenauer, Rojnič, Čermelj in drugi.

Drugi del knjige je posvečen narodnoosvobodilni borbi v Istri in Slovenskem Primorju. Drugi del je pisalo več deset ljudi, ki so bili udeleženci NOB, uredila in dokumentirala pa sta ga profesorja Vinko Antič in dr. Ivo Juvančič.

Tretji del omenjene knjige obsega povojni diplomatski boj do priključitve večine Istre in Slovenskega Primorja k Jugoslaviji, dalje graditev ljudske oblasti, obnovo in graditev gospodarskega in družbenega življenja od leta 1945 do 1950 ter razvoj cone B in STO. Pri tem delu knjige so sodelovali France Bevk, dr. S. Peterlin in Juraj Krženjak.

NAŠA ZVESTA STRAŽA

Z odlokom maršala Tita je bil 15. avgusta 1944. leta ustanovljen Korpus narodne obrambe Jugoslavije (KNOJ), da bi — kakor je rečeno v odloku — varoval zaledje osvobodilne vojske.

Začetki KNOJ-a pa segajo že več let nazaj. Tako so bili v Sloveniji začetki KNOJ-a že leta 1941, ko so se v zaledju proti okupatorju in domačim izdajalcem bojevale manjše skupine narodne zaščite ter varnostne in obveščevalne službe, ki so pozneje prerastle v vojsko državne varnosti. V Srbiji se je KNOJ razvijal vzporedno z osvoboditvijo posameznih krajev, na Hrvaškem pa je bil njegov začetek tako imenovanih PPK (proti peti koloni), ki je bil ustanovljen leta 1943.

Takoj po osvoboditvi so oddelki KNOJ-a prevzeli tudi varnostno službo ob vseh naših državnih mejah. Prvi naši obmejni stražniki so bili udeleženci osvobodilnega boja in so se svoji službi posvetili z vsemi idejami in moralnimi pridobitvami osvobodilnega boja. Marsikje so tudi na nasprotni strani med obmejnimi stražniki naleteli na udeležence skupnega boja zoper fašizem, s katerim jih je družila tudi vera v tako mirno in lepo prihodnost, v kateri meje med narodi in državami sploh ne bodo več potrebne. Poleg tega so naši obmejni stražniki vzgledno izpolnjevali vse predpise svoje službe ob mejah, ki so ustrezali prijateljskim pogodbam nove Jugoslavije s sosednjimi državami. Tako so dobro vplivali na obmejne stražnike sosednjih držav, dokler niso naši informbirojevski mejaši pred tremi leti odpoklicali vse svoje za vojaško čast zavzete obmejne organe ter namesto njih na meje poslali skrunilce vojaške časti, ki zdaj že tri leta zahrbtno napadajo stražarje naših meja.

INTERMEZZI

BOGOMIR MAGAJNA

Če verjamete ali ne, dragi tovariši partizani, to kar bom povedal o majorju Povhu, se je zgodilo skoraj do pičice tako kot bom zapisal.

Po naročilu zdravnika Luke sva šla jaz in veterinar Rok s postojanke na Rogu na miting ali nekaj takega v Črnomelj. Moja obleka je bila takrat že v kaj klavrnem stanju, podobna obleki popotnika, ki se je po mesecih vnil iz »sred' Afrike puščave«, pa tudi čevlji niso bili več za vzor dobrim in lepim čevljem; ob njih sem se marsikdaj spomnil na tiste čevlje, ki so naslikani v »Desetem bratu«, in ob njih sem se tudi spomnil čudovitega verza: »Povsod poznan, nikjer doma, kjer zvrne uro se poslednjo, tam smrt mu domovanje da.« Ko sva se bližala Otovcu, se je Rok spomnil, da biva sedaj major Povh s svojim skladiščem v Otovcu. Že ob spominu na Povha se je Rok široko in vedro zasmel. Nato sem moral zopet poslušati zgodbo, ki sem jo od partizanov slišal najmanj že dvajsetkrat: kako je, če prideš k majorju Povhu. Izredno prijazno te sprejme, potegne iz žepa beležko in skrbno beleži, kaj bi od njega rad: bluzo, seveda — hlače seveda, srajco — seveda itd. In ko si mu vse, kar bi rad, naštel, začne Povh črtati lepo počasi s slovesnim izrazom na licu: bluze nimam, dragi tovariš, hlače nimam, dragi tovariš, srajce nimam, dragi tovariš itd., vse tja do trakov za čevlje. Ob trakih za čevlje pa se mu razvedri obraz in ena dva tri, že so traki v tvojem žepu. In ker je bilo še nekaj ur do mitinga, do Črnomlja pa samo še dobro uro hoda, je Rok predlagal, naj bi Povha obiskala — to bo ura veselja in smeha. In res sva ga obiskala. Povh naju je zelo prijazno in z vedrim nasmehom posadil za mizo, potegnil beležko iz žepa in skrbno vprašal: »Kaj bi rada, tovariša zdravnik in živinozdravnik?«

Najprej sem začel jaz: »Rok ne kadi, ne pije, toda jaz bi rad dvajset cigaret in liter vina.«

Povh je zabeležil: »Dvajset cigaret in liter vina.«

»Potem bi rad,« sem rekel, »bluzo, novo bluzo.«

»Novo bluzo.«

»Nove hlače.«

»Nove hlače? Dobro!«

»Eno srajco.«

»Morda bi bilo bolje, če bi zahteval dve srajci; kaj boš hodil gol, če boš dal eno prati?«

»Pa dve srajci, tovariš Povh.«

»Torej dve srajci in potem spada k temu dvojce spodnjih hlač, dva para volnenih nogavic. Volnenih?«

»Volnenih, dragi major?!«

»Dobro, volnenih. K nogavicam spadajo seveda čevlji. Morda bi rad tudi čevlje?«

»Tudi čevlje, tovariš major!«

»Sedaj si ti na vrsti, tovariš Rok,« je rekel Povh, »prosim te, tovariš Rok, kaj bi rad?«

Rok se je že kar dušil v smehu. »Meni pa daj samo škaflo globina, kremu za zobe in kos čokolade!«

Povh je skrbno beležil: »Škatla globina, kremu za zobe, kos čokolade. Tovariš Rok, ali bi ne hotel, morda, še kaj drugega, prosim lepo, še kaj drugega?«

»Ne, ne, zadosti bo, če mi preskrbiš kar sem prosil.«

»Dobro, razumem, tovariš Rok, kakor želiš, res, kakor želiš — vse ugodim!« Nato je stopil Povh k vratom in poklical skladiščnika: »Prinesi takoj za zdravnika dvajset kamel in en liter vina, liter vina na moj osebni račun.«

»Toda saj jaz nisem zahteval kamel, kaj bi s kamelami!« »Zahteval si, tovariš zdravnik, kar si zahteval, to dobiš.« Nato je izročil skladiščniku listek, na katerega je poprej beležil: »Prinesi Magajni vse, kar je napisano, razen čevljev, prinesi tovarišu Roku vse, kar je napisano.«

Nekaj minut zatem je priromal na mizo liter vina in zavojček cigaret, na katerem je bila naslikana kamela:

»Krasne, fine cigarete, ameriksanske cigarete, lepo po medu dišijo kamele. Škoda, tovariš Rok, da ne kadiš, škoda tovariš Rok, da ne piješ, velika škoda, tovariš Rok, pa bi morda finega čaja, ti rečem, pravega čaja.«

»Pravega čaja,« je vzkliknil Rok in isti hip je Povh zaklical skozi vrata: »Finega čaja, prosim, za tovariša Roka!«

In medtem ko sva s Povhom pila zlatorumeno belokranjsko vino — takrat zares dobro kapljico — je drugo za drugim romalo na mizo: lepa nova ameriksanska bluza, lepe nove hlače, dve srajci, dvojce spodnjih hlač in dva para volnenih nogavic. Menil sem, da se bo Rok onesvestil, tako je strmel na tiste čudne stvari.

»Jasno je, major Povh, da boš tudi meni dal bluzo, hlače...« je vzkliknil Rok.

»Vprašal sem, ponovno sem vprašal, kaj želiš, kar si želel, to dobiš,« in pred Roka je na mizo priromala škaflo globina, kremu za zobe in kos čokolade. Tudi moja prošnja, naj Roku prinese to kar meni, ni nič zalegla: »Ko prideš drugič, a ne pridi prehitro, dobiš vse kar želiš — toda sedaj še ni dosti za vse, ni še dosti, tovariš Rok!«

»In odkod vse to,« sem vzkliknil jaz ves začuden. In major Povh je odgovoril: »Ko je šel Mojzes skozi puščavo, je zaprosil boga, naj mu nasuje mane izpod neba in takoj je priletela mana izpod neba — mi pa smo naprosili zavezničke in takoj so začele deževati izpod neba: bluze, hlače, srajce, kamele...«

»In čevlji tovariš major,« sem vzkliknil, ko sem praznil zadnji kozarec. »Čevlji? Le potrpljenje, dragi moj, vse dobiš, vse kar si zahteval, dobiš, toda potrpljenje, le potrpljenje; pojdi z menoj, tovariš zdravnik. Ko greš sedaj v Črnomelj, pustiš robo lahko tukaj, da ti jo zavijemo v papir, fin papir in ko se vračaš na Rog, boš lahko vzel robo s seboj, za čevlje pa potrpljenje, prosim.« In smo šli vsi trije v čevljarsko delavnico. Sprejeli so nas resni obrazi. »Vzeti mero, tovariši, tovarišu zdravniku, napraviti v nekaj dneh čevlje, fine čevlje iz juhte, tovarišu zdravniku!«

»In kaj je to juhta?« sem vprašal jaz.

»Kaj je to juhta, kdo ve, kaj je to juhta,« je ponovil major Povh in eden izmed čevljarjev je vzkliknil: »To je jelenovo usnje, fino usnje, takorekoč večno usnje.« In res je večno — še danes nosi moj brat tiste čevlje za delo in štrpac. Res je večkrat dal tiste čevlje »potemplati«, toda zgornji del je prav tak kot tiste velike dni.

Prosim vaju, tovariša Povh in Rok, da mi ne zamerita, če sem vaju na tem mestu ovekovečil.

*

Nikolaj Pirnat je naročil pri intendantu Pantiču za svoj salon dvajset litrov vina in mu zagotovil, da bo vse Magajna plačal. To mi je Nikolaj Pirnat povedal nekaj dni potem, ko se je ta zgodba končala, a jaz nisem imel v žepu niti plesneve lire: »To ni moja stvar, kako to urediš, to je čisto tvoja stvar,« me je potolažil Pirnat. »Glej, da častno urediš to zadevo, kajti vino ni iz našega skladišča, vino je kupljeno privatno in tvoja dolžnost je, da račun poravnáš, dragi moj literat!«

Nikolaj Pirnat je tisto popoldne skrbno uredil svoj salon. Na stene je razobesil vse svoje slike, skrbno je nagubal okenski zastor, popravljen iz padala, mizo je prekril s polami rjavega papirja. Skrbno je očistil konzervne škatle, ki naj bi služile za kozarce in sam ne vem odkod je privlekel vrsto praznih butelj, ki jih je pred večerom skrbno napolnil z vinom. Da bi ne izvedel Janez, je delal to v največji konspiraciji. Sam ne vem, kje je staknil tri sveče, jih lepo postavil v škarnicljje iz rdečega papirja, tako, da je v tisti bajni razsvetljavi zvečer vse nekam bajno zgedalo, ko so prihajali v sobo partizani in partizanke. Celo neka po-

čena vaza s poljskim cvetjem je stala na sredi mize. Nikolaj se je dobro spoznal v takih stvarih in tiste dni ni bilo nikogar, ki bi kot on znal pripraviti tako okusen večer.

Seveda je preskrbel tudi harmonikarja. Ne bom vam tega, dragi tovariši, preveč obširno opisoval, saj ste sami doživeli tudi vesele ure med hudimi dnevi. Najprej so šli seveda partizani in partizanke od slike do slike in glasno občudovali vsako posebej, Nikolaj pa je veselo govoril, da bo dobil iz Barija nekaj kvintalov mavca in nato začne tudi s kipi. Naj to verjamemo, če hočemo ali pa ne, njemu je to vseeno. Magajna mu bo pripeljal s Sredgore tudi lepo mlado Babiko, ki ima talent za kiparstvo in ta mu bo skrbno pomagala pri delu. Mlada »baba« je tako lepa, da se bodo cedile sline vsem partizanom po Črmošnjicah. Da bi jo le potem ne vzeli k šiferkam, kamor so spravili vse najlepše »cvetke« iz Novega mesta in od drugod. O tem pa, kar se tukaj godi, prosim najskrbnejše konspiracije, da bi Janez ne izvedel.

Ne vem, ali je bilo vino šmarnica ali ne, zagotovo pa je poprej, ko v eni uri vsem močno stopilo v glave in brez ozira na konspiracijo, so poleg harmonike donele po sobi po vrsti vse partizanske pesmi v takem fortissimu, da so se tresle stene. Vmes pa so se pari vrteli po vegastem podu, da so završila srca mladih partizanov in partizank. Takrat so prikorakali v sobo trije borci, kurirji s Štajerskega in skušali z vinom kaj hitro nadoknaditi, kar so zamudili; to se jim je takoj posrečilo; saj veste, kako je s pijačo brez jedače. Eden izmed kurirjev se je vedno zastrmel na sliko na steni, na kateri je bil naslikan nacist, ki muči svojo žrtev. V kurirjevi duši se je vzbudila vrsta težkih spominov, težkih doživetij; vedno bolj je v njem naraščal srd in jeza, ko je gledal tisti šlem pred seboj. Nepričakovano je kot blisk hitro zgrabil samokres, pomeril na nacistovo butico in sprožil. Natančno skozi šlem je preluknjala krogla sliko. Nastal je velik nemir, ker ni nihče vedel, zakaj pravzaprav gre. Nikolaj Pirnat je planil od mize, zagrabil svojo pištolo in ustrelil na vse štiri strani sobe; planili so tudi drugi, zgrabili svoje pištole in nekaj hipov so krogle vršale po sobi kot roj čebel. Pravo čudo in prava sreča, da nihče ni bil zadet. Kdove, kaj bi se zgodilo, če ne bi zadonel iz kota močan glas po postavi orjaškega partizana: »Mir!« Hipoma je nastala v sobi popolna tišina: »Mir!« je zopet zaklical partizan, »kaj počnete hudiči! Kaj bo rekel Janez!«

V hipu so se vsi streznili do kraja: »Res, kaj bo na vse to rekel Janez!« Takrat so udri v sobo ljudje iz brigade gledat, kaj se godi, kar je zapropašenje gostov še bolj povečalo. »Kaj bo sedaj rekel Janez na vse to,« je zaklical, Viktor, ki je med drugimi planil v sobo, »saj je vsa brigada v alarmu.«

Janez je seveda takoj izvedel, kaj se je godilo in sedaj so čakali vsi, kaj bo rekel. Nikolaj Pirnat je stopal s povešeno glavo sem in tja po Črmošnjicah in kadar je sedel, da bi risal, ni mogel napraviti nobene črte na papir. Janez ni prvi dan rekel nič, ni drugi dan rekel nič, ni tretji dan rekel nič — sploh tudi potem ni rekel nič, saj je znal razumeti svoje fante.

Ko je Nikolaj Pirnat doživljal zadnje ure svojega življenja, sem stal ob njegovi postelji. Ni me več spoznal. Tiho, skoro z zamišljenim izrazom na obrazu je umiral ta veliki umetnik, veliki človek in partizan, katerega srce bi ne bilo mogoče odtehtati s kvintalom zlata. Čeprav sem navajen na take prizore, sem takrat sklonil glavo in si z dlanmi pokrtil oči, da bi prikril svoje solze, ki jih nikakor več nisem mogel zadržati.

Ko je Jaka Avšič dobil motor, mi je prepustil svojega konja. Rad je imel tisto žival in je vedel, da bom lepo ravnal z njo, da ne bom dirjal z njo po klancih navzdol, kar konja kmalu skazi in uniči. Zares je bil lep tisti konj in ko ga je pesnik Bor zagledal, se je ves navdušil zanj in si ni mogel kaj, da bi vsaj kilometer ne dirjal na njem.

Pa so mi bili fudi za tistega konja nevoščljivi vsi, dokler si ga ni pozelel sam junaški Kilibarda in mi ga prevzel, ne da bi se zavedal, kako je bilo v mojem, »širokem« srcu hudo za tem konjem. Nič več ne bo rekla Helena, ko bom razjezdil pred njeno postojanko: »Res, to je krasna žival.« Ne bom se upal ustaviti z navadno staro mrho tam, kjer bivata partizanki Zinka in Babika; nič več ne bo Janja gladila njegovega vratu s svojo nežno roko; nič več ne bo moja bolničarka Marija ukazovalno zahtevala: »Grem prav do Poljan cepit proti tifusu, zakar mi boš seveda danes prepustil Avšičevega konja.« Tako je bila ljubosumna Marija na tistega konja, da ni niti hotela priznati, da je zares moj. Zato boste razumeli, zakaj sem se za tisto uro toliko razjezdil. Dobil sem poziv, naj se takoj napotim s konjem na tisto visoko postojanko, ki je ležala nekje na grebenih nad Uršnim selom, na pravi mrtvi straži, tik pred nosom nacistov in belogardistov. Nekdo, da je hudo zbolel tam gori.

»Kje leži to natančno?«

»Boš že našel, saj imaš vendar nos in oči,« mi je odgovoril Viktor. Napotil sem se takoj proti hlevom in poklical komandirja konjušnice Dušana. »Mudi se: prosim, takoj za svojega konja,« sem mu rekel.

»S tvojim konjem je pravkar odjezdil kurir proti Toplicam.«

Z drznim jezdecem Dušanom, ki je znal tako divje skakati s konji čez ograje vpricho članov angloameriške misije, sva si bila sicer dobra prijatelja, tisti hip sem se pa vendarle razburil: »Ti si res pravi modrijan, da ne veš, da je prva saniteta, potem šele vse drugo,« sem vzdiknil. Tudi Dušan se je razburil: »In ti si še večji modrijan, da ne veš, da je najprej borba, potem šele saniteta,« mi je odgovoril. — »Oba imava prav,« sem rekel nekam potrto, »pa mi daj danes drugega konja.«

Brez besede me je zgrabil za roko in me odvedel v hlev. Videl sem takoj, da so vsi konji na terenu, le tam v kotu je ležala kobila Belka z vsemi štirimi od sebe in se vila v krčih: »Čakam, da pride veterinar in rabsodi, ali bodo še kdaj na Belko skakali žrebci, ali pa naj jo pojemo mi. Škoda, da je Belka zbolela, drugače bi ti jo dal.«

»Saj imaš nos in oči!« — Res je to, toda ko sem prešel potok tam pod Črmošnjicami in se napotil proti vrhovom visokega hribovja, nisem najmanj vedel, ali grem v pravo smer ali ne. Lepa košata bukova drevesa so me obdajala naprej in naprej od vseh strani — tolika samota in tolika lepota, da jo zna pravilno oceniti le partizan. In res partizanov nos in oči nikoli ne zgreše prave poti. Prej kot v dveh urah sem se znašel najprej na širokih tratih, potem pred nekimi hišami in vstopil v tisto hišo, kjer je ležala bolnica partizanka, žena moža partizana, ki je sedel poleg njenega ležišča. Preiskal sem jo in hotel takoj napisati napotnico za v bolnišnico na Rogu: »Kako pa si to predstavljaš, dragi zdravnik?« me je vprašala bolnica.

»Nič lažjega kot to — komandir postojanke bo dal dva moža in ponesemo te naprej v dolino in potem na Rog.«

»Ne, ne, kako si predstavljaš, dragi zdravnik to, da bi jaz pustila moža samega na tej nevarni postojanki.«

»Saj to je tisto, kako boš s toliko vročino, če navale Nemci na vas.«

»Če je človek razgret, strelja še z večjo vneto,« je odgovorila. Ni pomagalo nič, ni se dala pregovoriti, čeprav jo je nagovarjal tudi mož, naj le odide v bolnišnico. Pustil sem torej pri njej sulfamide ter nekaj krepčil. Partizani pa me niso pustili kar tako od sebe. Peljali so me v kuhinjo in me pogostili z obilno jedačo. Res, zlepa ne bom pozabil tistih imenitnih fantov, ki so mi med širokim smehom pripovedovali o svojih dejanjih, kakor bi pripovedovali o najnavadnejših stvareh. Pregledati je bilo treba potem še nekaj kmečkih ljudi, ki so bivali po hišah tam okoli, nakar so mi nabasali torbo s samimi dobrimi stvarmi; niti na žganje niso pozabili.

Ko sem se vračal skozi gozdove v dolino, sem zagledal pred seboj stati na stezi prelepo srno. Ves začuden, da ne zbeži, sem se zastrmel vanjo. Tudi ona me je motrila plaho in nepremično. Hipoma se me je polastila hudobna misel, da bi jo ustrelil. V štabu brigade bi me sicer najprej ozmerjali, zakaj delam alarm brez potrebe, potem bi pa vsi veseli prisledli k okusnemu gulažu. Hudobno misel sem takoj odgnal. Če bi jo streljal, bi bila tista srna prva žival, ki bi jo v življenju ubil, če odštejem rake, ki sem jih kot otrok lovil v domači reki in enega vrabca, ki sem ga nekoč na svoje veliko začudenje zadel s flobertom, čeprav je čepel zelo visoko na stari platani. Stopil sem počasi proti srni, ona pa se je umaknila za kakih dvajset metrov. Videl sem, da ima eno nogo zlomljeno in zaslutil sem, da pričakuje žival od mene pomoči, a da jo pri tem vendarle zmaga strah. Ko sem se zopet napotil proti nji, je počasi krenila s steze in se izgubila v gozdu. Morda je poginila tista srna takrat, morda so jo ozdravili gozdni škratje in vile — kdo naj bi to vedel.

ZMAGOVALCI V DRUGEM MESECU

Na predlog koordinacijskega telesa za izvenarmadno vzgojo ljudstva je Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije v drugem mesecu tekmovanja na čast desetletnice JA proglasil naslednje zmagovalce:

V prvi skupini (kolektivi nad 500 zaposlenih): 1. Tovarna gumijastih izdelkov »Sava« v Kranju, 2. podjetje »Kamniki« v Kamniku, 3. Železarna Guštanj.

V drugi skupini (izpod 500 zaposlenih): 1. tovarna poljedelskih strojev »Veriga« v Lescah, 2. tovarna kemičnih izdelkov »Zlatorog« v Mariboru, 3. tekstilna tovarna v Novem mestu.

V tretji skupini (ustanove): 1. podružnica medicinske fakultete v Ljubljani, 2. glavna direkcija »Slovenija ceste« v Ljubljani, 3. podružnica gospodarskega sveta vlade LRS v Ljubljani.

V četrti skupini (organizacije ZB, množične organizacije, društva): 1. krajevni odbor ZB Dobrunje—Sostro, 2. KO ZB Črnuče, 3. KO ZB Prevalje.

Razen republiških zmagovalcev so bili pohvaljeni: železniška delavnica v Mariboru, gradbeno podjetje »Pionir« v Novem mestu, tekstilna tovarna v Jaršah, »Iskra« v Kranju, »Impol« v Slovenski Bistrici, železniška postaja v Celju, plinarna v Mariboru, »Avtoobnova« v Ljubljani, zdravstvene ustanove v Tolminu in »Gradis« v Vuzenici.

Po strokah oz. sindikatih so bili pohvaljeni: tovarna usnja v Slovenj Gradcu, državno posestvo Ravne, pošta Maribor II., čevljarna v Tržiču, Blaznikova tiskarna v Ljubljani, kopitarna Sevnica in hotel »Slon« v Ljubljani.

Pri ocenjevanju zmagovalcev so prav tako upoštevali predvsem uspehe pri izvenarmadni vzgoji, organizacijsko in politično delo v kolektivu in izven njega, organizacijo tekmovanja in proizvodne uspehe.

V prvi skupini je vsekakor med najboljšimi tovarna »Sava« v Kranju, ki je prvo mesto osvojila že drugič, v drugi skupini pa je iz drugega mesta v prejšnjem mesecu prišla sedaj na prvo mesto tovarna verig v Lescah. Že drugič je osvojila prvo mesto v tretji skupini tudi podružnica medicinske fakultete v Ljubljani. Še vedno pa je dokaj slabo organizirano tekmovanje pri Krajevnih organizacijah Zveze borcev.

Prvi izmed zmagovalcev v vsaki skupini prejmejo prehodne puške, ostali pa diplome.

SVETOVNO PADALSKO PRVENSTVO

V mesecu avgustu je bilo v Lescah pri Bledu svetovno padalsko prvenstvo, nad katerim je prevzel pokroviteljstvo maršal Tito. Tekmovalo je 16 padalcev. Tekmovanje je obsegalo tri točke: skok s padalom iz višine 600 metrov v določen krog, skok z zapiranjem padala in skok v vodo (v Blejsko jezero). Jugoslovanski padalci so dosegli zadovoljive uspehe, kar kaže, da se je padalstvo med našimi narodi zelo zasidrало in je postalo priljubljen šport. Uspehi jugoslovanskih padalcev na prvem svetovnem padalskem tekmovanju, a tudi prejšnji uspehi, med katerimi je najvažnejši svetovni rekord v številu skokov v enem dnevu, dokazujejo, da se naši narodi zavedajo pomembnosti te športne panoge tudi za krepitev obrambne moči naše države.

DOKUMENTI O MRAČNI IN JUNAŠKI PRETEKLOSTI

V preteklosti — pod dolgotrajno italijansko okupacijo — naši ljudje na Primorskem, Slovenci, niso imeli nikoli svojega muzeja! Razumljivo je, zakaj jim tega Italijani niso dopustili. Ne morda zato, da v teh slovenskih krajih ni bilo kakršnihkoli muzejskih dragocenosti, zanimivosti in redkih predmetov. Toda tedanje italijanske oblasti, ki so na več raznovrstnih načinov raznarodovale naše ljudi, so seveda kot nujnost smatrale tudi odvzemanje vseh predmetov in stvari, ki bi kakorkoli bile otipljiv dokaz — da so v teh

Ceprav verjetno omenjeni oddelek še ni popoln in v njem še niso zbrali vse gradivo muzejske vrednosti iz omenjene dobe, pa sedanja razstava kaže, da se bo prej ali slej to še zgodilo. Precej gradiva hranijo namreč še ljudje, ki ali niti ne vedo najbolje, da take dragocenosti zbira muzej ali pa jih hranijo celo raje doma. Dan za dnem prihajajoči novi predmeti — zlasti gradivo iz narodnoosvobodilne borbe na Primorskem — pa spet dokazujejo, da se tamkajšnji ljudje dobro zavedajo pomembnosti muzeja. Vso skrb pa posveča muzeju zlasti direktor tovariš Leo Vilhar, ki je začel urejevati muzej, sedaj pa tudi uspešno zbira gradivo.

Še preden omenimo, kako izgleda in kakšen je muzejski oddelek »Primorska v borbi za svobodo od 1918. do 1945. leta«, nekoliko besed o nastanku. Prva razstava gradiva iz NOB je bila leta 1946 v Postojni. To je bilo več ali manj gradivo pobrano in zbrano iz vseh predelov Primorske, ki se je sproti dopolnjevalo. Namen te in ostalih kasnejših štirih razstav — v Sežani, Gorici in še dve v Postojni — je bil propagandni, da so se ljudje seznanili z gradivom, hkrati pa spoznali, da je potrebno tako ali podobno dokumentarno gradivo ohraniti tudi našim poznejšim rodovom.

Pa poglejmo, kakšen je omenjeni oddelek!

Prostori res da niso največji in preveč obširni, toda že ob vhodu človek z enim pogledom spozna, da so številni predmeti, slike, letaki in drugi dokumenti v neki skladnosti in dobro urejeni. Velik napis »Primorska v borbi za svobodo od 1918. do 1945. leta« nas uveri, da bo za razstavljeno gradivo

tudi iz časov, ko so po razpadu avstroogrske monarhije Italijani hlastno izrabili priložnost in zasedli Primorsko — pravo slovensko ozemlje. Da, prav Postojnčani so 28. X. 1918. leta proslavili — dan svobode. Bil je to žal samo en dan, kajti že naslednjega dne so kaj bahato vkorakali v Postojno Italijani. Točno in prav pove napis: »Iz enega, v drugi jarem!« Temu pa sledi na steni vrsta novih italijanskih napisov, grbov, zastav... Še danes se Primorci spominjajo tudi tistih mračnih dni, ko so Italijani izdali svojevrstne odloke: preimenovanje cest, ulic, slovenskih imen. To je bilo 7. aprila 1927. leta — in tedaj so Italijani preimenovali nad 200.000 slovenskih imen! In ko danes človek bere originalne italijanske letake in plakate, na katerih je napisano: »Qui si parla solamente la lingua Italiana!« ali »Si scrive in Italiano«, si nehote misli, da so bila to zelo podla in namerna dejanja Italijanov. In koliko in koliko ljudi so zaradi tega zaprli, ker se niso hoteli takoj pokoriti takim bedastim odlokom! Koliko in koliko prošenj, ki so jih preprosti ljudje pisali v svojem materinskem jeziku — ker niso znali italijanščine in ker se niso hoteli pokoriti potujčevalcu! — je bilo tedaj nerešenih! Tudi taka pisma so v vitrinah muzeja, ko so slovenska pisma prečrtana in je na njih napisano: A. A. (ad-acta), s pripombo — »Si scrive in Italiano«. — Na stenah

Nemci ogledujejo avtomobil, katerega so uničili primorski partizani leta 1944 na cesti Gorica—Vipava.

predelih že v daljnji preteklosti živeli Slovenci. In takih predmetov seveda ni bilo tako malo! Z njimi pa so seveda italijanski samodržci obogatili svoje italijanske muzeje, čeprav je bilo jasno, da so bili last Slovencev in čeprav so številni predmeti osvetljevali le preteklost naših ljudi, našega življa na tem kosu slovenske domovine! Čeprav so odvzemali predmete večkrat tudi s silo, so naši ljudje na Primorskem tudi v teh dejanjih pokazali svojo borbenost in izražali upanje na boljšo bodočnost. Nešteto predmetov, ki so zgodovinske vrednosti, so poskrili, upajoč, da bo prej ali slej le prišel čas, ko bodo služili pravemu namenu.

In če je imel sedanji »Notranjski muzej« v Postojni zarodek komaj z zbiranjem gradiva iz narodnoosvobodilne borbe, dokazujejo številni muzejski predmeti, zbrani v tem splošnem muzeju v Postojni, da so dami vsi pogoji za razširitev muzeja.

Poseben oddelek »Notranjskega muzeja« v Postojni — muzej so odprli letos 27. aprila — je ločen razstaveni prostor, imenovan: »Primorska v borbi za svobodo od 1918. do 1945. leta«. Prav ta oddelek je najzanimivejši in doslej največji od vseh muzejskih oddelkov v Postojni. Kot že omenjeno, prav iz tega oddelka — ki seveda v prejšnjih letih ni bil tako popoln — se je razvil muzej v Postojni.

vise tudi originalni plakati, ki so bili v preteklosti razobešeni po cestah in v lokalih, pozivajoč: »Qui si saluta romanamente.« Muzej hrani tudi lani izkopani pergament in denar, kar vse je poklonil fašist Mussolini pri začetku gradnje oz. zidanja fašističnega doma v Postojni. Lahko je daroval nekaj lir, toda še več jih je zato izžl iz slovenskih ljudi! No, razni razstavljeni dokumenti govorijo tudi o tem, kako je Mussolini leta 1942 napovedal iztrebljenje Slovencev na Primorskem — vendar so mu slovenski partizani to preprečili. Uresničilo se je nenapovedano (z njegove strani): v Milanu je čez tri leta obvisel z glavo navzdol. Tudi to sliko vidimo v muzeju.

V prvem razstavnem prostoru vidimo tudi številne mučilne predmete, s katerimi so tako Italijani, kakor kasneje Nemci mučili naše ljudi, slovenske partizane in aktiviste. Razstavljeni so tudi velike fotografije Marušiča, Miloša, Bidovca in Valenčiča — žrtve iz Bazovice. Sledi prikaz slovenskih šol v Julijski krajini: 1913. do 1914. leta je bilo 488 šol, 942 razredov, 66.952 učencev in 1350 učiteljev. In v prihodnjih letih? Leta 1922 je bilo le še 397 šol (tako so metali pesek v oči!), leta 1930 pa ni bilo nobene slovenske šole več! A tudi slovenskega časopisa v tem letu ni bilo nobenega več! Kajti zadnji slovenski časopis »Novi list« so prepovedali leta 1930. Seveda, da bi človeka, naše Slovence, prisilili pozabiti na svojo narodnost, so mu morali odvzeti slovensko besedo! Poskušali, delali so, toda uspelo jim ni! Zanimiv je tudi dokument, kako so se Italijani bali vojne, ker so pač vedeli, da naši pravi ljudje v stari Jugoslaviji ne morejo pozabiti podlih dejanj, s katerimi so Italijani uničevali naše ljudi. Iz vojaškega ukaza od 6. aprila 1941. leta spoznamo, da so morali Postojnčani zapustiti svoje domove zaradi »vojaških operacij«. Večji zemljevid pa nam prikaže, kako so leta 1941 vdrli Italijani v ostale predele Slovenije. Že 27. aprila pa je tudi na Primorskem odjeknil klic k uporabi...

Od tega datuma naprej se seveda že številnejši predmeti. Tako vidimo ciklostil iz Cerknice, kjer so dnevno tiskali »Slovenskega poročevalca« v 1000 izvodih. Iz kasnejših mesecev po prvih akcijah primorskih partizanov — so ohranjeni tudi razni dokumenti iz akcij, a tudi zaplenjene stvari. V vitrini (steklena omara) razstavljena lopata pravzaprav ne bi bila nič posebnega, če podpis pod njo ne bi pojasnil naslednje: lopata je imela 23 cm izdolben ročaj, v katerem je aktivist Miro Debevc iz Slavinj, po poklicu cestar, prenašal partizansko pošto in dokumente. Res, iznajdljiva »konspiracija«! V vitrinah zasledimo tudi razne osebne pred-

mete padlih, toda neznanih partizanov. Med predmeti je tudi Valenčičev samokres in njegov radioaparati. Okajen kapnik iz Postojnske jame nam pove, da so 23. marca 1944. leta zažgali partizani nad 1000 sodov nemškega bencina, vskladiščenega v Postojnski jami. Razstavljeni so nadalje originalni vzorci partizanskega denarja, raznih pečatov in štampiljk. Zdaj je le za muzejsko vrednost — v bližnji preteklosti pa je bil pisalni stroj iz tehnike »Nanos«, redkost in potreben predmet! Velik plakat, ki visi na zidu, govori, kako so Italijani pozivali prebivalce, da za živega ali mrtvega partizana Karla Masla prejmejo 50.000 lir. Precejšnja denarna nagrada, toda zelo zelo premajhna, da bi poštene Primorci izdali tega ali drugega partizana! Iz grafikona je razvidno, da so italijanski okupatorji od leta 1918 dalje pregnali okoli 100.000 Slovencev in Hrvatov, na njihovo mesto pa naselili nad 150.000 zagrizenih Italijanov.

V drugi sobi so največ razobešeni grafiki, reliefi in v vitrinah razstavljene fotografije padlih borcev in talcev. Da, v postojnskem okraju je padlo za svobodo nad 1600 ljudi. Na reliefu Julijske krajine se nazorno vidi, da je od 1941. do 1945. leta bilo 42.800 mrtvih, 7.000 invalidov, 95.460 interniranih, 19.357 popolnoma in 16.837 delno požganih hiš. Iz drugega grafikona je razvidno, da je bilo na Primorskem zbrano nad 319.014.000 lir med NOB (za narodni davek, prostovoljni prispevki in posojilo svobode). Številni zemljevidi prikazujejo borbe brigad na Primorskem, stalno osvobojeno ozemlje, njihove akcije itd. Iz številnih fotografij so razvidna grozodejstva italijanskih in nemških fašistov nad Primorci, sežiganje naših ljudi, obglavljanje itd. »Ne pozabimo,« je napisano na veliki omari, v kateri so razni dokumenti iz italijanskih in nacističnih uničevalnih taborišč. Prikazano je tudi, kako so se med NOB razširjale slovenske šole: od 1943. do 1944. leta je bilo 407 šol, 600 šolskih prostorov, 30.000 učencev in 600 učiteljev, leta 1945 pa že 458 šol, 957 šolskih prostorov, 36.286 učencev in 831 učiteljev. V tem oddelku imajo tudi velike slike primorskih herojev: Vojka, Marušiča, Tomažiča, Dakija in Stjenke.

Nad 4000 dokumentov iz NOB hranijo v postojnskem muzeju. Vse to je seveda le bežen pregled na tako številno razstavljeno gradivo, ki bo pozne rodove spominjalo na junaško in plemenito borbo primorskega in notranjskega prebivalstva za svojo svobodo.

Nedvomno bo v prihodnosti muzej še bolj obogatel, zlasti, če bodo organizacije Zveze borcev sodelovale pri zbiranju gradiva mnogo bolj kakor so doslej.

NAŠA PARTIZANSKA BESEDA

(JUBILEJ SLOVENSKE KNJIGE)

Dobrih 400 let je že od tedaj, ko so trgovci, potujoči obrtniki, rudarji in drugi, ki so iz nemških dežel prihajali v naše kraje, zanesli k nam tudi novo vero — nauk Martina Luthra. Eden izmed njenih gorečih propovednikov pri nas je bil Primož Trubar, ki se je okoli leta 1535 pojavil v Ljubljani kot pridigar. Toda katoliška vera je bila pri nas preveč močna in ljubljanskemu škofu Tekstorju je kmalu uspelo doseči, da je pričela oblast preganjati duhovnike nove vere. Procesu in ječi se je Trubar izognil z begom na Nemško, kjer je bil protestantizem že bolj razširjen. In ko

je spoznal, kako daleč so še doma od »prave vere«, se mu je rodila drzna zamisel, da bi s pomočjo knjige, pisane v domačem jeziku, pridobival svoje rojake za novo vero. Tako je leta 1551 nastala prva v slovenskem jeziku napisana knjiga »Katekizem«, istočasno z njo pa še druga »Abecedarij«. Tema dvema je sledila vrsta drugih izdaj Trubarja in njegovih sodelavcev: Krelja, Dalmatina, Bohoriča in drugih. Toda kot protestantizem pri nas ni mogel uspeti, tako je tudi prve slovenske knjige zadela nemila usoda. Po slovenskih deželah so katoliške cerkvene komisije z oboro-

ženimi vojaki nasilno spreobračale naše prednike. Oboroženi sili se nihče ni mogel upirati; kdor ni javno pod prisego obljubil zvestobo katoliški veri, je bil izgnan, če ga ni zadela še kaka hujša usoda — zapor ali celo smrt. Protestantske cerkve in pokopališča so vojaki uničevali. Enake usode so bile deležne tudi prve slovenske knjige. Ob eni sami priliki so v Ljubljani javno sežgali devet vozov protestantskih slovenskih knjig.

400 let kasneje se zgodovina skoro ponovi. Dve desetletji se počasi širi med Slovenci vera v boljše življenje, ki naj ga zagotovi pravičnejši družbeni in gospodarski red. Redki so sprva pristasi novega nauka, a kmalu jih je vedno več. Ko pa okupator leta 1941 zasede in razdeli slovensko zemljo, postane nova vera edino upanje slovenskega ljudstva. In res je ta vera tista, ki v najbolj kritičnem trenutku slovenske zgodovine pokaže slovenskemu ljudstvu pravo pot. Zato se je naglo oprimejo najširše množice na vsem slovenskem ozemlju. Toda okupator neusmiljeno preganja vero, ki ji je ime Osvobodilna fronta, da so nje voditelji primorani zateči se k pisani besedi, prav tako kot pred davnim časom Primož Trubar. Letaki, spomenice, brošure in časopisi začno buditi, organizirati in usmerjati vse slovensko osvobodilno gibanje. Seveda se morajo tiskarji in tiskarne zateči v kleti, bunkerje ali pa v svobodne gozdove. Toda beseda, ki kaže slovenskemu ljudstvu edino pravo pot, ne zamre več! Iz gozdov in skritih bunkerjev prihaja ter kaže našemu človeku edino pravo pot — upor in boj. Seveda okupatorjem to ne gre v račun. Zato dekletke, ki raznašajo novo besedo, v zaporu neusmiljeno mučijo in odpeljejo v internacijo. Delavca, ki med dvema deskama nese »Slovenskega poročevalca«, na mestu ustrele. Od časa do časa odkrijejo okupatorjevi vojaki tajno tiskarno, skladišče papirja, bunker. Toda osvobodilni tisk se kljub temu razširja naprej. Vedno bolj se razvija, vedno večji pomen dobiva. Zato ga ne zadene usoda Trubarjevih knjig; ni uničen, temveč zmaga in doživi svobodo, v kateri doseže potem nesluten razmah.

Pomen prve slovenske knjige je neprecenljiv. Edvard Kardelj je v svoji knjigi »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«, takole napisal: »Reformacije ni mogoče preceniti, kajti skupaj s kmečkimi puntji je dvignila slovensko ljudstvo — razkosano in idejno zlomljeno v tolikih stoletjih fevdalnega gospodarstva — v samostojen političen faktor, dokazala je, da je slovensko ljudstvo sposobno tudi za boljšo usodo od tlačanske, dala mu je literarni jezik, ki je postal važno sredstvo za oblikovanje enotnega duhovnega lika slovenskega naroda in mu z vsem tem ustvarila idejno središče, ki se je okoli njega zbiralo slovensko ljudstvo in ga je usposobilo za težke boje na prehodu iz fev-

dalizma v kapitalizem. Protestantska književna akcija je šele omogočila, da je prišla beseda majhnega tlačanskega ljudstva z neznatno plastjo izobraženstva, ki si je z muko utrla pot k osebni svobodi, v knjigo in z njo našla pot v duše ljudstva, ga budila h kulturi, mu vlivala ponos in ga obujala k zavestnemu narodnemu življenju. Protestantska knjiga je odigrala vlogo idejnega organizatorja slovenskega naroda.«

Prav iste besede veljajo tudi za naš osvobodilni tisk, katerega pomena pa se itak vsi dovolj dobro zavedamo. Samo na kratko naj zato ugotovimo, da je bil prav osvobodilni tisk graditelj političnega prepričanja, iniciator in organizator boja proti sovražniku ter njegovim pomagačem. Borcem na položajih in prebivalstvu v zaledju je v veliki meri prav pisana beseda vlivala novih moči, da so vzdržali napore in bili pripravljeni žrtvovati še več za zmago, da se niso ustrašili niti maščevanja sovražnikov, niti smrti. Še več pa je bil osvobodilni tisk ljudem na neosvobojenem ozemlju; bil jim je edina resnična beseda ves čas štiriletnega okupatorjevega nasilja.

Osvobodilni tisk je svojo nalogo opravljal od prvih dni upora proti okupatorju, da ne omenimo pri tem, da je že prej pripomogel k ustvarjenju za osvobodilni boj potrebnih pogojev. Že v dneh, ko je bila ustanovljena Osvobodilna fronta, okrog 25. aprila 1941, so prvi letaki pozivali na odpor proti sovražniku. Kmalu nato, 30. aprila, pa je redno začel izhajati tudi časopis »Slovenski poročevalec«. Temu pionirju našega tiska so sledile še druge izdaje, sprva morda napisane z roko ali s pisalnim strojem, a v vedno večji meri tudi že tiskane. Poleg priložnostnih objav začno izhajati tudi dnevniki, poleg lokalnih lističev osrednja glasila, poleg brošur pa začno tiskarne na osvobojenem ozemlju tiskati tudi knjige političnega ali vojaškega značaja, pa tudi knjige s pesmimi, leposlovnimi deli, ali pa celo take, namenjene šolskemu pouku. Razen tega so posebne izdaje namenjene ženam, posebne mladini, posebne spet vojakom. Skratka, od prvih preprostih, pisanih letakov, se naš osvobodilni tisk razvija tako v kvaliteti kot v kvantiteti do take višine, da postane nadvse pomemben činitelj v našem boju.

Pionir slovenskega narodnoosvobodilnega tiska je kot omenjeno »Slovenski poročevalec«, ki spremlja osvobodilni boj od prvega dne. Njega spremlja »Ljudska pravica«, glasilo Komunistične partije Slovenije, iniciatorke in organizatorice borbe za svobodo. »Kmečki glas« je namenjen kmečkim množicam, »Naša žena« ženam, Uradni list pa prinaša uradne odloke. Vsi ti listi so centralni, namenjeni vsemu slovenskemu ljudstvu. Se-

veda ne manjka tudi pokrajinskih listov. Primorska ima »Partizanski dnevnik«, »Primorski kmečki glas«. Na Gorenjskem izhaja »Gorenjski glas«, »Delavska enotnost«, »Slovenke pod Karavankami«, na Koroškem pa »Koroška v borbi«, »Slovenski tednik«, »Enotnost«. Štajerska ima »Borbeno Slovenko«, »Novi čas«. Torej vrsta časopisov. Posebne vrste je vojaški tisk, namenjen predvsem partizanskim borcem. Od prvega, na roko pisanega »Partizanskega vestnika«, ki je bil glasilo Krimškega bataljona, je število vojaških časopisov naglo naraslo, da so konec leta 1942 že skoro vse večje vojaške enote izdajale svoja glasila. Z nastankom brigad so nastali brigadni časopisi (Tomšičev glas, Soški glas, Ljubljanski borec, Gorenjski fantje, Borec, Tovariš, Juriš, Glasilo Vojkove brigade in drugi), z nastankom divizij pa tudi divizijski. Naj omenimo med njimi Glas XVIII., Kurir XV. divizije, Glas svobode. Poleg teh pa imamo seveda tudi glasila glavnega štaba (Naša vojska), glasila oficirskih šol, liste operativnih con, liste odredov in bogate izdaje vojaške strokovne literature. Prav tako mogočen je tudi mladinski osvobodilni tisk. Od »Mlade Slovenije«, ki je začela izhajati novembra 1941, »Mladine«, ki ji je sledila 1943, »Mlade poti«, »Slovenskega pionirja«, najdemo še celo vrsto drugih listov, biltenov, časopisov in podobnih izdaj, kamor je mladina zapisovala svoje junaške podvige in patriotična čustva, ki so hrabrila tisoče. Kot je ugotovljeno, je med NOV izhajalo na slovenskih tleh 52 različnih periodičnih mladinskih listov in pet pionirskih.

Ves ta osvobodilni tisk je zavzel tak obseg, da se je že med borbo pokazala potreba voditi o njem

kar najbolj natančne podatke. Vendar je bilo mogoče pravo sliko o njem dobiti šele po osvoboditvi. In sedaj je ugotovljeno, da je v času borbe izšlo 435 periodičnih izdaj, med katerimi so Slovenski poročevalec, Ljudska pravica, Mladina, Naša vojska in celo Partizanski dnevnik, ki je na Primorskem izhajal v nakladi 6000 izvodov. Število samostojnih, neperiodičnih izdaj pa presega prvo skupino skoro dvakrat in izkazuje 863 publikacij. Med njimi je največ brošur, ne manjka tudi knjig, med katerimi je celo nekaj krasotnih izdaj.

Osvobodilni tisk pa ni samo pomagal v osvobodilnem boju in prispeval k zmagi nad okupatorji. On je ustvaril tudi temelje za sedanje založniško delovanje, ki je v letih svobode doseglo ogromen razmah in uresničilo načelo, da bodi knjiga namenjena in dostopna najširšim krogom ljudstva. Danes, po štiri sto letih od izida prve slovenske knjige lahko ugotovimo, da je v letih svobode izšlo že 316 izdaj časopisov in drugega periodičnega tiska vseh vrst. Neperiodičnih publikacij pa smo od osvoboditve do današnjih dni izdali že 2975, med njimi 1350 publikacij leposlovnega, znanstvenega ali poučnega značaja v skupni nakladi 4.140.000 izvodov. Kako ogromen skok od »Abecedarija« pa do današnjih izdaj!

V dneh, ko praznujemo velik jubilej slovenske knjige, veljaj naša misel tudi naši partizanski besedi, ki je bila v času boja za svobodo naš vodnik, po osvoboditvi pa eden izmed temeljev k stavbi naše nove kulture.

VEČERNI SPOMINI

GABER
(Konec)

»Saj kar naprej požigajo, bodo že nazaj pozidali hudiči!«

»Toda, če požgo tudi našo hišo?« V glasu sta se slišala stiska in strah. Tudi to pot ga oni ni povsem razumel. Menil je, da se boji samo za hišo.

»Če se tako bojite za hišo, čemu ste me prinesli sem,« je grenko odvrnil.

»Kaj je hiša proti človeku, četudi mi je rodni krov. Toda če jo zažgo, kdo te reši iz plamenov?«

Zdaj sta se zopet dolgo sprašujoče gledala, kakor prej v jarku.

»Že vem,« se je čez nekaj časa nasmehnil. »Na Levčev kozolec te zanesem in zakopljem v seno. Deset minut od tu je Levčeva senožet. Če bodo povsod požigali, Levčevega kozolca ne bodo, saj je Levec ves zlat pri Italijanih.«

»To je tisti, ki je organiziral v trgu belo gardo?«

»Tisti,« je pritrdil. V dušo mu je kanilo nekaj grenkega. Zopet je šel oprezovat. Megla se še ni dvignila z lazov. Tudi sumljivih glasov ni bilo slišati. Vrnil se je v sobo in si zadal ranjenca na hrbet.

Ko je šel z njim skozi meglo, se mu je zopet zdelo, da ga opazuje na desetine oči. Zopet je drhtelo v njem: Zdaj zdaj bodo zagrmeli strelji. Ko pa se je s težkim bre-menom vzpenjal po latah kozolca, je pozabil na vse druge nevarnosti, le eno je trepetalo v njem: da mu ne zmanjka moči, da ne zgubi ravnotežja in pade z ranjencem v globino. Potem je sedel doma za mizo, zrl skozi okno v meglo, ki se je še zmeraj vlačila čez laze. Kljub temu, da se je zavedal velike dolžnosti, ki si jo je nakopal z ranjencem, ga je le radovalo, da je rešil človeka iz nevarnosti. Bil je trdno prepričan, da Levčevega kozolca ne bodo požgali pa če požgo vsa poslopja blizu in daleč.

»Ali ni čudno,« se mu je zganilo v mislih, »ljudstvo je zgrabilo za orožje, da prežene tujce, ta pa se je povezal z njimi na življenje in smrt. Ali on ni naš človek?«

Iz premišljevanja ga je zmotil hrup, ki je prihajal od zunaj. Prislunil je. Zazdela se mu je, da med neznanimi glasovi sliši ženin jok. Toda skozi okno ni bilo ničesar opaziti. Hitro je stopil na hišni prag. Pred hlevom se je

gneta gruča Italijanov. Med kokodajsanjem kokoši pa se je še vedno lovil ženin jok. Vojaki so kričali: »Partižano, partižano...«

Zagledali so ga in se vsuli proti njemu. Puške so držali v rokah, zdelo se mu je, da bodo vsi hkrati sprožili vanj. »Zdaj je konec,« ga je spreletelo, vendar pa ni čutil prevelikega strahu. Napol začudeno, napol sprašujoče se je oziral vanje. Nek mladenič, menda je bil oficir, je začel kar poskakovati pred njim: »Partižano, partižano!« On pa je samo odkimaval, ker ni znal italijanski. Nato sta ga dva trdo prijela za ramo in ga potegnili v hišo. Vojaki so se takoj porazgubili po vseh prostorih. Vse so premetali. Vpričo njega mu je nekdo ukradel uro, ki jo je podedoval od očeta.

Ko so prebrskali spodnje prostore, jih je moral voditi na podstrešje. Tu so se takoj spravili nad seno. Nekateri so ga začeli premetavati, drugi so suvali vanj z vilami in drogovi. Vdanemu pričakovanju smrti se je sedaj pridružil nekaj vesel občutek, ker ni skril ranjenca v svoje seno. Če bi ga dobili, bi ga pobili kakor žival, ali pa bi še kaj hujšega napravili z njim. Slišal je, da so pred nedavnim ujetega partizana živega vlačili po cesti, kakor vlačijo vozniki debela iz gozda.

Ko tudi na podstrešju niso ničesar našli, se je njihovo divjanje nekoliko poglelo. Zlezli so s podstrešja in že je smel prosto hoditi med njimi. Kazalo je, da mislijo vsak čas oditi.

Tedaj se je zunaj ponovno začul hrup. Zopet je nekdo kričal: »Partižano, partižano!« V sobo je prihitela nova gruča Italijanov. Nekdo je prinesel partizansko kapo in jo dal oficirju. Ta mu jo je pomolel pod nos in vprašal: »Partižano? Dove?«

Takoj je kapo spoznal. Bila je od ranjenega partizana. Nedvomno sta jo zgubila, ko ga je nesel na kozolec. Toda ni trenil z očmi. Prav tako je odkimaval kakor prej. Oficir ga je s pištolo tako močno oplazil po glavi, da se mu je vlila kri. Tisti trenutek je začelo od vseh

strani padati po njem. Zbili so ga na tla. »Zdaj je konec,« ga je zopet spreletelo. Hkrati pa ga je spet obšlo nekako veselje, ker je čutil, da nimajo moči, da bi izvlekli iz njega, kar noče povedati. »Ubijte me, toda za ranjenca ne boste zvedeli,« je gorelo v njem. Kmalu pa ni čutil nobenih udarcev več.

Ko je spet prišel k sebi, so ga potegnili kvišku in ga zvezali. Potem so ga odgnali. Za sabo je čul ženin jok, toda bil je skoraj brezbrizen, kakor da ne joka zaradi njega. Ko so šli mimo Levčevega kozolca, se mu je porodil strah, če se ne poznajo pod kozolcem stopinje. Ni pa se upal pogledati tja, boječ se, da bi utegnil že s pogledom postati izdajalec. Srce mu je začelo močneje razbijati. Ko pa so bili mimo, ga je obšel zopet tisti občutek kakor prej: Ubijte me, a za ranjenca ne boste zvedeli...

Toda tudi njega niso ubili. Zaradi partizanske kape ga niso mogli za ničesar obdolžiti. Že tretje jutro so ga izpustili. Ves zbit se je vračal proti domu. Komaj je lezel v hrib. V duši mu je bilo kakor že dolgo ne. Tudi zavest, da je ušel smrti, mu ni mogla vlti prave radosti v dušo. Zrak je bil nasičen s smradom po ožganem senu, slami in lesu. Ta smrad je ležal nad pokrajino kakor jesenska megla nad barjem. »Požigajo kakor ponoreli,« je ves čas ležalo v njem.

Ko je prišel do doma, se je vsedel na kamnito škarko in se zastrmel predse. Tudi njegova hiša je bila požgana. Ostalo je le golo zidovje, nad katerim se je dvigal dimnik. Zdel se mu je kakor vrat obešenega človeka.

Od nekje je prišel maček, se mu začel gladiti ob noge. Nato mu je skočil v naročje. Nežno ga je pogladil. Ob dotiku ob mehko dlako, se mu je zbudil v duši topel občutek. Poljubil bi ga, kakor je predavnimi leti poljubil Ivančka. Tedaj je maček zamijavkal. »Lačen je,« se je zganilo v njem, in bilo mu je grenko, ker mu ni mogel ničesar dati.

Skozi odprtino nekdanjih oken je zagledal sklonjeno žensko postavo, ki se je koj nato pojavila na vratih. Bila je njegova žena. V predpasniku je nekaj nosila.

Vstal je in ji šel nasproti. Zagledala ga je, pa ni kriknila. Oči so ji za hip ostale široko odprte, nato pa so ji začele trepalnice hitro pomežikovati. »Janez.«

Tiho je šepnila njegovo ime. Drugega pa ni spravila iz sebe. Tudi on ni mogel ničesar spregovoriti. Dolgo sta molče zrla drug v drugega, v obeh ju je ščemelo.

»Ob vse smo,« je končno rekla. »Kar ni zgorelo, so nam pokradli.«

Tudi na to ni mogel odgovoriti, bilo mu je, kakor da ga je nekaj stisnilo za grlo. Šele po dolgem molku je vprašal: »Pa on, ranjenec?«

»Še je v senu, nihče ne ve zanj. Nimam drugega, da mu dam, pa sem nabrala malo krompirja. Nekaj ga je izoglenelo, nekaj pa je še užitnega. Poglej!«

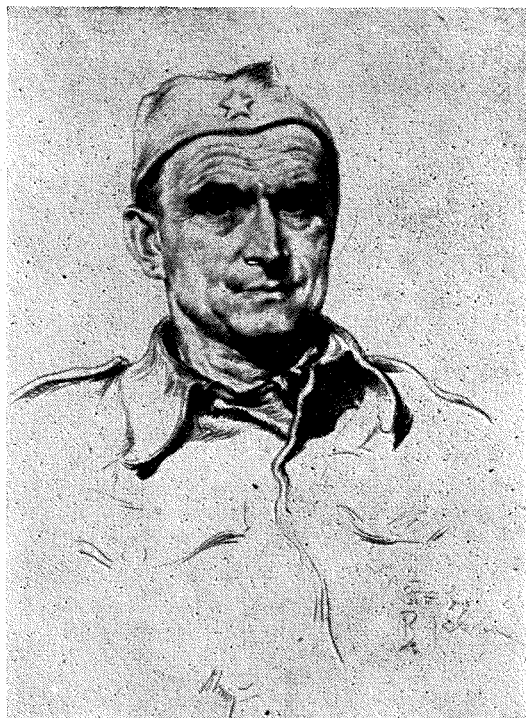
Raztegnila je predpasnik, v katerem je imela pečen krompir. Bilo mu je, da bi jo prijel za roke kakor predavnimi leti, ko sta si še jecljala prve zaljubljene besede, ko se še niti poljubiti nista upala, temveč sta si skazovala nežnosti le s prijemanjem za roke.

»Vse bo še dobro, vse bo še dobro, da smo le človeka rešili,« je tiho dejal. Glas mu je tako čudno zvenel, da še sam sebi ni verjel, da je njegov.

Šel je z njo proti kozolcu. Toda sredi poti se je ustavila in rekla:

»Bolje bo, da grem sama. Ti pa pazi, da kdo ne pride. Saj veš, dan je.«

Ustavil se je in zrl za njo, ko je zvitja v dve gubi počasi šla proti kozolcu. Videl je, kako se je vzpenjala po latah. Po vsakem prestopu se je ustavila, se trdno pritisnila k latam, ker je imela za oprijemanje pristo samo eno roko, z drugo pa je previdno držala vogala

B. Jakac — PARTIZAN

predpasnika, ki ga je potegnila na stran, da jo breme ni oviralo pri plezanju.

Se zdaj jo ima pred očmi. Drobna, oblečena v tanko, izprano krilo, se mu je zdela kakor mlado dekletce, ki se plazi na kozolec, da se skrrije pred starejšimi brati in sestrami. Presunilo ga je v dno srca. Strašno jo je vzelo, ko ga ni bilo doma. Vedel je, da se je to zgodilo zaradi njega, ne zaradi hiše.

»Ali ni to čudno,« je začel razmišljati o ženi. »Bolečina človeka bolj skrivniti, kakor še tako težko delo, bolj kakor pomanjkanje. V življenju je užila več stradeža kakor sitosti, delo jo je od rane mladosti držalo kakor v kleščah, pa je vendar vse nekako z lahkoto prenesla. Še po dvajsetih letih zakona ji je bilo telo krepko in zdravo, obraz kljub gubam svež in nekam mladosten. Potem pa so prišli nad njiju težki udarci in jo upognili kakor sneg zeleno drevje.«

Spomin mu je preskočil na sinovo smrt.

Še sreča, da je ni bilo doma, ko je bil Tone, Ivanov bratranec prinesel strašno novico. Nenaden udarec bi jo ubil. Saj se je še njemu zavrtelo v glavi, tako ga je stisnilo pri srcu. »Mrtev,« mu je ves čas stokalo v mislih, hkrati pa se je zarezalo vanj: »Kako naj to povem njej, materi, kako naj ji povem?«

To je potem vse popoldne greblo v njem. Kako bo prenesla strašno novico? Bil jima je edini otrok, zato je bila toliko bolj navezana nanj. Ko jo je v mraku zagledal iti čez vrt, je hitro stopil proti hlevu, da se ji je vsaj za nekaj časa še izognil. V hlevu se je mudil mnogo dalj, kakor druge krat. Potem je šel še na podstrešje, natlačil v koš sena za tri dni, pa se ponovno vrnil v hlev. Ko je šel v hišo, je bilo že popolnoma temno.

Pri večerji je govoril same vsakdanjosti, toda jezik se mu je tako čudno zatikal, kakor da ni njegov. In ves čas se je izogibal njenim pogledom. Ko mu tudi jed ni dišala, je postala pozorna zaradi njegovega obnašanja.

»Kaj pa ti je,« je vprašala v skrbeh.

Srce mu je zastalo. »Zdaj bo treba povedati,« se mu je zganilo v mislih. Že mu je prišlo na jezik, da bi dejal: »Tone je bil danes pri nas.« Ko pa je za hip dvignil pogled in ujel preplašen izraz njenega obraza, se mu je zazdelo, da bi jo ubil, če ji pove resnico.

»Menda sem se prehladil ali kaj,« je zagodrnjal. »Nič kaj dobro se ne počutim. Legel bom, da se ogrejem in spotim.«

Res se je koj odpravil v posteljo, da se je tako izognil njenim vrtajočim pogledom. Toda ko je pozneje prišla za njim, se mu je zdelo, da še skozi temo sili vanj s svojimi očmi. Ni mogel zaspati. Vila ga je žalost po sinu. Stokal bi kakor ranjena žival, pa se je moral zatajevati, ker si ni upal ženi razodeti strašne resnice.

Naslednje dni se jo je izogibal, kolikor se je dalo. Kadar pa je bil z njo, je bil redkobeseden, vsako besedo je morala skoraj s silo izvleči iz njega. Zato je s pogledi še bolj vrtala vanj; kamor se je obrnil, povsod je čutil na sebi njene oči. In zdelo se mu je, da nikoli ni toliko govorila o Ivanu kakor v tistih dneh. Žgalo ga je kakor žerjavica: »Moram ji povedati. Bolje je, da izve od mene, kakor če izve od drugih.«

Nekega večera je zbral ves pogum in dejal, kakor da ne namerava povedati nič posebnega:

»Tone je bil zadnjič pri nas.«

»Tone,« je dahnila s trepetajočim glasom. »Saj sta bila z Ivanom ves čas skupaj. Ti mi pa šele sedaj poveš.« Pogledal jo je. Obraz ji je blede, lične kosti so ji priče drhteti, v očeh se ji je vžgal strah.

Začel je požirati slino, zdelo se mu je, da ga je nekaj zagrabilo za vrat. Toda ni se mogel več zatajevati.

»Nisem ti mogel povedati,« je rekel zamolklo. »Ivan je bil ranjen...«

Obmolknil je. V njem je bila tolikšna napetost, kakor da se hoče pretrgati sleherno vlakno njegovega telesa.

Zopet jo je pogledal z velikim strahom. Obraz ji je bil še bolj blede, oči nepremične, kakor da so ji osteklenele. Toda ves izraz njenega obraza je izdajal, da ve, da še ni vsega povedal.

»Zastrupilo se mu je, niso ga mogli več rešiti,« se je končno iztrgalo iz njega.

Gledala ga je, kakor da ne razume, kar ji je povedal. Potem se je oprijela roba mize, roke so ji vzdrhte, veke vztrepetale, z lica ji je zginila še zadnja kapljica krvi. Nato ji je glava klonila na mizo, s čelom je trdo udarila ob les, iz prsi ji je prišel tenak jok, vlekel se je enakomerno, da se mu je zdel kakor pisk čebele, ki se je spustila na lepljivo past, pa se skuša rešiti s poslednjimi močmi.

Sprva je njen jok skoraj tolažilno vplival nanj, z njim se je vsaj izdajala, da živi. Ko pa se je vlekel v neskončnost, ga ni mogel več prenašati. Moral bi ji reči kaj tolažilnega, da jo spravi k sebi, da jo ohrabri. Toda ni vedel, kaj naj reče. Razen neizmerne bolečine ni bilo ničesar več v njem.

Šele čez dolgo časa ji je dal roko na glavo.

»Ne tako, Marjana, ne tako,« mu je tiho šlo skozi ustnice.

Ni ga slišala. Zato ji je čez nekaj časa rekel močnejše: »Spat bi šla, Marjana. Jutri ti bo laže, boš videla, da ti bo laže.«

»Spat?« Zmedeno ga je pogledala. Oči so ji bile rdeče, zdele so se mu še bolj udrte kakor druge krat.

Dvignila se je, se naslonila nanj, kakor da želi, da jo spremilja. Do vrat je šel z njo. Tam pa se je oprostil njene roke in obstal. Tisti trenutek si je želel samo eno: da bi bil sam, da bi mu ne bilo treba več gledati njene bolečine.

Sedel je nazaj k mizi in dolgo nepremično bolščal predse, kakor da ni več življenja v njem. Kdaj pa kdaj je strahoma prisluhnil, če se sliši iz čumnate ženin jok, ker pa je bilo tam vse tiho, je zopet zapadel v svojo otrplost.

Bilo je že precej pozno, ko se je tudi sam odpravil v posteljo. V čumnati pa je bila še luč. Žena je sedela pri mizi, pred njo so ležala sinova pisma, enega pa je držala v rokah.

Ko je začula škripanje vrat, je dvignila pogled. Oči so ji bile suhe, obraz mirno žalosten.

»Ivanova pisma prebiram,« je rekla tiho. »V vsakem je bil tako skopih besed, samo v zadnjem se je malo bolj razpisal. Toda o sebi piše v tem še manj kakor v prejšnjih. Samo za naju sprašuje. Piše tudi, da si bomo po vojni postavili lepšo hišo kakor je ta...«

Umolknila je, nato pa vzdihnila:

Tako me je zadnje tedne bolelo srce, da sem kar slutila, da se bo nekaj zgodilo.«

Po tistem dnevu je postalo v hiši čudno tiho. Iz ženinega obraza je dihalo vdana žalost, lice ji je še bolj upadlo, njene gube so se mu zdele kakor vklesane v kamen. Med sabo sta manj govorila kakor prej, o Ivanu samo v kratkih, nepovezanih stavkih, čeprav sta nenehoma mislila nanj.

»Orehi so letos polni kakor že dolgo ne. Če bi bil Ivan živ... Tako rad je imel orehove štruklje.«

In kadar je partizanom odrezala kruha, je mnogokrat tako dejala proti njemu: »Tako se mi zdi, kakor da ga režem Ivanu.«

*

V grlu ga je stisnilo. Vseh stvari se le še ni mogel spominjati brez bolečin. Če je kdaj preveč brskal po zarastli rani, mu je zakrvavela v drobnih, vročih kapljicah.

Vzdihnil je in se ozrl v dolino pod sabo. Sredi doline se je vila bela pot. Kolikokrat je že prehodil tisto pot? Ne bi mogel povedati. Dvainšestdeseto leto mu je že zlezlo na hrbet. Ko je bil še otrok, se je mnogokrat s hrepenenjem oziral na tisto pot, kakor da se tam daleč,

kjer se je dolina razširila v široko ravnino, skriva nekaj tajinstvenega. Pozneje pa se je te poti bal. Vselej je bila zvezana s čim neprijetnim, z vojaštvom, z davkarijo, s sodnijo, z bojem za trdi kruh. Tudi Ivan je odšel po tej poti...

Pogled se mu je ustavil na vasici na koncu doline. Pol ure bi potreboval do tja, toda v primeri z ravnino se mu je vasica zdela blizu, kakor da je v njej doma. Hiše so se skrivale k pobočju hribov kakor jagnjeta k materi. Polovica izmed njih je imela rdeče, nove strehe.

»Vsi že imajo obnovljene domove, samo meni še vedno teče na glavo,« se mu je zbudila grenka misel. Ne, da bi se ozrl, je videl skrviničeno streho svoje hiše, napravljeno iz surovih desk. Takoj prve tedne po požigu je šel okrog ljudi, da je naprosil lesa za popravilo. Kakor je tedaj hišo zasilno pokrtil, taka je ostala do tega dne.

»Kmalu bo konec za oba,« se je vdano nasmehnil sam vase. Ženo je že pred letom pobralo. Čez kako leto bo prišla smrt tudi ponj. Hiša pa bo razpadala, počasi, kamen za kamnom. Še to se bo pozabilo, da so jo požgali Italijani.

Zazdelo se mu je, da se godi velika krivica. Ne njemu, temveč tej hiši. Vsaj spomin nanjo naj bi ostal! Spomin na tiste dni, ko so bila njena vrata na stežaj odprta vsem, ki so se bojevali za svobodo.

Koliko jih je med vojno potrkalo na njegova vrata? Ne bi mogel povedati. Noč za nočjo so se partizani oglašali pri njem. Žena je ob deževnih dneh še poleti zakurila v peči, da so se mogli posušiti, če so prišli mokri.

In ko so se sušili, so se pogovarjali o lepih prihodnjih dneh...

Mirko, ki ga je bil rešil na Levčev kozolec, je pozneje mnogokrat dejal: »Počakaj, Treven, ko bo svoboda...« Oči so mu zažarele, glas mu je vzdrhtel, da si pričakoval: zdaj bo povedal nekaj velikega. Nato pa mu je glas zastal, oči so se mu zasanjale in rekel je s tišjim, umirjenjšim glasom: »Ali ne bo lepo, ko bomo sedeli pri peči ali za mizo, se pogovarjali, pa nam ne bo treba nenehoma prisluškovati, če prihaja od zunaj kak nevaren šum, ne bo se nam treba venomer ozirati v okna in v vrata, ne bo nas nenehoma tiščal strah, da bodo nenedoma počile puške, zagrmel bombe.«

Kolikokrat so se tako pogovarjali. Nihče ni pri tem obljubljal, da pride po vojni na obisk, ker se je vsem zdelo samo po sebi umevno, da bodo po vojni prav tako prihajali sem kakor so med vojno... Z ženo sta jih nekaj časa tudi pričakovala kakor med vojno. Zvečer še zaspati nista mogla, ker sta v podzavesti še vedno pričakovala, če bo potrkalo na okno.

Na, pa ni nikogar. So le spomini, da si z njimi krajša samotne dni.

Sonce, ki se je že dolgo mrenilo, ni dajalo nobene toplote več. Skozi prevleko tenke megle se je videlo kot bleda krogla. Spustilo se je že čisto na rob obzorja. Nato je začelo lezti za hrib, dokler se ni povsem skrilo. Kmalu bo ugasnila tudi rahla večerna zarja. Treven je zrl vanjo, kakor da gleda lastno življenje...

SPOMINI NARODNEGA HEROJA

STANKO SEMIČ-DAKI

(Nadaljevanje)

Napad na Rakek je bil težak, ker so Rakek že Italijani močno utrdili. Nemci so imeli v Rakeku nekaj tankov, s katerimi so branili predvsem hrib Srnjak. Vedeli so namreč, če bi ga zasedli mi, bi mi lahko nadzorovali z mitraljezi ves Rakek. Tanka 12. brigade sta prišla do žične ograje, kjer ju je ščitil naš bataljon. Ko sta tanka navalila na žico, je prvi obstal ob žici, se vžgal in zgorel.

Borbe za Rakek so trajale ves dan in naslednjo noč, ko sta se brigadi zaradi nemškega pritiska umaknili na nove položaje. 12. brigada je odšla v Begunje, da nadzira Cerknico, Tomšičeva pa se je za nekaj kilometrov premaknila od proge v gozd proti Javorniku, kjer se je odpočila.

NA PROGI

Čez en dan je brigada odšla na novo akcijo, za katero je dobila povelje iz štaba XIV. divizije: na progo med Rakekom in Postojno. Brigada se je že čez dan približala progi, da so jo pregledali. Obenem pa so razporedili brigadne minerce v dve skupini: prva je odšla proti Rakeku, druga proti Postojni. Minerici so tudi takoj minirali progo, bataljona pa sta se lotila vsak svojega bunkerja. V teku noči so iz bunkerja zapodili Nemce. Do jutra je progo nadzirala brigada. Precej proge je že bilo razbite in nesposobne za promet. Naslednji večer so bataljoni še rušili progo in jo uničili okoli 2000 metrov.

Prihodnje jutro so Nemci spustili po progi osebni vlak, čeprav so vedeli, da je proga razbita in jo nadzirajo partizani, ko je lokomotiva pripeljala službeni in dva osebna vagona skoraj do razbite proge, se je ustavila. Nemci so začeli ogledovati progo. Naši borci pa niso dolgo časa premišljevali, temveč so napadli vagone, minerici pa so vložili

pod lokomotivo okoli 30 kg eksploziva in jo spustili v zrak. Strojevodjo in ostale potnike, ki so bili v vlaku, smo dobro pregledali. Trije so se nam zdeli sumljivi. Patrulja obveščevalcev jih je odpeljala v štab. Med njimi je bil Italijan s ponarejenimi dokumenti. To je bil italijanski fašist, ki se je vračal v Italijo.

V štabu brigade je bil tovariš, kateremu se je ta Italijan zdel zelo znan. Tudi meni se je zazdelo, da ga od nekdaj poznam. Obveščevalcem smo naročili, naj ga natančno izprašujejo in zaslišijo. Končno je ta Italijan priznal, da je bil uslužben na kvesturi v Ljubljani kot fašistični podoficir. Po postavi je bil močan, in prav to me je močno spominjalo na nekega fašista iz Ljubljane. Vprašal sem ga, če me pozna, in če se spomni, kako me je vodil v ljubljanski kvesturi ter pretepal. Odgovoril je, da se me ne spominja in da ni pretepal. Jaz pa sem mu začel dokazovati še druge podlosti. No, kaj kmalu je za tem zardel. Končno pa smo mu povedali, da mi ne bomo počenjali z njim tako, kot je on delal z našimi ljudmi. Njega smo ustrelili, ostala dva osumljenca pa izpustili.

Tretji dan Nemci niso napravili hujšega izpada. Poizkušali pa so se nam približati z blindiranim vlakom in manjšimi patroljami. Tako je tretji dan zjutraj pripeljal vlak iz Postojne prav do naše zasede ob progi. Strojevodja je opazil partizane, zaustavil lokomotivo, vendar se ni mogel več vrniti, ker so naši borci že napadli lokomotivo.

V petih vagonih so bili malodane samo črnoborzijsanci. Zelo so se nas prestrašili, ter začeli najprej metati kovčke in prtljago skozi okna, nato pa so še sami skakali in bežali proti Postojni. Okoli vagonov so seveda pustili precej

prtljage. Vsakdo od nas je seveda nekaj te robe tudi odnesel s seboj.

Četrtega dne zjutraj so poizkušali Nemci z močnejšo silo, celo s tanki, ki pa so se ustavili že nekaj kilometrov pred progo. Napredovala je le pešadija, prišla do proge in pregnala s položajev naša dva bataljona. V borbo se je spustil tudi tretji bataljon in končno je brigadi uspelo zavzeti prejšnje položaje. Zasedli smo spet tudi progo. Medtem je prišel v našo zasedo nemški kurir. Borci nanj niso streljali, temveč so ga spustili prav v zasedo. Ko je bil pa že mimo, je nekdo ustrelil za njim. Nemški kurir se je ustrašil in začel še hitreje voziti. Toda vseh ovinkov ni mogel speljati in se je zaletel v žico ob meji. Njegov motor je obstal ob žici, kurir pa je obležal na njej.

V prvem bataljonu je štela kolesarska četa okoli 60 borcev. Nahajali so se okoli vasi Zelše in varovali hrbet brigadi. Ko smo Nemce ponovno odbili, so le-ti poizkušali z novim napadom. Napadala je kolona, s katero smo se že zjutraj borili. Druga kolona pa je prišla po progi od Ra-

keka in na bivši meji zavila v gozd, z namenom da napade brigado za hrbtom. Tretja nemška kolona je prišla po progi iz Postojne. Tako je imela Tomšičeva brigada borbo z dvema kolonama od Planine in Postojne, ki sta stopili najprej v borbo. Tema se je počasi približevala še kolona iz Rakeka. Vsi so bili oboroženi z lahkim jurišnim orožjem. Patrulje kolesarske čete so opazile premikanje kolone iz Rakeka. Četa je zato takoj zasedla položaje in se ji je posrečilo približati se Nemcem skoraj na 30 do 40 metrov.

Komaj so se borci približali, so opazili, da se prvi bataljon bije z Nemci, ker so le-ti prišli bataljonu za hrbet. Kolesarska četa je seveda takoj jurišala v hrbet nemški koloni. Juriš je trajal 15 minut. Okoli 80 Nemcev je obležalo, ostali pa so zbežali na vse strani, največ proti progi in čez njo proti Planini. Naša četa pa je še kar naprej jurišala za njimi, se združila s prvim bataljonom in se končno z vso brigado borila naprej. Kolesarska četa se je nato obrnila proti prejšnjim položajem, da bi pobrala plen.

(Se nadaljuje)

PRIPOMBE H „KOVINARJEM“ MIMI MALENSKOVE

Obsežno gradivo iz narodnoosvobodilne borbe nudi ne samo zgodovinarju, temveč tudi literatu pestro snov. Žal, je vse to bogato gradivo doslej še premalo uporabljeno za literarne umetnine. Zlasti velja to za NOB na Gorenjskem.

Pred meseci je sicer izšla knjiga Mimi Malensköve »Kovinarji«, ki je bila kot literarno delo pohvaljena. Tudi gorenjski partizani smo se knjige zelo razveselili, vendar z vsemi dejstvi v knjigi ne soglašamo. V knjigi je namreč precej zgodovinskih ponaredkov, kar lahko ugotovi vsak Jeseničan in jeseniški partizan. Prav zaradi nekaterih pomanjkljivosti in ponaredkov pa po našem mnenju knjiga ni dosegla popolnega uspeha!

Razumem, da je morala avtorica mimo nekaterih dogodkov in oseb. Ne morem pa odobravati, da iz naznačenih oseb ni spoznati glavnih iniciatorjev gibanja, od katerih so žal skoraj vsi padli. Prav zato bi se morala avtorica njihovemu spominu v tem literarnem delu pokloniti!

Ko beremo »Kovinarje«, nikjer ne srečamo Stražišarje, Benedičiča, Potočnika, Kejžarja, Bokala in drugih!

Upravičeno se tudi sprašujem, zakaj ponaredek nekaterih zgodovinskih resnic!

22. junij, tako pomembni dan v NOB za Jesenice, ko so množično odšli v partizane skoraj vsi komunisti in kompromitirani simpatizerji, je omenjen le mimogrede. Po »Kovinarjih« sodeč, je partizanska enota izvedela za omenjeni dogodek šele iz ciklostiranega letaka! Toda za tako opisovanje res ni najti opravičila! Vsi pa dobro vemo — vsaj Jeseničani! — da pred tem časom na Možaklji ni bilo oboroženih enot.

Zakaj tudi taka oddalitev od dražgoške borbe, tega za vso Gorenjsko tako pomembnega dogodka? Zakaj pretiravanje partizanskih žrtev? In zakaj sta zamenjani imeni Bičkov? Odkod izdajalec inž. Kobe, ki ga v resnici ni bilo? Zakaj je aktivist Tone v taki podobi, ki s svojo zaljubljenostjo do žene izdajalca Kobala dela krivico padlim aktivistom na Jesenicah? Zakaj ni nikjer jeseniškega župana Lukmana, Čepona, Ritzolija in drugih, ki so bili tako usodni za marsikaterega aktivista? Odkod takšen oportunizem med partizani, ko ga v resnici ni bilo? Res, v knjigi bi pričakovali malo več revolucionarnosti od jeseniških kovinarjev-partizanov!

Podpis pod sliko na strani 239, v 7. številki, se mora pravilno glasiti: »Štefan Kuhar...« in ne Kovač, kot je bilo pomotoma napisano.

ZLATARNA CELJE

ZLAT IN SREBRN NAKIT
SREBRNO JEDILNO ORODJE

TELEFONSKA ŠTEVILKA 152

Tovarna pohištva, Celje

Telefon 161

Izdeluje: kvalitetne furnirane družinske spalnice v raznih barvah furnirja, mehke spalnice, kuhinjske opreme, delovne kabinete, kauče, otomane, tridelne žimnice, vložke za postelje ter vsa ostala mizarska in tapetniška dela po želji

Vsi izdelki so solidno izdelani in se prodajajo po konkurenčnih cenah v lastni trgovini CELJE, Zidanškova 15

TOVARNA

**SADNIH SOKOV
IN MARMELADE**

IZDELUJE: marmelade vseh vrst, razne sirupe, džeme, kompote vseh vrst ter žganje in sadne sokove

CELJE, Spodnja Hudinja

T TOVARNA PERILA • CELJE

nudi cenjenim potrošnikom vse vrste izbrane konfekcije
Lastne poslovalnice v Celju, Zagrebu in Reki

**Vsa večja naročila vseh
podjetij izvršujemo takoj**

TOPER KONFEKCIJA

Industrija naravnega in umetnega kamna

Proizvaja: Naravni kamen, marmor raznobarvni, črn, siv, rdeč itd.

Izdeluje: Betonske izdelke, terazzo plošče, izdelke iz umetnega kamna, bloke marmorja, plošče različnih dimenzij masivne spomenike, spominske plošče brušene in polirane

LJUBLJANA

TYRŠEVA 48

TELEFON šte. 29-30

ima svoje kamnoseške obrate:
v Ljubljani, Kranju in
Koprivi na Krasu

OBIŠČITE

V LJUBLJANI (Na-Ma)

VELEBLAGOVNICO

Narodni magazin

Prodajalna štey. 1 — vogal Cankarjeva in Šelenburgova ulica

Prodajalna štev. 2 — Wolfova 1

Prodajalna štey. 3 — Židovska 2

Prodajalna »Snegulčica«, — Wolfova 1

Posebno opozarjamo na našo **poslovalnico „Pohištvo“, Wolfova 6**, kjer lahko kupite raznovrstno pohištvo in vsako stanovanjsko opremo po primernih cenah.

400 LET

**SLOVENSKE
KNJIGE**

**POČASTIMO Z NAKU-
POM DOBRIH KNJIG**

Pravkar smo izdali:

Cvetnik naše reformacijske misli

Izbral in uredil Bogomil Gerlanc — Knjiga je jubilejna izdaja

Jože Pahor: Pot desetega brata

Roman o Josipu Jurčiču

Oto Bihalji — Merin: Oktobra na svidenje

Roman se godi v ujetniških taboriščih v Nemčiji

A. S. Puškin: Povesti — Članki — Pisma

To je četrta knjiga izbranega dela velikega ruskega pesnika

John J. O' Neill: Življenje Nikole Tesle

Knjiga je slavospev našemu velikemu rojaku

Giovanni Verga: Malavoglievi

Roman iz trdega življenja ribiške družine na Siciliji

Skoro bodo izšle naslednje knjige:

Josip Jurčič: Zbrano delo, III. zvezek

Simon Gregorčič: Zbrano delo, III. zvezek

Dr. techn. ing. Milan Vidmar: Pol stoletja ob šahovnici

Tone Seliškar: Pesmi

Honoré Balzac: Šagrinova koža

A. V. Korolenko: Gozd šumi

1551-1951

000

Državna založba Slovenije
LJUBLJANA